

Łukasz Przybyłek

Matura na medal

Powtórzenie do matury z historii

BIBLIOTEKA DYDAKTYCZNA
INSTYTUTU NAUKI O POLITYCE

Łukasz Przybyłek

Matura na medal

Powtórzenie
do matury z historii

Warszawa 2019

Seria wydawnicza: Biblioteka dydaktyczna Instytutu Nauki o Polityce

Praca wydana została w ramach projektu Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów (POWR.03.01.00-00-T126/18) finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach konkursu na Trzecią Misję Uczelni (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój). Może być dystrybuowana na zasadach uznania autorstwa.

© Copyright by Łukasz Przybyłek, Warszawa 2019

Redakcja:
dr Justyna Smoleń-Starowieyska

Skład:
Manuscript Konrad Jajecznik

Objętość: 6 arkuszy wydawniczych

Wydawca:
Wydawnictwo Instytutu Nauki o Polityce
www.inop.edu.pl

ISBN: 978-83-954464-9-8

Druk i oprawa: Fabryka Druku

O projekcie

Uniwersytety mają dwa podstawowe zadania: kształcenie studentów i prowadzenie badań naukowych. Spełniają także trzecie zadanie – Trzecią Misję – wpływają na swoje bezpośrednie otoczenie społeczne. Uniwersytet Warszawski od 200 lat jest związany z historią Warszawy i Mazowsza. Jest największą i najlepszą uczelnią w kraju, a jednocześnie największym pracodawcą na Mazowszu. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie pełni rolę naukowej biblioteki publicznej, więcej niż połowa jej czytelników to osoby spoza Uniwersytetu. Uczelnia bardzo często otwiera swoje drzwi dla zewnętrznych gości, bardzo często wychodzi też poza swoje mury, aby pełnić Trzecią Misję. Przykładem takich działań jest projekt pt. Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów realizowany przez Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.

Cele projektu

Głównym celem projektu Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów (POWR.03.01.00-00-T126/18) finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach konkursu na Trzecią Misję Uczelni (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój) jest podniesienie kompetencji osób, które aktualnie nie studiują. W tym celu Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z partnerami

czyli Fundacją Instytut Nauki o Polityce, Fundacją Dziecięcy Uniwersytet Ciekawej Historii oraz Domem Kultury „Praga” przygotowało ofertę kursów dla niestandardowych odbiorców usług Uniwersytetu Warszawskiego. Adresatami projektu są trzy różne grupy odbiorców: młodzież szkół średnich (I), osoby kwalifikujące się do uniwersytetu drugiego wieku (II) oraz seniorzy (III). Wybór tych grup wynika z wcześniejszych doświadczeń Centrum Europejskiego w realizacji zadań dla tych trzech grup, co oznacza, że projekt stanowi rozwinięcie dotychczasowej działalności Centrum.

Oferta skierowana dla niestandardowych odbiorców oferty edukacyjnej Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego ma rozwijać w nich kompetencje pozwalające na:

- aktywizację społeczną i zawodową,
- poszerzenie wiedzy ogólnej i specjalistycznej oraz rozwój zainteresowań,
- pobudzenie aktywności edukacyjnej i kulturalnej,
- zapobieganie społecznemu wykluczeniu.

W ramach całego projektu cyklicznie odbywa się 13 różnych kursów przeznaczonych dla poszczególnych grup odbiorców. Do każdego kursu opracowano podręcznik, który w wersji elektronicznej jest dostępny na stronach instytucji realizujących projekt www.ce.uw.edu.pl, www.inop.edu.pl, www.duch.edu.pl, www.dkpraga.pl.

Zapraszamy do zapoznania się z prezentacją kursów przygotowaną przez autorów.

Kursy dla uczestników Uniwersytetu Drugiego i Trzeciego wieku

Kurs nr 1. Prawo spadkowe

W jakich okolicznościach śnią ci się umarli?

Czy często myślisz o nich przed zaśnięciem? (...)

Wisława Szymborska „Konszachty z umarłymi”

Uczestnicy kursu dowiedzą się o podstawowych zasadach funkcjonowania prawa spadkowego, aby spadek nie stał się kłopotliwym ciężarem.

Kurs nr 2. Nadużycia prawne wobec osób starszych i chorych

Jak nie dać się wpuścić w maliny, wziąć na lewe sanki, ewentualnie nabić w butelkę (garnki, poduszki, dietę-cud czy co tam na rynku oferują). Kurs samoobrony przed nieuczciwymi praktykami dla osób starszych i chorych, które są na nie szczególnie narażone i to nie tylko ze strony przedsiębiorców i innych obcych ludzi, ale też ze strony osób znanych, a nawet bliskich. W ramach kursu uczestnicy poznają podstawowe mechanizmy nadużyć prawnych wobec osób starszych i chorych oraz skuteczne sposoby ochrony przed nimi.

Kurs nr 3. Odwrócona hipoteka i prawne formy zabezpieczenia na starość

Jak zabezpieczyć swój interes prawny na jesień życia? Jak zbudować swoje relacje z bliskimi tak, żeby zminimalizować szanse na kłótnie kiedy już nas nie będzie? Jak godnie żyć w trakcie zasłużonego odpoczynku w czasie emerytury? Kurs o odwróconej hipotece i prawnych formach zabezpieczenia pozwoli zorientować się w gąszczu przepisów i zdobyć niezbędne informacje stanowiące podstawę świadomego kształtowania swoich relacji prawnych wtedy, kiedy jest to dla nas najważniejsze.

Kurs nr 4. Dobra czy zła technologia? Problemy etyczne we współczesnym świecie

Rozwój technologii ułatwia życie codzienne nas wszystkich. Coraz częściej jednak uświadamiamy sobie problemy i zagrożenia płynące z postępu cywilizacyjnego. Stajemy przed pytaniami, na które musimy odpowiedzieć jako pierwsi. Nie uczono nas o tym w domu ani w szkole. Na kursie nie dowiesz się, co jest dobre, a co złe. Otrzymasz jednak narzędzia, aby krytycznie patrzeć na zmieniający się świat, w którym

rozwój medycyny i postęp technologiczny zdają się każdego dnia przekraczać ustalone wczoraj granice.

**Kurs nr 5. Zasada wzajemności – podstawa życia społecznego,
czyli ustanawianie, utrzymywanie i zrywanie więzi z ludźmi**

Dlaczego czujemy radość rozpakowując prezent gwiazdkowy? Dlaczego czujemy rozczarowanie? Dlaczego denerwujemy się, kiedy przychodzi do wyboru prezentu dla osoby bliskiej lub znajomej? Dlaczego dajemy pieniądze lub jedzenie osobom o to proszącym, choć często uważamy, że nie powinniśmy? Z jakich powodów odpisujemy jeden procent podatku na rzecz potrzebujących – i wybieramy komu go prześlemy – choć gdyby chodziło jedynie o pomniejszenie wpływu budżetowego powinno nam być wszystko jedno? Dlaczego prosta wymiana uwag z sąsiadem o pogodzie lub stanie zdrowia pieska daje nam satysfakcję? Dlaczego poświęcamy godziny lub dni, na pomoc rodzinie czy bliskim kosztem konieczności zwolnienia z pracy? Dlaczego zabieramy z pracy służbowe produkty (papier, herbatę, długopisy, co tylko wpadnie w ręce), kserujemy książkę dla dziecka lub inne prywatne dokumenty i uważamy, że to w porządku? Dlaczego sądzimy, że pomoc państwa powinna być skierowana na potrzeby w kraju, a nie na wsparcie ofiar suszy w jakimś afrykańskim państwie? Dlaczego oczekujemy, że nasze wsparcie materialne zostanie wykorzystane przez odbiorców tak, jak my chcemy – a nie oni? Dlaczego niewdzięczność tych, którym pomogliśmy, często prowadzi do zerwania kontaktu z nimi?

Choć na pierwszy rzut oka pytania mogą wydawać się ze sobą niezwiązane, odpowiemy na nie wszystkie. Choć dotyczą różnych sfer: prywatnej i publicznej, są osobiste i związane z bardziej ogólnym światopoglądem – wszystkie wiążą się z najbardziej uniwersalną zasadą organizującą ludzkie życie (życie społeczne) – z zasadą wzajemności.

Świadomość działania zasady wzajemności to dobre relacje w rodzinie i pracy. To zrozumienie swojego miejsca w strukturze społecznej i możliwość jego zmiany. Ten kurs pozwala zrozumieć nasze działania i ograniczenia. Może odmienić nasze życie.

Kurs nr 6. Historia w filmie, film w historii

Lubisz kino? Interesujesz się historią? Zawsze czułeś, że film historyczny to nie do końca historia, ale nie wiedziałeś dlaczego? Te spotkania są dla Ciebie. Nie musisz posiadać żadnej wiedzy o filmie, nie musisz znać teorii filmoznawczych ani śledzić recenzji krytyków. W trakcie kursu pomożemy ci zrozumieć, w jaki sposób filmy historyczne tworzą nasze wizje przeszłości. Dowiesz się, jak działa narracja filmowa. Film historyczny nie zawsze przekazuje prawdę historyczną. Czasem trudno dojść do tego, jaka ta prawda w ogóle jest. W trakcie naszego kursu dowiesz się, jak film buduje obraz przeszłości, jak ukazuje bohaterów, wrogów. Jak są w nim pokazywane wydarzenia historyczne. W trakcie kursu będziesz mógł poczuć się jak krytyk filmowy, historyk, filmoznawca. Będzie to unikatowa możliwość podyskutowania o kinie historycznym ze specjalistami.

Kursy dla uczestników Uniwersytetu Drugiego wieku

Kurs nr 7. Prawo pracy

Prawo pracy dla pracowników jest kursem przeznaczonym przede wszystkim dla osób, które świadczą stosunek pracy i chciałyby dowiedzieć się więcej o swoich prawach (ale i obowiązkach). Kurs pozwala na zorientowanie się w sposobach nawiązywania i rozwiązywania stosunku pracy. W trakcie zajęć prócz omówienia zagadnień kodeksowych przeciwiczone zostaną kazusy (sytuacje realne), które pozwolą przekonać się w jaki sposób przepisy, często nadużywane przez pracodawców, działają w praktyce.

Kurs nr 8. Polska na pozaeuropejskich rynkach wschodzących – potencjał i instrumenty oraz szanse i wyzwania

Jeśli myślisz o handlu (importcie lub eksporcie) z krajami należącymi do rynków wschodzących (Afryka, Ameryka Łacińska, Azja), przyjdź do nas. Damy Ci podstawową wiedzę na temat tych regionów świata i uwarunkowań gospodarczych handlu z nimi. Z nami poznasz swoje

szanse na tych rynkach, zrozumiesz wyzwania, jakie przed Tobą stawiają.

Kursy dla uczestników Uniwersytetu Trzeciego wieku

Kurs nr 9. Cyfrowa podróż w czasie – biblioteki cyfrowe dla miłośników historii Warszawy i Mazowsza

Lubisz ciekawostki historyczne? Przyjdź do nas, a my nauczymy Cię, jak je znaleźć i jak podzielić się nimi z innymi. Ciekawe historie są w Twoim zasięgu, pomożemy Ci je odkryć i wykorzystać.

Poznaj z nami historię Soboru św. Aleksandra Newskiego, monumentalnej budowli, która stała na dzisiejszym Placu Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Zobacz, kto ją zbudował i w jakim celu. Dowiedz się, dlaczego już jej nie ma. Poznaj z nami przedziwną historię Pałacu Staszica z Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie. Dowiedz się, dlaczego warszawska prasa milczała, gdy otwierano Most Poniatowskiego. Te i inne informacje uczymy odnajdywać w bibliotekach cyfrowych. Przywracamy pamięć o dawnych czasach. Wsłuchujemy się w gorące dyskusje naszych przodków, odkrywamy pasjonujące życie zwyczajnych ludzi. Z nami dowiesz się, czym żyli mieszkańcy Mazowsza 100 i więcej lat temu!

Kursy dla młodzieży szkół średnich

Kurs nr 10. Olimpiada na medal! Wiedza o społeczeństwie (WoS)

Jeśli planujesz start w olimpiadzie z wiedzy o społeczeństwie dla uczniów szkół ponadpodstawowych, to mamy dla Ciebie propozycję – powtórz materiał razem z nami!

Fundacja Dziecięcy Uniwersytet Ciekawej Historii w ramach projektu „Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów” zaprasza na kursy przygotowujące do olimpiady z WoS.

Każdy kurs to:

- dużo rzetelnej wiedzy oraz ćwiczenia praktyczne,
- małe grupy,

- specjalnie przygotowany bezpłatny podręcznik dla każdego uczestnika,
- fantastyczni, sprawdzeni wykładowcy znani z zajęć DUCHa,
- 60 godzin zajęć podzielonych na 10 spotkań w weekendy.

Kurs nr 11. Olimpiada na medal! Historia

Jeśli planujesz start w olimpiadzie z historii dla uczniów szkół ponadpodstawowych mamy dla Ciebie propozycje – powtórz materiał razem z nami!

Fundacja Dziecięcy Uniwersytet Ciekawej Historii w ramach projektu „Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów” zaprasza na kursy przygotowujące do olimpiady z historii.

Każdy kurs to:

- dużo rzetelnej wiedzy oraz ćwiczenia praktyczne,
- małe grupy,
- specjalnie przygotowany bezpłatny podręcznik dla każdego uczestnika,
- fantastyczni, sprawdzeni wykładowcy znani z zajęć DUCHa,
- 60 godzin zajęć podzielonych na 10 spotkań w weekendy.

Kurs nr 12. Matura bez stresu! Wiedza o społeczeństwie (WoS)

Przed Tobą matura z WoS? Nie wkuwaj w domu, pouczmy się razem!

Fundacja Dziecięcy Uniwersytet Ciekawej Historii w ramach projektu „Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów” zaprasza na kursy przygotowujące do matury z wiedzy o społeczeństwie.

Każdy kurs to:

- dużo rzetelnej wiedzy oraz ćwiczenia praktyczne,
- małe grupy,
- specjalnie przygotowany bezpłatny podręcznik dla każdego uczestnika,
- fantastyczni, sprawdzeni wykładowcy znani z zajęć DUCHa,
- 60 godzin zajęć podzielonych na 10 spotkań w weekendy.

Kurs nr 13. Matura bez stresu! Historia

Przed Tobą matura z historii? Nie wkuwaj w domu, pouczmy się razem!

Fundacja Dziecięcy Uniwersytet Ciekawej Historii w ramach projektu „Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów” zaprasza na kursy przygotowujące do matury z historii.

Każdy kurs to:

- dużo rzetelnej wiedzy oraz ćwiczenia praktyczne,
- małe grupy,
- specjalnie przygotowany bezpłatny podręcznik dla każdego uczestnika,
- fantastyczni, sprawdzeni wykładowcy znani z zajęć DUCHa,
- 60 godzin zajęć podzielonych na 10 spotkań w weekendy.

Zespół projektu

Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów

Spis treści

5 **O projekcie**

15 **Ad lectorem, czyli Drogi Czytelniku**

19 **I. Starożytność**

19 Zadanie I. Demokracja w świecie starożytnym

22 Zadanie II. Podboje Aleksandra Wielkiego
 i procesy hellenizacji świata antycznego

24 Zadanie III. Cezar i podbój Galii

26 Zadanie IV. Dynastia julijsko-klaudyjska i ustrój Rzymu
 w I wieku n. e.

27 Zadanie V. Zniszczenie Jerozolimy przez Rzym.
 Żydzi w Starożytności

29 Zadanie VI. Zmiany statusu religii chrześcijańskiej
 w państwie rzymskim

32 Zadanie VII. Dziedzictwo Imperium Rzymskiego

37 **II. Średniowieczne. Dzieje powszechne**

37 Zadanie I. Życie zakonne i jego krytyka

41 Zadanie II. Odnowienie Cesarstwa na Zachodzie

42 Zadanie III. Władza Papieża nad światem. Papocezaryzm

- 46 Zadanie IV. Kultura średniowieczna. Rycerstwo
- 48 Zadanie VI. Krucjaty i ich ideologia
-
- 51 **III. Średniowiecze. Historia Polski**
- 51 Zadanie I. Zjazd Gnieźnieński i państwo Bolesława Chrobrego
- 54 Zadanie II. Konflikt między Bolesławem Śmiałym a św. Stanisławem
- 56 Zadanie III. Założenie Akademii Krakowskiej i jej rola w państwie
- 61 Zadanie IV. Polska B. Krzywoustego oraz Wł. Łokietka. Zmiany i kontynuacja
- 63 Zadanie V. Unia personalna Polsko-Litewska
-
- 67 **IV. Dzieje nowożytne. Historia powszechna do wybuchu Rewolucji Francuskiej**
- 67 Zadanie I. Reformacja i reforma katolicka
- 69 Zadanie II. Nowy Świat. Wielkie odkrycia geograficzne
- 71 Zadanie III. Władza absolutna i dominacja Francji w Europie
- 74 Zadanie IV. Rewolucja Francuska i terror rewolucyjny
-
- 79 **V. Dzieje nowożytne. Historia Polski do 1795 roku.**
- 79 Zadanie I. Związek z Litwą. Rzeczpospolita Obojga Narodów
- 81 Zadanie II. Ustrój i polityka Rzeczypospolitej szlacheckiej
- 83 Zadanie III. Tolerancja i prześladowania religijne w dawnej Polsce
- 86 Zadanie IV. Zniszczenia wojenne XVII wieku i ich skutki
- 87 Zadanie V. Czasy saskie
- 89 Zadanie VI. Rozbiory i abdykacja Stanisława Augusta
-
- 91 **VI. Wiek XIX. Dzieje powszechne (do zakończenia I wojny światowej)**
- 91 Zadanie 1. 100 dni Napoleona. Biała i czarna legenda napoleońska

- 93 Zadanie II. Restauracja Burbonów we Francji.
Charles Talleyrand na tle epoki
- 95 Zadanie III. Święte Przymierze i Legitymizm.
Założenia ideowe i ich krytyka
- 97 Zadanie IV. Ideologia kolonializmu. Założenia i praktyka.
- 100 Zadanie V. W przededniu I wojny światowej.
Rosnąca potęga Niemiec
- 104 Zadanie VIII. I wojna światowa.

107 **VII. Wiek XIX. Polska pod zaborami do 1914 roku**

- 107 Zadanie I. Napoleon a sprawa polska.
- 110 Zadanie II. Przegrane powstanie. Sytuacja po Powstaniu
Listopadowym
- 114 Zadanie III. „Potępieńcze swary” o przyczynach klęski
powstania
- 118 Zadanie IV. Walka i możliwości ochrony polskości.
Różnice między zaborami
- 120 Zadanie V. Powstanie styczniowe

123 **VIII. Wiek XX. Dzieje powszechne**

- 123 Zadanie I. Kryzys demokracji i powstanie państw
totalitarnych
- 125 Zadanie II. Totalitaryzm szuka wrogów
- 128 Zadanie IV. Druga Wojna Światowa. Upadek Francji
- 130 Zadanie V. Zimna wojna i bloki militarne
- 131 Zadanie VI. Układ Warszawski.
- 134 Zadanie VII. Kryzys Kubański (1962 r.)
- 135 Zadanie VIII. Pierestrojka i rozpad ZSRR

137 **IX. Historia Polski (do zakończenia II wojny światowej)**

- 137 Zadania I. Sprawa polska w czasie I wojny światowej
- 139 Zadanie II. Legiony i polski czyn zbrojny
- 141 Zadanie III. Zabójstwo Gabriela Narutowicza
i kultura polityczna II RP

143	Zadania IV. Agresja 17 września 1939 r.
145	Zadanie V. Problem wschodnich granic Polski. Linia Curzona
147	Zadanie VI. Życie pod okupacją. Postawy społeczne.
149	X. Historia Polski 1945-1989
149	Zadanie I. Radio Wolna Europa i jej zwalczanie przez komunistyczne władze
151	Zadanie II. Poznański Czerwiec 1956 r.
153	Zadanie III. PZPR i przewodnia rola Partii
154	Zadanie IV. Radom 1976 r i powstanie Komitetu Obrony Robotników
156	Zadanie V. Marzec 1968 r. Zakaz wystawiania „Dziadów” A. Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka
158	Zadanie VI. Propaganda sowiecka o wprowadzeniu stanu wojennego
160	Zadanie VII. Propaganda PRL i sposoby walki z cenzurą
163	Finis coronat opus czyli zakończenie

Ad lectorem, czyli Drogi Czytelniku.

Przed Tobą materiały pomocnicze do kursu „Matura bez stresu!” Zostały one podzielone na dziesięć rozdziałów, które odpowiadają programowi nauczania w szkole średniej. W ramach każdego rozdziału przygotowaliśmy kilka zadań. Każde z nich składa się z dwóch lub więcej źródeł. Zazwyczaj są to teksty i dokumenty, ale napotkasz także wykresy, tabele, drzewa genealogiczne i sporą ilość materiału ikonograficznego. Wszystkie te typy źródeł historycznych mają za zadanie jak najlepiej przygotować Cię do matury.

Z racji szczupłości miejsca zdecydowano się na wybranie poszczególnych zagadnień, które wydały się najbardziej godne uwagi. Zdecydowano się ukazać wybrane problemy w szerszej perspektywie niż ograniczyć się do kilku zdaniowych cytatów. Historia bowiem to przede wszystkim sztuka czytania i rozumienia.

Zachęcamy, w poleceniach do poszczególnych zadań, do szerokiego korzystania z wiedzy pozaźródłowej, odwoływania się do podręcznika, syntez, repetytoriów (patrz bibliografia na końcu książki), a także do korzystania z zasobów Internetu. Dobrym nawykiem historyka jest sprawdzanie wszystkiego, a dzisiejsze możliwości techniczne czynią to wprost bajecznie prostym.

Na zakończenie tego wstępu podajemy Ci, żartobliwy, ale prawdziwy, dekalog czytelnika źródeł historycznych.

1. Tekst jest mądrzejszy niż Ty
2. Nie poddawaj się przed przeczytaniem
3. Jeśli przeczytałeś i nie rozumiesz...
4. ...Przeczytaj ponownie
5. I ponownie
6. Bądź uważny i dbaj o szczegóły
7. Bądź podejrzliwy
8. Sprawdzaj, co kryją słowa i obrazy
9. Nie zakładaj, że autor źródła był idiotą
10. Nawet jeśli był

I. Starożytność

Zadanie I. Demokracja w świecie starożytnym

Źródło 1. Arystoteles, *Polityka*

„Otóż demokracją nazywa się w pierwszym rzędzie ten ustrój, w którym najzupełniej przeprowadzona została zasada równości. Równość zaś według podstawowego prawa takiej demokracji wyraża się w tym, że czy to biedni, czy bogaci, to niczym nie górują jedni nad drugimi, ani też nie skupiają jednostronnie całej władzy, lecz są sobie równi. Bo jeśli, jak niektórzy przyjmują, wolność i równość znajdują się głównie w ustroju demokratycznym, to będzie to faktem przede wszystkim wówczas, gdy wszyscy mieć będą możliwie równy udział w kierowaniu państwem. Ponieważ zaś lud ma większość, a o wszystkim rozstrzyga uchwała większości, więc taka forma ustroju jest bezsprzecznie demokracją.”

Arystoteles, *Polityka*,
tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2004, s. 113

**Źródło 2. Tukidydes, *Mowa pogrzebowa Peryklesa*
na cześć pierwszych ofiar wojny peloponeskiej**

„Nasz ustrój polityczny nie jest naśladownictwem obcych praw, a my sami raczej jesteśmy wzorem dla innych niż inni dla nas. Nazywa się ten ustrój demokracją, ponieważ opiera się na większości obywateli, a nie na mniejszości. W sporach prywatnych każdy obywatel jest równy w obliczu prawa; jeśli zaś chodzi o znaczenie, to jednostkę ceni się nie ze względu na jej przynależność do pewnej grupy, lecz ze względu na talent osobisty, jakim się wyróżnia; nikomu też, kto jest zdolny służyć ojczyźnie, ubóstwo albo nieznane pochodzenie nie przeszkadza w osiągnięciu zaszczytów. W naszym życiu państwowym kierujemy się zasadą wolności. W życiu prywatnym nie wglądamy z podejrzliwą ciekawością w zachowanie się naszych współobywateli, nie odnosimy się z niechęcią do sąsiada, jeśli się zajmuje tym, co mu sprawia przyjemność, i nie rzucamy w jego stronę owych pogardliwych spojrzeń, które wprawdzie nie wyrządzają szkody, ale ranią. Kierując się wyrozumiałością w życiu prywatnym, szanujemy prawa w życiu publicznym; jesteśmy posłuszni każdoczesnej władzy i prawom, zwłaszcza tym niepisanym, które bronią pokrzywdzonych i których przekroczenie przynosi powszechną hańbę.”

Tukidydes, *Wojna peloponeska*,
tłum. K. Kumaniecki, Warszawa 2003, s. 105

Źródło 3. Przedstawienie szyku hoplitów w sztuce greckiej

Grób Peryklesa, Elisa Triolo, CC BY-SA 2.0

1. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy podobnie określają one istotę demokracji w świecie greckim? Jakie wartości uznają za najbardziej istotne dla funkcjonowania demokracji?
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej wymień instytucje i rozwiązania prawne, które miały pomóc Ateńczykom w zachowaniu systemu demokratycznego.
3. **Źródło 3** przedstawia falangę, czyli szyk hoplitów. Zastanów się, czy sposób prowadzenia wojen i taktyka wojenna w starożytnej Grecji mogła sprzyjać rozwojowi demokracji, a jeśli tak, to dlaczego?
4. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej oraz **Źródła 1** i **Źródła 2** wyjaśnij, jaką rolę pełnił w Atenach sąd skorupkowy i w jaki sposób miał on służyć obronie demokracji. Zastanów się, czy wartości, o których mówi **Źródło 1** i **Źródło 2** są nadal potrzebne i aktualne w dzisiejszych systemach politycznych.

Zadanie II. Podboje Aleksandra Wielkiego i procesy hellenizacji świata antycznego

Źródło 1. Plutarch z Cheronei, Żywot Aleksandra

„(...) pomaszerował do kraju Partów. Tu, korzystając ze spokoju, po raz pierwszy włożył na siebie strój obcokrajowca. I nie wiadomo, czy chciał tylko przystosować się do miejscowych obyczajów, zdając sobie sprawę, jak wielki wpływ na przychylnie dla niego nastroje wśród ogółu ludności ma równość obyczajów i zewnętrznych form życia, czy też próbował w ten sposób wprowadzić u swoich Macedończyków perski zwyczaj padania przed królem na kolana, przyzwyczajając ich z wolna do zmiany etykiety dworskiej.

Używał zaś tego stroju początkowo tylko w rozmowach z ludźmi pochodzenia helleńskiego i z towarzyszami swymi w prywatnym życiu. Później jednak zaczął się w nim pokazywać także publicznie i oficjalnie.

Dla Macedończyków widok to był nieprzyjemny. Ale ponieważ żywili podziw dla innych jego cnót i męstwa, uważali, że trzeba mu w pewnych rzeczach pobyłać, jeśli go bawią lub zaspokajają jego próżność.(...) Swoją sposób jeszcze bardziej dostosował do miejscowych obyczajów, a te znowu starał się nagiąć do macedońskich. Sadził bowiem, że postąpi pewniej, panując nad sytuacją przez taką wymianę i wyrównanie obyczaju niż przez przemoc. Kazał nawet trzydzieści tysięcy wybranej młodzieży tamtejszej uczyć języka greckiego i ćwiczyć we władaniu bronią macedońską, wyznaczając do tego celu bardzo wielu instruktorów.”

Teresa Maresz, Krzysztof Juszczak,
Historia w tekstach źródłowych. Wypisy,
t.1, Rzeszów 1999, s. 27

Źródło 2. Charles le Brun, *Wjazd Aleksandra do Babilonu* (Arras)

Charles Le Brun, *Wjazd Aleksandra Wielkiego do Babilonu*, Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu (domena publiczna)

1. Wyjaśnij na podstawie **Źródła 1**, jaki był stosunek Aleksandra Wielkiego do kultury podbitych krajów. Rozważ, jakie racje stały za takim postępowaniem władcy.
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**, wyjaśnij następnie, co w postępowaniu Aleksandra mogło budzić dezaprobatę Greków. Analizując **Źródła 1** i **2** rozważ, w jaki sposób styl sprawowania władzy przez Aleksandra zmieniał kulturę polityczną Grecji.
3. Podboje Aleksandra rozpoczęły okres zwany hellenizmem. Wskaż na podstawie **Źródła 1**, jakie były główne cechy kultury hellenistycznej.

Zadanie III. Cezar i podbój Galii

Źródło 1. Mapa. Galia i obszary przyległe w I wieku p. n. e.

Mapa Galii, Wyk. Freitscherg, CC BY-SA 3.0

Źródło 2. Juliusz Cezar, *Pamiętniki o Wojnie Galijskiej*

„Galia jako całość dzieli się na trzy części. Jedną z nich zamieszkują Belgowie, drugą Akwitanowie, a trzecią te plemiona, które we własnym języku noszą nazwę Celtów, w naszym Gallów. Wszystkie te plemiona różnią się między sobą mową,

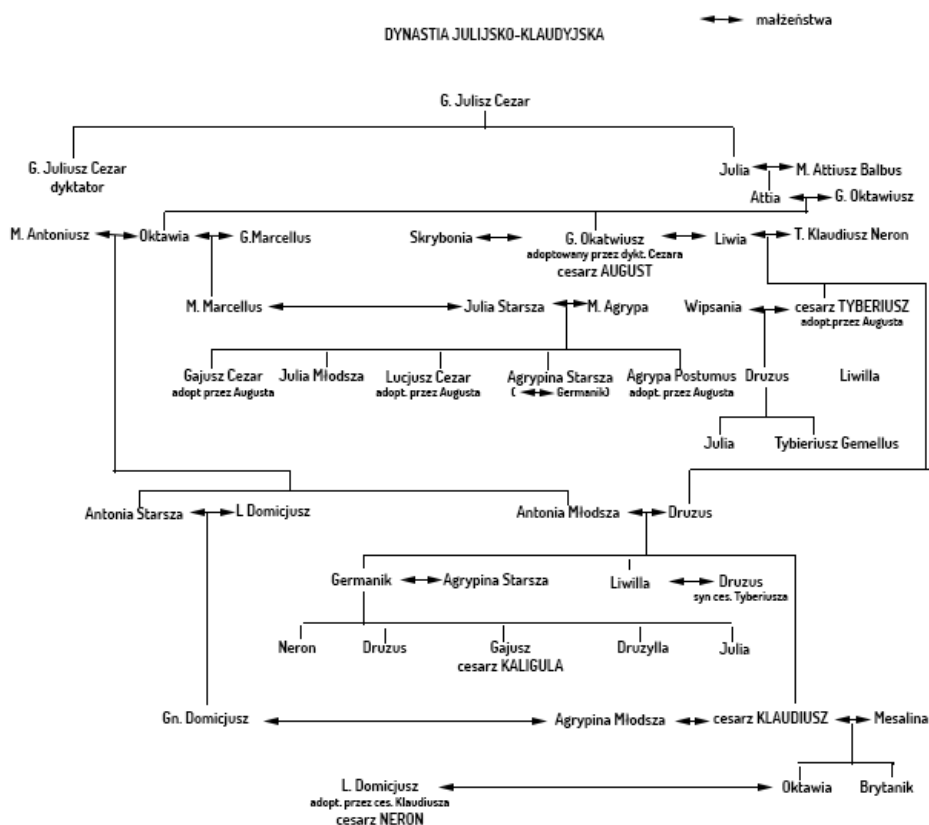
obyczajami i prawami. Gallów oddziela od Akwitanów rzeka Garonna, a od Belgów Matrona i Sekwana. Z nich wszystkich najdzielniejsi są Belgowie, ponieważ mieszkają najdalej od kultury i cywilizacji (naszej) Prowincji, przez co kupcy bardzo rzadko do nich zachodzą, przywożąc towary przyczyniające się do zniewieścienia ludzi, a poza tym sąsiadują z mieszkającymi za Renem Germanami, z którymi prowadzą ustawiczną wojnę. Z tego powodu również Helwetowie przewyższają dzielnością pozostałych Gallów, gdyż niemal w codziennych walkach ścierają się z Germanami, bo albo odpierają ich od swoich granic, albo też sami na ich ziemiach wojują.”

Juliusz Cezar, *Pamiętniki o wojnie Galijskiej*,
przekł. Eugeniusz Konik, Wrocław 1978, s. 3-4

1. Oceń na podstawie *Źródła 1* informacje przekazane przez Juliusza Cezara w *O Wojnie Galijskiej*.
2. Co, według Juliusza Cezara, decydowało o stopniu męstwa plemion barbarzyńskich? Jaki wpływ na nie miała cywilizacja rzymska? Czy zgadzasz się z opinią wyrażoną przez Cezara?
3. Porównaj rozmieszczenie plemion barbarzyńskich w starożytności z dzisiejszą geografią polityczną Europy. Dostrzegasz jakieś podobieństwa? Jaką rolę do dziś odgrywa w Europie Ren?

Zadanie IV. Dynastia julijsko-klaudyjska i ustrój Rzymu w I wieku n. e.

Źródło 1. Drzewo genealogiczne dynastii julijsko-klaudyjskiej

Opracowanie własne

Źródło 2. Gajusz Swetoniusz, *Żywoty Cezarów*

„Wnet potem konsulowie postawili wniosek, aby Tyberiusz razem z Augustem zarządzał prowincjami i razem z nim przeprowadził spis ludności. Dopiero po zamknięciu spisu mógł Tyberiusz wyruszyć z Rzymu i podążyć do Ilirii. Jednak bezzwłocznie został zawrócony z drogi. Został wprowadzić Augusta bardzo

już osłabionego, lecz jeszcze przy życiu, i cały dzień spędził z nim sam na sam (...) Mocą władzy trybuńskiej zwoławszy senat [po śmierci Oktawiana Augusta], zaczął przemowę. Nagle, jakby nie mogąc sprostać cierpieniu, wydał głuchy jęk i wyraził życzenie, żeby nie tylko głos stracił, lecz i życie (...) Następnie przyniesiono testament Augusta. Na świadków otwarcia testamentu dopuszczono tylko przedstawicieli stanu senatorskiego. Reszta świadków sprawdzała pieczęcie przed kurią. Testament odczytać kazał wyzwolencowi. Początek testamentu brzmiał: „Ponieważ okrutny los zabrał mi synów Gajusa i Lucjusza, więc niech dziedzicem moim w części: połowa i jedna szóstą, będzie Tyberiusz Cezar”.

Gajus Swetoniusz Trankwillus, *Żywoty Cezarów*,
tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska, Warszawa 1969, s. 202, 204

1. Wynotuj ze **Źródła 1** panujących cesarzy dynastii julijsko-klaudyjskiej. Ile lat trwało panowanie dynastii?
2. Wyjaśnij dlaczego jest ona określona mianem julijsko-klaudyjskiej?
3. Korzystając ze **Źródła 1** i ze **Źródła 2**, scharakteryzuj mechanizm przekazywania władzy w Rzymie w pierwszej połowie I wieku n. e. Jakie, Twoim zdaniem, były jego zalety, a jakie wady?
- 4*. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ, którzy z cesarów z dynastii julijsko-klaudyjskiej umarli śmiercią naturalną, a którzy zostali zgładzeni lub zamordowani.

Zadanie V. Zniszczenie Jerozolimy przez Rzym. Żydzi w Starożytności

Źródło 1. Józef Flawiusz, *Wojna żydowska*

„Kiedy wojsko nie miało już kogo zabijać ani co grabić, gdyż nie pozostało nic, na czym mogłoby wyładować swoją złość

(a z pewnością nie powstrzymywałoby się od tego z chęci oszczędzenia czegokolwiek, jeśliby jeszcze miało jakąś okazję ku temu), Cezar rozkazał całe miasto i Przybytek zrównać z ziemią, a wieże Fazel, Hipikus i Mariamme, które wzbijały się ponad inne, jako też mur, który okalał miasto od zachodu, zachować; ten ostatni oszczędzono, aby służył do rozbicia obozu dla załogi, która tu miała pozostać, wieże - żeby były dla potomnych świadectwem, jaki to wspaniały i jak silnie obwarowany gród musiał jednak ulec męstwu Rzymian. Cały pozostały mur biegnący wokół miasta żołnierze, którzy go burzyli, tak starli z powierzchni ziemi, żeby przyszli przybysze nie mogli uwierzyć, że tutaj kiedyś mieszkali ludzie. Taki los Jerozolimie, wspaniałemu i na całym świecie sławą cieszącemu się miastu, zgotowało szaleństwo powstańców.”

Józef Flawiusz, *Wojna żydowska*,
przeł. Jan Radożycki, Warszawa 1991, s. 398

Źródło 2. Relief z Łuku Tytusa w Rzymie

Relief z Łuku Tytusa, fot. Steerpike, CC BY-SA 3.0

1. Wskaż na elementy związane z religią judaistyczną widoczne na reliefie z Łuku Tytusa w Rzymie.
 2. Korzystając z dodatkowych informacji, jakie zdołasz zgromadzić o Józefie Flawiuszu, zastanów się, dlaczego pisze on o „męstwie Rzymian” i „szaleństwie powstańców”? Czy zgadzasz się z jego opinią?
 3. Wyjaśnij, dlaczego Tytus Flawiusz (zdobywca Jerozolimy) określony jest w **Źródle 1** jako „Cezar”? Czy był on spokrewniony z Juliuszem Cezarem? Czy to określenie pozwala na dokładniejsze datowanie czasu powstania *Wojny żydowskiej* Flawiusza?
 4. Józef Flawiusz pochodził z żydowskiej rodziny kapłańskiej, został przyjęty do rzymskiej rodziny Flawiuszów, a swoje dzieła spisywał używając greki. Jak w świetle tych informacji byś go określił? Był Żydem, Rzymianinem czy Grekiem? Czy zgadzasz się z opinią Z. Kosidowskiego na jego temat: „*Józef Flawiusz to postać fascynująca i zarazem enigmatyczna (...) Jego psychika była tak zawila iznaczona paradoksalnymi sprzecznościami, że do dnia dzisiejszego nikt właściwie nie zdołał jej rozszyfrować do końca*”? (Zenon Kosidowski, *Opowieści ewangelistów*, Warszawa 1983).
 5. Żydzi aż do powstania państwa Izrael w 1948 zwyczajowo, będąc w Rzymie nie przechodzili pod Łukiem Tytusa. Jak sądzisz, dlaczego?
- * Jeśli jesteś zainteresowany matematyką lub informatyką spróbuj rozwiązać tzw. „Problem Flawiusza” z zakresu kombinatoryki. Samo zagadnienie wraz z historią jego powstania znajdziesz bez problemu w Internecie.

Zadanie VI. Zmiany statusu religii chrześcijańskiej w państwie rzymskim

Źródło 1. Konstantyn Wielki, *Edykt mediolański* (313 r.)

„Gdy tak ja, cesarz Konstantyn Wielki, i jak również ja, cesarz Licyniusz August, zesłiliśmy się szczęśliwie w Mediolanie

i omawiali wszystko, co należy do pożytku oraz bezpieczeństwa publicznego, postanowiliśmy między innymi zarządzić to, cośmy dla wielu ludzi uważali za konieczne między innymi zarządzeniami, zdaniem naszym dla wielu ludzi korzystnymi, wydać przede wszystkim i to, które do czci bóstwa się odnosi, a mianowicie chrześcijanom i wszystkim dać zupełną wolność wyznawania religii, jaką kto zechce. W ten sposób bowiem bóstwo w swej niebieskiej siedzibie i dla nas, i dla wszystkich, którzy naszej poddani są władzy, zjednać będzie można i usposobić łaskawie. Ze zbawiennych więc i słuszných powodów postanowiliśmy powziąć uchwałę, że nikomu nie można zabronić swobody decyzji, czy myśl swą skłoni do wyznania chrześcijańskiego, czy do innej religii, którą sam za najodpowiedniejszą dla siebie uzna, a to dlatego, by najwyższe bóstwo, któremu cześć według swobodnego przekonania oddajemy, mogło nam we wszystkich okolicznościach okazać zwykłą swą względność i przychyłność.”

Teresa Maresz, op.cit., t. 1. s. 35

Źródło 2. Rozporządzenie cesarza Teodozjusza w sprawie pogan (392 r.)

„Nikommu w ogóle z jakiegokolwiek stanu (...) w żadnej bezwzględnie miejscowości, w żadnym mieście nie wolno składać krwawych ofiar (...) posągom nieżywym lub też w głębi domu czcić Lara, Geniusza (...) czy Penaty, zapalać ku ich czci światło, składać kadzidło lub zawieszać wieńce. Jeśli ktokolwiek odważy się na złożenie krwawej ofiary lub szukanie wróżby z wewnętrznosci (...) poczytany będzie za winnego, jakby zbrodnię majestatu popełnił, każdemu będzie go wolno oskarżyć, a oskarżony ma otrzymać odpowiedni wyrok, choćby nic przeciw dobru cesarskiemu nie przedsiębrał (...). Jeśli zaś kto ręką ludzką stworzonym (...) posągom cześć będzie oddawał przez składanie kadzidła (...) lub wstęgami obwiesiwszy drzewo czy też wzniosłszy ołtarz z wykopanych darni, będzie ukarany konfiskatą tego domu czy posiadłości, w której hołdował zabobonowi pogańskiemu (...)

jeśli zostanie stwierdzone, że miejsca te należały do ofiarującego. Jeśli zaś ktoś będzie usiłował składać tego rodzaju ofiary w świątyniach czy kapliczkach publicznych lub w obcym domu czy na obcej ziemi bez wiedzy właściciela (...) będzie zmuszony zapłacić 25 funtów złota tytułem grzywny; jeśli zaś właściciel przemykał oczy na tę zbrodnię, i jego dosięgnie ta sama kara, co ofiarującego.”

Teresa Maresz, op.cit., t.1. s. 35

Źródło 3. Zamknięcie Akademii Platńskiej (529 r.)

„Co się tyczy wszystkich innych herezji (a herezjami nazywamy te sekty, które wyznają i praktykują kult sprzeciwiający się katolickiemu i apostołskiemu Kościołowi oraz prawowiernej wierze), to chcemy, aby weszło w życie prawo ogłoszone przez nas i naszego boskiego ojca, w którym zostały ustanowione zarządzenia odnoszące się nie tylko do wspomnianych herezji, lecz także do Samarytan i pogan. Nikt, kto został zdeprawowany przez te herezje, nie może otrzymać stopni w wojsku czy pełnić urzędów publicznych ani też, jako nauczyciel zajmujący się jakąś dyscypliną, nie może pociągać umysłów osób prostych do swoich błędów i nie może czynić ich słabszymi w prawdziwej i czystej wierze prawowiernych. Zezwalamy, aby nauczać i otrzymywać publiczną pomoc finansową mogli tylko ci, którzy wyznają prawdziwą wiarę. [I,5,18]

Zabramy, aby wykładali jakąkolwiek naukę ci, którzy są dotknięci obłędem bezbożnych pogan. Niech więc żaden poganin nie udaje, że uczy tych, którzy na nieszczęście uczęszczają do jego szkoły, podczas gdy w rzeczywistości psuje tylko dusze uczniów. Nadto niech nie otrzymuje publicznej subwencji, ponieważ nie ma żadnego prawa wpływającego z boskich pism lub ustaw państwowych, by domagać się pozwolenia na tego rodzaju rzeczy. Jeżeli ktoś tutaj lub w prowincjach okaże się winnym tego przestępstwa i nie powróci natychmiast na łono

naszego Kościoła razem ze swoją rodziną, to znaczy razem z żoną i dziećmi, podlegać będzie wyżej wymienionym sankcjom, ich posiadłości zostaną skonfiskowane, a oni sami zostaną zesłani na wygnanie. [I,10,11]”

Kodeks Justyniana

<http://www.sady.up.krakow.pl/antrel.codexiustinianus.htm>

[dostęp 21 października 2019]

1. Wskaż w **Źródle 1** fragmenty odnoszące się do tolerancji religijnej. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej przedstaw los chrześcijan przed wydaniem edyktu mediolańskiego.
2. Jako wystawca edyktu mediolańskiego, obok Konstantyna, został wymieniony Licyniusz. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij, dlaczego w tradycji dokument ten został przypisany wyłącznie Konstantynowi.
3. Porównaj **Źródło 1** ze **Źródłami 2** i **3**. Wyjaśnij, jak przez niecały wiek zmieniała się pozycja prawna chrześcijan i religii chrześcijańskiej względem pogan.
4. Na podstawie **Źródła 2** wskaż elementy religii i rytuałów związanych z obrzędowością pogańską. Rozważ, a następnie uzasadnij pogląd, że decyzja o zamknięciu Akademii Platońskiej w Atenach w roku 529 wydana przez Justyniana może stanowić jedną z dat granicznych między starożytnością a średniowieczem.
5. Porównaj **Źródło 3** i **4** i wyjaśnij, na czym polegało zwiększenie zakresu nietolerancji religii i poglądów w świecie starożytnym między rokiem 392 a 529 n. e.

Zadanie VII. Dziedzictwo Imperium Rzymskiego

**Źródło 1. Uzasadnienie panowania Rzymu nad światem
w *Eneidzie* Wergiliusza**

„Niech inni życiem tchnące zręczniejsz kują spiże -
Nie bronim! Niech w marmurze żywo rzeźbią lica,
Niech mowy głoszą lepiej, przemiany księżycy
Mierzą i wschody gwiazdy, co w przestworze płynie -
Ty władać nad ludami pomnij, Rzymianinie!
To twe sztuki: - Nieść pokój, jak twa wola samać
Nakaże, szczędzić kornych, a wyniosłych łamać!”

Publiusz Wergiliusz, *Eneida*,
przeł. Tadeusz Karyłowski, Wrocław 2004, s. 200

Źródło 2. Paremie prawnicze z gmachu Sądu Najwyższego

- *Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quaestio* (D.32.25.1) – Gdy w słowach nie ma żadnej dwuznaczności, nie należy podnosić kwestii woli.
- *Male nostro iure uti non debemus* (Gaius 1.53) – Nie powinniśmy źle korzystać [z przysługującego] nam prawa.
- *Ius est ars boni et aequi* (D.1.1.1 pr.) – Prawo jest umiejętnością stosowania tego, co dobre i słuszne.
- *Non exemplis, sed legibus iudicandum est* (C.7.45.13) – Należy orzekać na podstawie ustaw, a nie naśladować wcześniejsze rozstrzygnięcia.
- *Nulla poena sine lege* (D.50.16.131.1) – Nie ma kary bez [stosownego przepisu] ustawy.
- *Quod ad ius naturalre attinet, omnes homines aequales sunt* (D.50.17.32) – Zgodnie z prawem naturalnym wszyscy ludzie są równi.
- *Delicta parentum liberis non nocent* (ad C.6.7.2 pr) – Czynny niedozwolone rodziców nie obciążają dzieci.
- *Nulla iniuria est, quae in volentem fiat* (D.47.10.1.5) – Nie wyrządza się krzywdy chcącemu.
- *Dura lex, sed lex* (ad D.40.9.12.1) – Twarde prawo, ale prawo.

Paremie umieszczone na budynku Sądu Najwyższego w Warszawie. Literka D oznacza Digesta Justyniana Wielkiego, skąd zostały niektóre z nich zaczerpnięte.

Regulae iuris, pod red. Witolda Wołodkiewicza,
Warszawa 2001, *passim*

Źródło 3. Mieczysław Jastrun o prawie rzymskim i XX wieku

„(...) Żyłem w latach,
Gdy mord masowy miał sankcje najwyższą,
Państwa, w których prawo rzymskie przestało istnieć
To okropne, że ludzie zaczęli się przyzwyczajać
Do faktu, że prawo rzymskie przestało istnieć,
Że śmierć z ręki kata jest rzeczą pospolitą,
A ludzka rzecz jest wymysłem i przesądem
Wolnomyślicieli.”

M. Jastrun, *Z pamiętnika byłego więźnia obozów koncentracyjnych*,
[w:] M. Jastrun, *Wiersze Zebrane*, Warszawa 1956, s. 472

Źródło 4. Współczesny prawnik o prawie rzymskim

„Termin „prawo rzymskie” używany bywa w najrozmaitszych znaczeniach, budzi też często sprzeczne skojarzenia. Jedni uważają, że prawo rzymskie było doskonałym, wzajemnie niesprzecznym, sprawiedliwym systemem prawa, wyrażającym prawo natury, niezbędnym jako podstawa nauki wiedzy prawniczej; inni uważają, że stanowiło przejaw niesprawiedliwości, niewolnictwa, tyranii, w swej doskonałości formalnej było sprzeczne z podstawowymi zasadami prawa natury, a dla współczesnego prawnika jest niepotrzebnym balastem „magicznych” i niezrozumiałych formułek; jeszcze inni wreszcie są zdania, że prawo rzymskie jest zjawiskiem historycznym, które odegrało i wciąż – poprzez stworzone na jego podstawach pojęcia – odgrywa pierwszoplanową rolę w procesie rozwoju

i wzajemnego zrozumienia się prawników wychowanych i działających w różnych systemach prawnych.”

W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*,
Palestra 35/1-2(397-398), s. 47

1. Wskaż na podstawie *Źródła 1* najważniejsze zadania, jakie Wergilusz stawiał przed kulturą rzymską. Czy było wśród nich także i prawo?
2. Na przykładzie paremii prawa rzymskiego ze *Źródła 2* uzasadnij tezę, że dorobek prawa rzymskiego jest nadal ważny dla funkcjonowania państwa polskiego. Rozważ, czy miejsce umieszczenia tych paremii na gmachu Sądu Najwyższego ma jakieś symboliczne znaczenie.
3. Określ trzy podejścia wobec prawa rzymskiego, które można wyodrębnić na podstawie *Źródła 4*. Które z nich jest, Twoim zdaniem, właściwe dla postawy, o której mowa w *Źródle 3*, a które dla *Źródła 2*.
4. Uzasadnij tezę, z którą utożsamia się podmiot mówiący w *Źródle 3*, że czas barbarzyństwa, obozów koncentracyjnych i pogwałcenia praw człowieka jest tożsamy z wyparciem się przez cywilizację europejską dorobku prawa rzymskiego.

II. Średniowieczne. Dzieje powszechne oraz kultura średniowiecza

Zadanie I. Życie zakonne i jego krytyka

Źródło 1. Reguła św. Benedykta z Nursji (529 r.)

„Prolog. Posłuchaj, synu, pouczeń mistrza i nadstaw ucho serca twojego. Przyjmij chętnie napomnienia dobrego ojca i stanowczo do nich się stosuj, abyś przez pracowite posłuszeństwo powrócił do Tego, od któregoś się oddalił przez opieszale nieposłuszeństwo. Do ciebie więc zwracają się teraz moje słowa, skoro wyrzekając się własnej woli i zamierzając być żołnierzem Chrystusa Pana, prawdziwego Króla, przyjmujesz bardzo mocną i szlachetną broń posłuszeństwa. (...)

Rozdział XXXIII. Przede wszystkim trzeba wykorzenić w klasztorze tę wadę, aby nikt nie ważył się cokolwiek darować lub przyjmować bez pozwolenia opata lub mieć cokolwiek na własność; i to żadnej rzeczy, ani książki, ani tabliczek, ani rylca, w ogóle niczego. Nie wolno bowiem mnichom rozporządzać sobą samym, ani ciałem, ani swoją wolą. Wszystkiego, czego potrzebują, mają się spodziewać od ojca klasztoru, więc nie wolno im mieć czegokolwiek, czego opat nie dał lub na co nie pozwolił. Wszystko ma być wspólne dla wszystkich, jak napisano; niech

nikt nie nazywa jakiegokolwiek rzeczy swoją ani nie ośmiela się przywłaszczyć jej sobie (...).

Rozdział XXXIX. Sądzimy, że na codzienne pożywienie, czy jada się o godzinie szóstej, czy o dziewiątej, wystarczy dla każdego stołu dwa dania gotowane, a to ze względu na różnice w zdrowiu, aby ten, który jednej potrawy jeść nie może, mógł się posilić drugą. Więc dwie potrawy gotowane mają wystarczyć wszystkim braciom. Jeśli będą owoce i świeże jarzyny, należy dodać третią potrawę. (...)

Jeśli wypadnie cięższa praca, to zależy od uznania i władzy opata, czy będzie stosowne coś dodać; byle tylko nie dopuszczać do obżarstwa (...).

Rozdział XLVIII. Lenistwo jest wrogiem duszy. Dlatego też bracia powinni w pewnych godzinach zajmować się pracą ręczną, a w innych Bożym czytaniem. (...)

Jeżeli konieczność miejscowa lub ubóstwo wymagają, aby bracia sami pracowali przy żniwach, niech się tym nie martwią.

Wtedy bowiem są naprawdę mnichami, gdy żyją z pracy rąk własnych, jak Ojcowie nasi i Apostołowie. Wszystko ma się odbywać z umiarem ze względu na słabych.”

Z archiwum Klio. Od starożytności do średniowiecza,
opr. Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski,
Dariusz Szymikowski, t.1., Gdańsk 2001, s. 52-53

Źródło 2. Przedstawienia w sztuce średniowiecznej życia zakonnego

a) Święty Benedykt

b) Praca zakonna (scriptorium)

- a) Fragment manuskryptu, Św. Benedykt wyjaśnia regułę, domena publiczna
- b) Fragment manuskryptu, Mnich przy pracy, domena publiczna

Źródło 3. Erazm z Rotterdamu i humanistyczna krytyka mnichów

„Szczęścia tych ludzi najbliżsi są ci, co się potocznie zwą zakonnikami i mnichami — nazwami w obu wypadkach najzupełniej fałszywymi, skoro i wielka ich część jak najdalsza jest od zachowywania zakonu, i mnichami — czyli samotnikami — zgoła oni nie są, skoro się człowiek na nich na każdym miejscu natyka. Doprawdy nie wiem, czy mogłoby być coś od nich nędzniejszego, gdybym ja na różnorakie sposoby nie przychodziła im z pomocą. Albowiem chociaż wszyscy tak się tym nasieniem brzydzą, że za złą wróżbę uchodzi nawet przypadkowe ich spotkanie, to jednak oni sami pochlebiają sobie, że są czymś znakomitym. Szczytem pobożności jest dla nich przede wszystkim, jeżeli nauki tak całkowicie nie powąchaliby, że nawet czytać nie potrafią. Kiedy, dalej, oślimi głosami ryczą w kościołach swoje psalmy — w należytych choćby rytmie, ale bez żadnego ich

zrozumienia — to uważają, że to dopiero jest największą rozkoszą dla uszu niebian. Są wśród nich i tacy, co drogo sprzedają swoją niechlujną że bracką nędzę, tłumiąc się i głośnym wrzaskiem domagając chleba przed drzwiami domów, przy wozach podróżnych, na okrętach, z niemałym doprawdy uszczerbkiem dla innych żebraków. I w ten sposób niechlujstwem swym, ignorancją, prostactwem i beczelnością przyjemniaczkę te dają nam — jak twierdzą — przykład „apostołów”! Cóż zaś uciesznieszego nad to, że wszystko robią wedle reguł tak ścisłych, jak reguły w matematyce, i że przekroczenie jakiegś z nich jest śmiertelnym grzechem. Jest więc reguła na to, ile węzłów ma mieć zawiązanie trzewika, jakiej barwy ma być pasek, jak skrojony i z jakiej materii habit, jak — dokładnie na włos — ma być szeroki pas, jakiego kształtu i jakiej miary kaptur, na szerokość ilu palców ma być wygolony łeb, ile godzin ma trwać ich sen. I któż nie widzi, jak bardzo taka narzucana jednakowość nie zgadza się z ogromną różnorodnością i ciał, i charakterów ludzkich? A przecież dla takich to drobiazgów oni nie tylko w porównaniu z sobą samymi innych ludzi za nic mają, ale i między sobą jedni do drugich z pogardą się odnoszą i — właśnie oni, którzy głoszą miłość apostolską! — niesłychane urządzają tragedie z tego, że w innym zakonie nosi się habity innego kroju i ciemniejszej barwy.”

Erazm z Rotterdamu, *Pochwała Głupoty*,
przekł. Edwin Jędrkiewicz, Warszawa 2001, s. 103

1. Przeanalizuj **Źródło 1**, scharakteryzuj następnie, na jakich wartościach opierał się ideał życia zakonnego. Uzasadnij, że słusznie został on wyrażony w dewizie benedyktynów *Ora et Labora*. Zastanów się także, jaka jest pozycja przeora w projektowanej wspólnocie.
2. Porównaj **Źródło 1** oraz **Źródło 2a** i **2b**. Czy przedstawiają one w podobny sposób ideał i codzienność życia zakonnego? Czy słuszna jest teza, że dzięki wspólnotom zakonnym przetrwały elementy cywilizacji rzymskiej w Europie?

3. Porównaj *Źródło 1, 2a i 2b* ze *Źródłem 3*. Jakie wady życia monastycznego dostrzega Erazm z Rotterdamu? Dokonaj krytyki poszczególnych źródeł, odwołując się do ich gatunku literackiego. Zastanów się, jak da się wytłumaczyć sprzeczność między nimi.

Zadanie II. Odnowienie Cesarstwa na Zachodzie

Źródło 1. List Karola Wielkiego do papieża Leona III (796 r.)

„Naszym zadaniem jest z pomocą Boga św. Kościół Chrystusa na zewnątrz bronić orężem przeciwko napadowi pogan i spustoszeniu niewiernych, a na wewnątrz wzmocnić go przez uznanie katolickiej wiary. Wasze zadanie, ojcze święty, polega na wspieraniu naszej służby wojennej ze wzniesionymi do Boga razem z Mojżeszem rękoma, aby lud chrześcijański, dzięki waszym modłom, przez Boga prowadzony i wyposażony, zawsze i wszędzie uzyskiwał zwycięstwo nad wrogami w Jego imieniu.”

Teresa Maresz, *op.cit.*, t. 1 s. 38

Źródło 2. Roczniki Królestwa Franków o koronacji cesarskiej Karola Wielkiego (800 r.)

„Owego dnia najświętszego narodzenia Pana, gdy król podczas mszy przed ołtarzem błogosławionego Piotra apostoła powstał do modlitwy, papież Leon włożył koronę na jego głowę i cały lud rzymski zawołał: «Karolowi Augustowi przez Boga koronowanemu, potężnemu i pokojowemu cesarzowi rzymskiemu, życie i zwycięstwo!» I po okrzykach, przez papieża, zwyczajem starożytnych władców, został uczczony i jako obdarzony imieniem patrycjusza cesarzem i augustem został nazwany”.

Teresa Maresz, *op.cit.*, t. 1 s. 38

Źródło 3. Moneta z czasów Karola Wielkiego

Srebrna moneta z wizerunkiem Karola Wielkiego

fot. PHGCOM, CC BY-SA 3.0

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Jak został zarysowany podział zadań i obowiązków między władzą świecką i duchowną?
2. Wykaż na podstawie **Źródła 2** oraz **Źródła 3a**, że Karol Wielki traktował koronację cesarską jako odnowienie cesarstwa na Zachodzie. Do jakich elementów tradycji antycznej nawiązywał?

Zadanie III. Władza Papieża nad światem. Papocezaryzm.

Źródło 1. Grzegorz VII, *Dictatus Papae* (1075 r.)

- „1. Kościół rzymski przez samego Boga został założony.
2. Tylko sam biskup rzymski może być prawnie nazwany biskupem powszechnym.
3. Tylko on sam może biskupów składać z godności lub do nich

przywracać. (...)

6. Z obłożonymi przez niego klątwą nie wolno przebywać w jednym domu. (...)
8. On sam tylko może używać insygniów cesarskich.
9. Tylko papieża stopy całować mają wszyscy książęta.
10. Jego jednego imię ma być wspominane w modlitwach kościelnych.
11. Ten jeden jedyny jest tytuł na świecie.
12. Jemu wolno władcami rozporządzać.
13. Jemu wolno w razie potrzeby biskupów z miejsca na miejsce przenosić.
14. W całym Kościele wolno mu duchownych mianować, gdzie by chciał. (...)
18. Orzeczenie jego przez nikogo nie może być zaczepione, on sam zaś może unieważnić [orzeczenia] wszystkich innych.
19. Przez nikogo nie może być on sądzony.
20. Nikomu nie wolno [sądownie] skazywać apelującego do Stolicy Apostolskiej.
21. Ważniejsze sprawy każdego Kościoła mają być jej przedkładane.
22. Kościół rzymski nigdy nie pobłądził i po wszystkie czasy, wedle świadectwa Pisma św., w żaden błąd nie popadnie. (...)
26. Nikt nie ma być uważany za katolika, kto nie zgadza się z Kościołem rzymskim.
27. On może poddanych zwalniać od wierności bezecnym."

Z archiwum..., t.1, s. 90-91

Źródło 2. Ucieczka Grzegorza VII i herb Juliusza II w Kaplicy Sykstyńskiej

a) Otto von Freising, Ucieczka Grzegorza VII z Rzymu i śmierć na wygnaniu (fragment kroniki)

Otto von Freising, Ucieczka Grzegorza VII, domena publiczna

b) Herb Juliusza II w Kaplicy Sykstyńskiej

Fot. Amalário de Metz, CC BY-SA 3.0

Źródło 3. Erazm z Rotterdamu, *Juliusz z nieba wyrzucony* (ok. 1517 r.)

„Piotr: A na co mam patrzeć? Stoi to jakaś osobliwa postać, żeby nie rzec straszydło.

Juliusz: Chyba nie jesteś ślepy! Jeśli nie wiesz co znaczy ten złoty dąb [herb rodziny Rovere, z której pochodził Juliusz II papież w latach 1505-1513], musisz przecież rozpoznać ten oto klucz. Spójrz na potrójną koronę, na szatę całą, że złota, na drogie kamienie!

Piotr: O, przypominam sobie nawet ten srebrny kluczyk. Niby ten sam, ale jakoś różni się od tego, który dał mi niegdyś prawdziwy pasterz kościoła Chrystus. A skąd mam wiedzieć co znaczy ta wspianiała korona? Żaden barbarzyński tyran nie włożyłby podobnej. Nie miałby śmiałości.”

Erazm z Rotterdamu, *Juliusz z nieba wyrzucony*
[w:] Erazm z Rotterdamu, *Rozmowy*,
przeł. M. Cytowska, Warszawa 1969, s. 65-66

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Jak dużą władzę przypisywał sobie Grzegorz VII? Wskaż w dokumencie na te elementy, które miały pokazać wyższość papieża nad cesarzem.
2. Porównaj **Źródło 1** ze **Źródłem 2a**. Następnie na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, jakie były dalsze losy Grzegorza VII. Na czym, Twoim zdaniem, zasadza się siła papieża, a na czym potęga cesarza?
3. Przeanalizuj **Źródło 3** i wskaż na elementy krytyki postawy zarysowanej przez papieża Grzegorza VII w **Źródle 1**. Komu przyznałbyś rację z dzisiejszej perspektywy? Czy **Źródło 2b** potwierdza informacje zawarte w **Źródle 3**? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej scharakteryzuj miejsce, w którym papież Juliusz II kazał umieścić swój herb. Czy wartość artystyczna tego miejsca usprawiedliwia w Twoich oczach postępowanie papieża?

Zadanie IV. Kultura średniowieczna. Rycerstwo.

Źródło 1. Kronika Jana de Beca o pasowaniu na rycerza (XIII w.)

„Pan zaś kardynał, ubrany w strój pontyfikalny, wytłumaczył owemu giermkowi [...] co to jest rycerz: „Każdy, kto chce być żołnierzem, musi być wielkodusznym, wolnie urodzonym, szczodrym, doskonałym i mężnym [...]. Zanim jednakże uczynisz ślubowanie swego stanu, usłyszysz z należytą rozważą zasady reguły. Taką zaś jest reguła stanu rycerskiego: przede wszystkim słuchać codziennie mszy z pobożnym rozpamiętywaniem męki pańskiej; odważnie walczyć w obronie wiary katolickiej; święty Kościół wraz z jego sługami uwalniać od jakichkolwiek napastników; wdowy i sieroty wspierać w ich potrzebie; unikać wojen niesprawiedliwych; nie napierać się niesłusznego żołdu; stoczyć pojedynki w obronie każdego niewinnego; uczęszczać na turnieje tylko dla ćwiczeń rycerskich; cesarzowi rzymskiemu albo jego patrycjuszowi z czcią okazywać posłuszeństwo w sprawach świeckich; [...] dóbr feudalnych królewskich lub cesarskich wcale nie sprzedawać i żyć nienagannie wobec Boga i ludzi na tym świecie. Jeżeli zaś będziesz przestrzegać tych zasad rycerskiej reguły, [...] osiągniesz doczesną cześć na ziemi, a po tym życiu spokój wieczysty w niebiesiech”.

Teresa Maresz, *op.cit.*, t.1, s. 42

Źródło 2. Bertran de Born, *Pochwała wojny*

„Uwielbiam Wielkanocny czas,
Gdy szary zielenieje las,
Wesoły czas, gdy kwitnie kwiat,
A w lesie się odzywa ptak
I las mu odpowiada;
Na polach zaś namiotów rząd,
Proporce, co się złotem skrzą
I radość mi to sprawia,

Kiedy rycerstwo dzierży broń
I rzy pod panem świetny koń.

Uwielbiam kiedy jazdy zwał
Po chamskich karkach leci w cwał
Z pod kopyt tryska taki syn
Dalej ich prać i gnać i w dym.
To lubię i to śpiewam
Lub gdy się zamek broni sam
I wióry z mostu, drzazgi z bram
A mury tłum zalewa
Do muru przez szalony szturm
Na murze krew i pada mur

Uwielbiam kiedy hardy pan
Na wrogie szyki leci sam.
Koń parska, rycerz tnie za dwóch
W drużynie dziarski rośnie duch.
Bo przykład to nie lada;
Rycerzem się zaczyna być,
Gdy można rąbać, kłuć i bić,
Co wielką radość sprawia;
A kto się boi ten i sam
Jest prostak, tchórz i zwykły cham
(...)

Rycerze oto zdanie me -
Zastawcie zamki, miasta, wsie.
I bijcie się to moja rada.
Walczcie to moja rada
Bijcie się to moja rada.”

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Sformułuj na jego podstawie katalog wartości, jakie tworzą średniowieczny ideał rycerza.
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy w przedstawieniu ideału rycerza odnoszą się one do tych samych wartości? Jak sądzisz, który z przytoczonych tekstów był bliższy życiu średniowiecznego rycerza na co dzień?

Zadanie VI. Krucjaty i ich ideologia

Źródło 1. Mowa papieża Urbana II na Synodzie w Clermont (27 listopada 1095 r.)

„Ponieważ, o synowie Boży, obiecaliście energiczniej niż zwykle podtrzymywać w waszym środowisku należyty pokój, a jeszcze sumienniej przestrzegać praw Kościoła, powinniście dążyć do tego, aby siłę waszej gorliwości obrócić na jaką bądź inną bożą i waszą sprawę. Wszak jest koniecznością, abyście niezwłocznie podążyli z pomocą waszym braciom zamieszkującym na Wschodzie i potrzebującym waszej, niejednokrotnie obiecywanej im pomocy. (...)

Wszystkim idącym tam, w wypadku ich zgonu na lądzie czy na morzu lub w boju z poganami, od tej chwili odpuszczone będą grzechy. To przyrzeczenie idącym daję ja jako upoważniony przez Boga. Jaka byłaby sromota, jeśliby tak nikczemny, zdeprawowany i służący demonom rodzaj ludzi jednakże pokonał przenikniętych wiarą w Boga i opromieniony imieniem Chrystusa ród ludzki. Jaką hańbą okryje się sam Pan, jeśli wy nie pomożecie tym, którzy są takimi samymi wyznawcami Chrystusa jak i my! Niech wystąpią przeciw niewiernym do boju, który należy zacząć, do boju, który powinien przynieść w obfitości łupów, ci, którzy od dawna przywykli nadużywać praw prywatnej wojny przeciw swoim współwyznawcom.

Niech się obecnie staną rycerzami ci, którzy przedtem byli rozbójnikami. Niech obecnie prowadzą sprawiedliwą walkę

z barbarzyńcami ci, którzy poprzednio walczyli przeciw braciom i współrodakom. Niech otrzymają teraz wieczną nagrodę ci, którzy dawniej za małą zapłatę byli najemnikami. Niech podwójny honor uwieńczy wysiłki tych, którzy trudzili się ze szkodą ciała i duszy. Kto tu nieszczęśliwy i biedny, tam będzie bogaty, kto tu przeciwnikiem Boga, tam będzie Jemu przyjacielem. Niech zatem idący [do Ziemi Św.] nie zwlekają, ale, powierzwszy swoje dobra [w godne ręce] i zebrawszy środki na koszty podróży, z końcem zimy, w najbliższą wiosnę, niech z Bogiem żywo wyruszą w drogę.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 1. s. 47-48

Źródło 2. Thibaut de Champaigne, *Wezwanie do krucjaty* (1239 r.)

„Wiedźcie, panowie, kto nie ruszy dziś
Tam, gdzie Bóg poniósł śmierć i z martwych wstał,
Kogo zamorski nie ozdobi krzyż,
Tego zapewne też ominie Raj.
Czyja więc litość w kim jest nieuboga,
Niechaj rusza, ażeby pomścić Boga,
Oswobodzić jego ojczysty kraj.

Gnuśnych i podłych zostanie tu ćma;
Tych nie obchodzą ni honor, ni Bóg;
Mówią: „Cóż pocnie tu małżonka ma,
Gdzieżbym przyjaciół mych opuścić mógł?!”
Takich szaleństwo zupełne ośmiela;
Wszak jednego mamy tu przyjaciela,
Który za nas Krzyż na Golgotę włókł.

Ale młodzieńców huf ruszy na wieść -
Aby swe życie nieść dla Bożych służb;
Pójdą młodzieńcy po sławę i cześć,

Tutaj zostanie zaś jedynie tchórz.
Ślepym jest - widzę to sam znakomicie -
Kto dla Boga swoje oszczędza życie;
Sławy u świata ten nie zyska już.

Panno Czcigodna, ukoronowana,
Łaski pełna, prośże za nami Pana,
A nieszczęście wszelkie ominie nas!"

Źródło 3. Giaacomo Jaquerio, Portret Gotfryda z Bouillon

Giaacomo Jaquerio, Portret Gotfryda z Bouillon,
domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Na jakie problemy życia społecznego XI-wiecznej Europy zwraca uwagę ten dokument? Czy rycerze na co dzień przestrzegali kodeksu rycerskiego?
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. i wskaż, w jaki sposób wytwórcy obu tych źródeł starają się zachęcić do udziału w krucjacie, jakie stosują strategie retoryczne; które z nich uważasz za najbardziej skuteczne?
3. Wykaż na przykładzie **Źródła 3**, jak przedstawiano uczestników krucjat, do jakich elementów tradycji się odwoływano?

III. Średniowiecze. Historia Polski (do konstytucji sejmu radomskiego Nihil novi 1505 r.)

Zadanie I. Zjazd Gnieźnieński i państwo Bolesława Chrobrego

Źródło 1. Zjazd gnieźnieński w relacji kroniki Galla Anonima

„(...) cesarz Otto Rudy przybył do [grobu – Ł. P.] św. Wojciecha dla modlitwy i pojednania, a zarazem w celu poznania sławnego Bolesława (...). Bolesław przyjął go zaszczytnie i okazale, jak wypadło przyjąć króla, cesarza rzymskiego i dostojnego gościa. Albowiem na przybycie cesarza przygotował przedziwne [wprost] cuda; najpierw hufce przeróżne rycerstwa, następnie dostojników rozstawił jak chóry na obszernej równinie, a poszczególne z osobna stojące hufce wyróżniała odmienna barwa strojów. A nie była to pstrokaczna jakich ozdób, lecz najkosztowniejsze rzeczy, jakie można znaleźć gdziekolwiek na świecie (...). Złoto bowiem za jego czasów było tak pospolite u wszystkich jak srebro, srebro zaś było tanie jak słoma. Zważywszy jego chwałę, potęgę i bogactwo, cesarz rzymski zawołał w podziwie: «Na koronę mego cesarstwa! To, co widzę, większe jest, niż wieść głosiła!» I za radą swych magnatów dodał wobec wszystkich: «Nie godzi się takiego i tak wielkiego męża, jakby jednego spośród dostojników, księciem nazywać lub hrabią, lecz [wypada]

chlubnie wynieść go na tron królewski i uwieńczyć koroną». A zdjęwszy z głowy swój diadem cesarski, włożył go na głowę Bolesława na [zadatek – Ł. P.] przymierza i przyjaźni i za chorągiew triumfalną dał mu w darze gwóźdź z Krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię św. Wojciecha.”

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*,
przeł. Roman Grodecki, Wrocław 1996, s. 20-21

Źródło 2. Thietmar, *Kronika*. O zjeździe gnieźnieńskim

„Następnie cesarz dowiedziawszy się o cudach, które Bóg zdziałał przez upodobanego sobie męczennika Wojciecha, wyruszył tam pospiesznie gwoli modlitwy. A gdy przybył do Ratyzbony, przyjął go z wielkimi honorami biskup tamtejszej katedry Gebhard. Towarzyszył cesarzowi patrycjusz Ziazo, oblacjonariusz Robert. (...) Kiedy poprzez kraj Milczan dotarł do siedzib Dziadoszan, wyjechał z radością na jego spotkanie Bolesław. (...) Trudno uwierzyć i opowiedzieć, z jaką wspaniałością przyjmował wówczas Bolesław cesarza i jak prowadził go przez swój kraj aż do Gniezna. Gdy Otto ujrzał z daleka upragniony gród, zbliżył się doń boso ze słowami modlitwy na ustach. Tamtejszy biskup Unger przyjął go z wielkim szacunkiem i wprowadził do kościoła, gdzie cesarz zalany łzami, prosił świętego męczennika o wstawiennictwo, by mógł dostąpić łaski Chrystusowej. Następnie utworzył zaraz arcybiskupstwo, jak przypuszczam zgodnie z prawem. (...) Arcybiskupstwo to powierzył bratu wspomnianego męczennika Radzimowi i podporządkował mu z wyjątkiem biskupa poznańskiego Ungera następujących biskupów kołobrzeskiego Reinberta, krakowskiego Poppona i wrocławskiego Jana (...).

Po załatwieniu tych wszystkich spraw cesarz otrzymał od księcia Bolesława wspaniałe dary i wśród nich, co największą sprawiło mu przyjemność, trzystu opancerzonych żołnierzy. Kiedy

odjeżdżał, Bolesław odprowadził go z doborowym pocztem aż do Magdeburga.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t.1, s. 93

Źródło 3. Fragment Ewangeliarza cesarza Ottona III

Fragment Ewangeliarza Ottona III, domena publiczna

Źródło 4. Rocznik kwedlinburski, Koronacja Bolesława Chrobrego

„1025. Bolesław, książę polski dowiedziawszy się o śmierci cesarza Henryka, pałał do tego stopnia pychą, że przywłaszczył sobie nieprzystojnie koronę (królewską). Ze tę jego zuchwałość Bóg go szybko pokarał, albowiem w krótkim czasie zmarł.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 1, s. 95

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Zastanów się, jak została ukazana w nim monarchia Bolesława Chrobrego. Zastanów się, na ile widoczny jest w narracji Galla topos „złotego wieku” i inne odwołania literackie. Jakie znaczenie dla nowo powstałego państwa Piastów miała legenda związana z potęgą monarchii Chrobrego?

2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Wskaż główne różnicę między przekazem Galla a kroniką Thietmara. Postaraj się wyjaśnić ich powstanie odwołując się różnych kręgów odbiorców obu kronik. Która z nich, Twoim zdaniem, jest bardziej wiarygodna?
3. Przeanalizuj **Źródło 3**. Zastanów się, jaką rolę miała odgrywać Słowiańszczyzna w planach politycznych cesarza Ottona III. Czy podobne idee byłyby możliwe za czasów Karolingów? Odpowiedź uzasadnij.
4. Porównaj **Źródło 3** i **Źródło 4**. Zastanów się, na ile zmieniała się polityka niemiecka względem państwa Piastów po śmierci Ottona III. Na podstawie **Źródła 3** wskaż elementy związane z władzą królewską i wyjaśnij ich znaczenie.

Zadanie II. Konflikt między Bolesławem Śmiałym a św. Stanisławem

Źródło 1. Kronika Galla Anonima o konflikcie biskupa z królem

„(...) Jak zaś doszło do wypędzenia króla Bolesława z Polski, długo by o tym mówić, tyle wszakże można powiedzieć, że sam będąc pomazańcem (Bożym) nie powinien był (drugiego) pomazańca za żaden grzech karać cielesnie. Wiele mu to bowiem zaszkodziło, gdy przeciw grzechowi grzech zastosował i za zdradę wydał biskupa na obcięcie członków. My zaś ani nie usprawiedliwiamy biskupa-zdrajcy, ani nie zalecamy króla, który tak szpetnie dochodził swych praw- lecz pozostawmy te sprawy, a opowiemy, jak przyjęto go na Węgrzech.”

Gall Anonim, *op.cit.*, s. 54

Źródło 2. Kronika Wincentego Kadłubka o męczeństwie św. Stanisława

„(...) Prześwięty biskup krakowski Stanisław, gdy nie mógł odwieść go od tego okrucieństwa, wpierw groził mu zagładą królestwa, wreszcie wyciągnął przeciw niemu miecz kłutwy. Atoli

on, jak był zwrócony w stronę nieprawości, w dziksze popadł szaleństwo; bo pogięte drzewa łatwiej złamać można niż naprostować. Rozkazał więc przy ołtarzu i infule, nie ukazując uszanowania ani dla stanu, ani dla miejsca, ani dla chwili - porwać biskupa. Ilekroć wszak okrutni słuźalcy próbują rzucić się na niego, tylekroć skruszeni, na ziemię powaleni łagodnieją. (Ale) tyran lżąc ich z wielkim oburzeniem sam ponosi świętokradzkie ręce, sam odrywa oblubieńca od łona Oblubienicy, pasterza od owczarni: sam zabija ojca w objęciach córki i syna w matki wnętrznościach. O żałosne, o przeponure widowisko śmierci! Świętego bezbożnik, miłosierneho zbrodniarz, biskupa niewinnego najokrutniejszy świętokradca rozszarpuje, poszczególne członki na najdrobniejsze części rozsiekuje, jak gdyby miały ponieść karę poszczególne części członków.

A ja ze zdumienia i z jakowegoś przerażenia całkiem zdrętwiałem, tak iż ledwie pojąć, a cóż dopiero językiem, cóż dopiero piórem wyrazić zdołam cudowne dzieła, na tym Świętym przez Zbawiciela dokonane. Wśród opowiadania bowiem zawodzi rozum, zrozumieniu nie dopisuje mowa, a słowa nie wyrażają rzeczy zgodnie z tym, co zaszło. Albowiem ujrano, że z czterech stron świata nadleciały cztery orły, które krążąc dosyć wysoko nad miejscem męczeństwa, odpędzały sępy i inne krwiożercze ptaki, żeby nie tknęły męczennika. Ze czcią strzegąc go czuwały bez przerwy dniem i nocą. Mamże to nocą nazywać czy dniem? Dniem raczej nazwałbym niż nocą, to jest bowiem druga noc, o której napisano: «A noc jak dzień będzie oświetlona». (...) Aż do dnia przeniesienia, którego przyczynę sam dobrze znasz, nie ustąpił stamtąd silny blask wspomnianych świateł. Po tym wydarzeniu ów okrutnik przerażony, nie mniej przez ojczyznę, jak przez senatorów, uchodzi na Węgry. (...)”

Mistrz Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*,
przeł. i oprac. B. Kürbis,
Warszawa-Wrocław-Kraków 1992, s. 76-79

Źródło 3. Dominikanin Wincenty z Kielc, *Żywot św. Stanisława* (połowa XII w.)

„Zaznaczyć należy, że o ile przez łagodność i staranie wielkiego króla Bolesława (Chrobrego) chwała królestwa polskiego powiększona wzrosła, o tyle przez bezbożność tego Bolesława zmalała (...) I w tym samym stopniu, w jakim tamten, zakładając biskupstwa i wspierając je darami królewskimi, podniósł godność biskupią, ten przez okrutne zamordowanie świętego Stanisława, kapłana Bożego, godność królewską kapłaństwa znieważył. Słusznym tedy wyrokiem Bożym dzieje się, aby ten, który (...) zdeptał infułę, sam także jako zbieg się tułał i pozbawiał siebie i potomstwo korony królewskiej. Albowiem z powodu morderstwa, którego się na błogosławionym męczenniku Stanisławie dopuścił, nie tylko korona spadła z jego głowy i głowy potomków jego, lecz i Polska sama (...) utraciła sławę i godność królestwa (...).”

Teresa Maresz *op.cit.*, t. 1, s. 99

1. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Wskaż najważniejsze różnice między nimi. Sprawdź, kim byli autorzy obu kronik i postaraj się, na podstawie zdobytej wiedzy, wytłumaczyć rozbieżności między oboma przekazami. Które z nich, i dlaczego, wydaje ci się bardziej wiarygodne? Odpowiedź uzasadnij.
2. Na podstawie **Źródła 3** wyjaśnij, w jaki sposób kult św. Stanisława sprzyjał tendencjom zjednoczeniowym czasów rozbieżności dzielnicowego.

Zadanie III. Założenie Akademii Krakowskiej i jej rola w państwie

Źródło 1. Akt erekcyjny Akademii Krakowskiej (1364 r.)

„Przeto My Kazimierz [...] postanowiliśmy w mieście naszym Krakowie, wyznaczyć, obrać, ustanowić i urządzić miejsce,

na którym by szkoła powszechna w każdym dowolnym wydziale kwitnęła, a dla przyszłości na wieczne czasy tym pismem jej istnienie zapewnić chcemy. Niechże więc tam będzie nauk przemożnych perła, aby wydawała męże dojrzałością rady znakomite, ozdobą cnót świetne i w różnych umiejętnościach biegłe, niechaj otworzy się orzeźwiające źródło, a z jego pełności niech czerpią wszyscy naukami napoić się pragnący. Do tego miasta Krakowa niech zjeżdżają się swobodnie i bezpiecznie wszyscy mieszkańcy, nie tylko królestwa naszego i krajów przyległych, ale i inni, z różnych części świata, którzy pragną nabyć tę przesławną perłę wiedzy.

Wszystkim pospołu i każdemu z osobna przyrzekamy i dobrą wiarą zaręczamy niżej wypisane artykuły w niniejszym piśmie zawarte, nienaruszone strzec i zachować, [...] i tak ich wszystkich, jak i każdego z osobna praw, przywilejów, swobód, statutów i wszystkich innych zwyczajów w szkołach powszechnych bolońskiej i padewskiej przestrzeganych i zachowywanych chronić, bronić i nimi się opiekować pragniemy. [...] Urządzamy odtąd szkoły potrzebne dla czytania prawa kanonicznego, cywilnego, nauk lekarskich i umiejętności wyzwolonych i wyznaczamy mieszkania przyzwoite dla doktorów, mistrzów, scholarów, pisarzy, księgarzy [...].

Chcemy także, aby scholarze własnego rektora mieli, który by ich sądził w sprawach cywilnych i miał jurysdykcję nad wszystkimi, którzy by w mieście Krakowie dla studiów zamieszkiwali. Wszyscy więc pomienionemu rektorowi przysiąc i jego słuchać mają (...).”

**Źródło 2. Stanisław ze Skarbimierza,
*Pochwała Uniwersytetu na nowo ufundowanego***

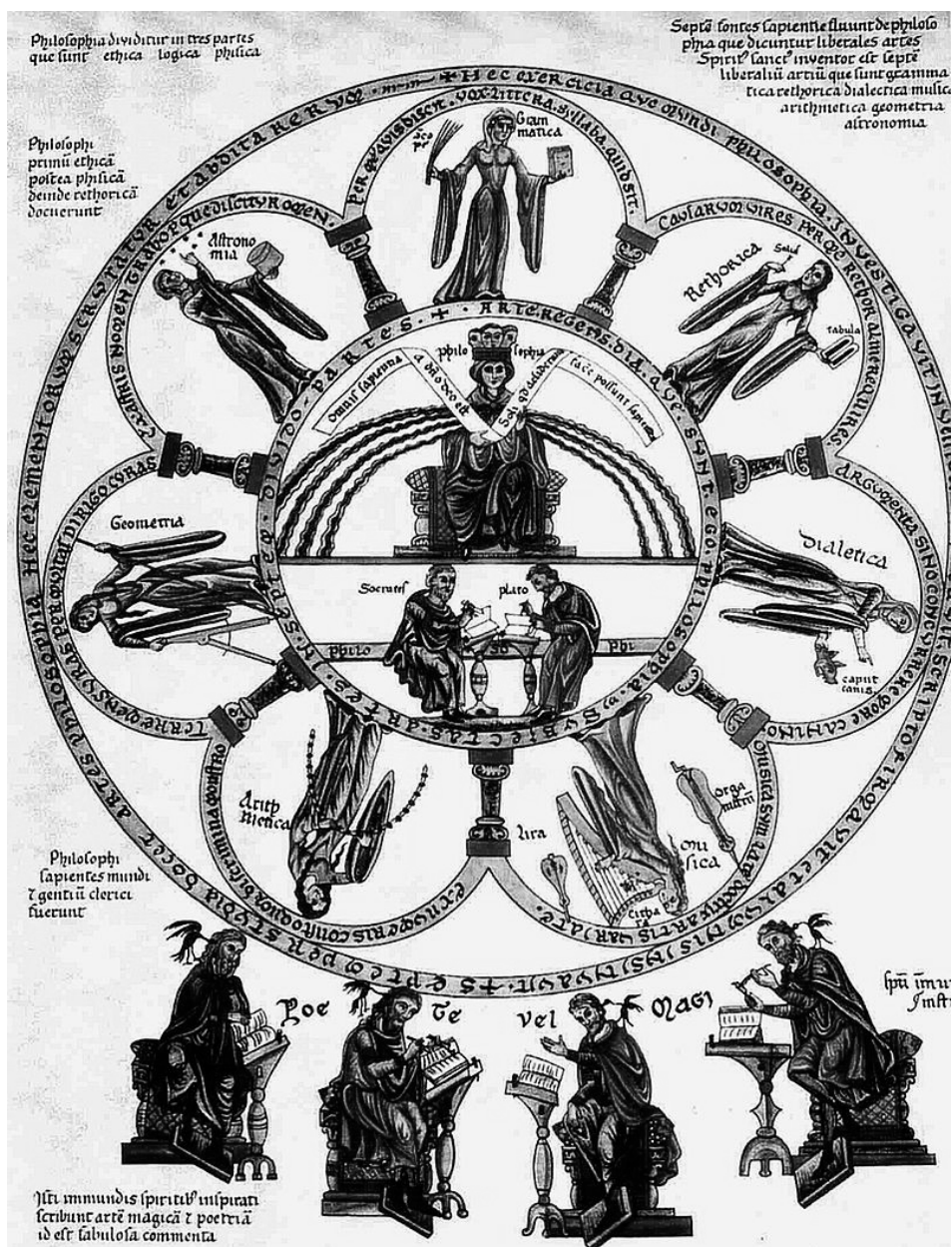
„Dowiedz się tedy Polaku, gdzie jest roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie; gdzie cnota, bojaźń Boża, gdzie prawo, gdzie rozum; gdzie muzy pogan, gdzie racje prawników, gdzie spory ludzi biegłych w naukach wyzwolonych, gdzie autorytet kanonów, gdzie głębokość Pisma św.

Dowiedz się, gdzie składności mówienia uczy gramatyka, wytworności przemawiania retoryka, subtelności rozumowania logika, umiejętności rachowania arytmetyka, biegłości mierzenia geometria, rytmów, zgodności tonów i stosowności interwałów muzyka, przewidywania przyszłych zdarzeń teoryka, rządzenia samym sobą monastyka, rządzenia społecznością domową ekonomika, rządzenia większą ilością ludzi na sposób społeczeństwa polityka; gdzie się dokonuje spraw rozstrzyganie, rozsądzanie sporów, sumień oczyszczanie, gdzie rząd kościołów wedle wiedzy prawnej i kanonicznej, gdzie zbawienie, gdzie życie, gdzie pokój, gdzie bezpieczeństwo; gdzie chluby i zaszczytu zażywa teologia, w której zawiera się wszystko, czegokolwiek gdzieindziej szuka się z myślą o zbawieniu.

Dowiedz się tedy, gdzie się to wszystko tak zebrało razem, niby w jednym domu; a jest ten dom tronem Bożym (...).”

Stanisław ze Skarbimierza, *Mowy wybrane o mądrości*,
Kraków 2000, s. 255

**Źródło 3. Siedem sztuk wyzwolonych, Hortus deliciarum, Herrady
z Landsbergu (ok. 1180 r.)**

Rys. Siedem sztuk wyzwolonych, Herrada z Lansbergu,
domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1** i wskaż powody, jakimi kierował się król Kazimierz Wielki, ustanawiając Akademię Krakowską. Określ zasięg terytorialny - skąd mieli pochodzić przyszli studenci. Sprawdź, korzystając z wiedzy pozaźródłowej, gdzie istniały uniwersytety w roku 1364, czy było ich dużo w Europie Środkowo-Wschodniej? Określ prawa i przywileje, jakie król nadał Akademii. Czy możesz przytoczyć inny rodzaj dokumentów średniowiecznych, gdzie też określono prawa i obowiązki nowych fundacji?
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Jakie miejsce w aksjologii późnego średniowiecza zajmuje „wiedza” i „mądrość”? Czy mając na uwadze powyższe, można wiek XIV i XV określić jako „wieki ciemne”? Zastanów się, na ile dzisiejsza rola uniwersytetów podobna jest do tej średniowiecznej.
3. Przeanalizuj **Źródło 3**. Wskaż na poszczególne dziedziny wiedzy, które tworzyły średniowieczne sztuki wyzwolone. Zwróć uwagę na atrybuty poszczególnych dziedzin wiedzy. Następnie porównaj **Źródło 2** i **Źródło 3**. Które z wymienionych w mowie Stanisława ze Skarbimierza nauk można odnaleźć w **Źródle 3**? Zastanów się, które ze średniowiecznych dziedzin wiedzy zachowały także dziś swoją aktualność, a które ją utraciły i dlaczego tak się stało?

Zadanie IV. Polska B. Krzywoustego oraz Wł. Łokietka. Zmiany i kontynuacja

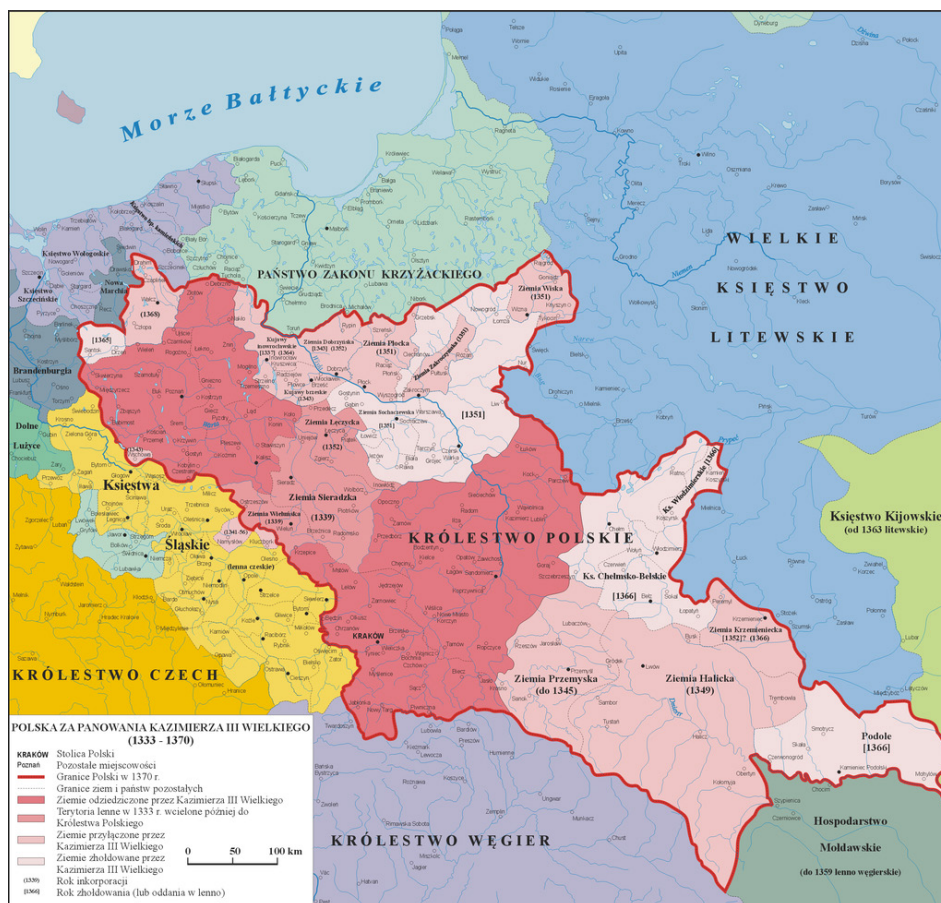
Źródło 1. Polska przed i po rozbiu dzielnicowym.

a) Polska za Bolesława Krzywoustego (1138r.)

Polska za panowania Bolesława III Krzywoustego, wyk. Poznaniak
CC BY-SA 3.0

b) Polska za Władysława Łokietka (1320 r.)

Mapa Polski za panowania Kazimierza III Wielkiego (wyk. Poznań, CC BY-SA 3.0)

1. Porównaj **Źródło 1a** i **Źródło 1b**. Wskaż:

- zmiany sąsiadów Polski (w tym nowo powstałe państwa)
- ziemie, które nie weszły do zjednoczonego państwa Władysława Łokietka
- ziemie, które były w państwie Kazimierza Wielkiego, a nie było ich w państwie Bolesława Krzywoustego
- kierunek ekspansji państwa polskiego w XII wieku i XIV

Następnie podaj okoliczności historyczne, które doprowadziły to tych zmian.

Zadanie V. Unia personalna Polsko-Litewska

Źródło 1. Akt w Krewie (14 sierpnia 1385 r.)

„My Jagiełło z łaski Bożej Wielki Książę Litwy i Rusi pan i dziedzic przyrodzony podajemy do wiadomości wszystkim, [...] jako dostojny książę Jagiełło, Wielki Książę Litewski [...] wyprawił uroczyste poselstwo do panów ziemian Polski, a potem też do jego królewskiej wysokości. [...] Jako liczni cesarze, królowie i książęta rozmaici pragnęli z tym Wielkim Księciem Litewskim, życzyli sobie i radzi byli wejść w związki wieczyste powinowactwa, a co Bóg wszechmocny zachował dla osoby tejże najjaśniejszej królowej. Toteż, najjaśniejsza pani, niechaj Wysokość Wasza przyjmie do tak wielce zbawionego związku tegoż pana Jagiełłę, Wielkiego Księcia, na syna, a najjaśniejszą księżnę Jadwigę, córkę waszą najdroższą. Królową Polski, niechaj poślubi na prawą swą małżonkę. A sądzimy, że z tego wyniknęłaby chwała Boża, dusz zbawienie, ludziom zaszczyt i wzmożenie państwa. Skoro zaś to, co przyrzeczono dojdzie do przewidzianego końca, natenczas pan Jagiełło, Wielki Książę z wszystkimi braćmi swymi jeszcze nie ochrzczonymi, krewniakami, szlachcicami, ziemianami z wyższymi i najniższymi w swoich krajach zamieszkałymi, wiarę świętego, rzymskiego Kościoła przyjąć zamierza, pragnie i życzy sobie. [...] Dla sprawy tej utwierdzenia, dla pewności i ubezpieczenia tenże Jagiełło Wielki Książę przyrzeka wszystkie skarby swe złożyć i wydać na odzyskanie strat państw obojga, tak Polski, jak i Litwy. A tylko, jeżeli też pani Węgier córkę swą Jadwigę, królowę polską przyrzeczoną, odda mu w małżeństwo.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 1, s. 118

Źródło 2. Unia w Horodle (1413 r.)

„Dlatego my Władysław z łaski Bożej król Polski i ziem krakowskiej, sandomirskiej, sieradzkiej, lanczyckiej, kujawskiej, litewskiej nawyższe książę, pomorski, ruski pan i dziedzic i Aleksander rzeczony Witold wielkie książę litewskie i ziem ruskich pan i dziedzic, oznajmujemy przez niniejszy list, którym to wiedzieć przynależy wszystkim teraz i potym będącym, którzy tego wiadomość będą mieć, iż ziemie litewskie i ich obywatele poddani państwu naszemu (którym częstokroć rękę szczodroblowości naszej rozciągamy i o pożytki ich starając się mieliśmy o tym pieczę, jakobyśmy za częstym staraniem stan i zawołanie ich uczynili zacniejsze), chcąc tedy je z wielkiem pożądanem w nabożeństwie przyjętej wiary na potomne czasy utwierdzić i ugruntować, aby je nawyższy Pan, za którego łaską a staraniem naszym wzięli oświecenie wiary ku chwale i czci imienia swego i teź wiary powszechnej oświeceniu, pomazaniem łaski swej utwierdził, iż gdyśmy ich częstokroć dary szczodroblivosti naszej pocieszyli, tedy teź, jako nabarziej być może, chcemy je duchownemi dary zachować i przez dobre sprawy i prace zatrzymać. Którzy aby w stałości wiary tym lepiej się ćwiczyli, iżebym z cnoty w cnotę postępowali, jarzmo niewolej, w której do tego czasu byli zamotani i związani, z szyje ich składając i rozwiązując, z wrodzonej nam szczodroblivosti i łaski jem wolności, swobody, łaski, exempcje i przywileje, które zwykły być dawane ludziom powszechnej wiary, wedle zamknienia w sobie niniejszego przywileju dajemy i użyczamy (...)

Także pany, slachtę i bojary ziem naszych litewskich w darowiznach, przywilejach, w dozwoleniach im przez nas danych, udzielonych gdy będą w powszechnej wiary i rzymskiemu Kościołowi poddani, i którym są nadane herby, niech się z nich weselą, uczestnicy będą i niech używają, tak jako panowie i slachta Królestwa polskiego swych używają i z nich się weselą.”

Akta Unii Polski z Litwą 1385-1791,
wyd. St. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Kraków 1932, s. 62-65

Źródło 3. Korona i Wielkie Księstwo Litewskie za Władysława Jagiełły

Polska i Litwa w latach 1386-1434, wyk. Poznaniak, CC BY-SA 3.0

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż na przedstawione w tekście powody zawarcia unii w Krewie. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wymień inne okoliczności ważne dla podjęcia przez obie strony tej decyzji. Jak sądzisz, dlaczego nie zostały one ukazane w tekście? Na podstawie analizy **Źródła 1** wskaż warunki zawarcia unii. Czy strony darzyły się wzajemnym zaufaniem?

2. Przeanalizuj *Źródło 2*. Wskaż powody, wymienione przez króla, wydania dokumentu w Horodle. Na podstawie tekstu wykaż i uzasadnij, w którym z państw rządzonych przez Jagiełłę - w Koronie czy w Wielkim Księstwie - szlachta oraz możni cieszyli się większymi prawami? Uzasadnij tezę, że postanowienia unii w Horodle były lepszą podwaliną dla wspólnego, polsko-litewskiego, państwa niż walka z Zakonem. Dlaczego tak było?
3. Przeanalizuj *Źródło 3*. Wskaż wspólnych sąsiadów Korony i Wielkiego Księstwa. Które z państw, zawierających unię, było terytorialnie większe? Porównując *Źródło 2* i *Źródło 3*, uzasadnij tezę, że to nie obszar, a prawa i rozwój społeczny odgrywały większą rolę w relacjach polsko-litewskich.

IV. Dzieje nowożytne. Historia powszechna do wybuchu Rewolucji Francuskiej

Zadanie I. Reformacja i reforma katolicka

Źródło 1. Tezy Marcina Lutra (1517 r.)

„36. Każdy chrześcijanin, jeśli ma tylko prawdziwy żal i skruchę za swoje grzechy, otrzymuje zupełne przebaczenie grzechów i win, co należy mu się bez listów odpustowych (...).

45. Należy pouczyć chrześcijan, że ten co widzi ubogiego i mimo to kupuje odpust, ten nie odpust papieża nabywa, ale gniew boży ściąga na siebie.

46. Należy pouczyć chrześcijan, iż oni gdy nie są zbyt bogaci, powinni zatrzymać to, co potrzebne dla ich domu, a nie wyrzucać na próżno na odpusty (...).

82. Dlaczego jednak papież nie uwalnia wszystkich dusz z czyśćca z przyczyn największej miłości i najwyższej potrzeby dusz, co byłoby rzeczą najsprawiedliwszą, gdy tymczasem nieskończona liczbę dusz uwolnił (on) dla podłej monety, złożonej na budowę bazyliki – a więc rzeczy małej wagi (...).

86. Dlaczego również papież nie buduje bazyliki św. Piotra raczej za własne niż za pieniądze biednych chrześcijan, wszakże jego majątek jest znaczniejszy od dóbr jakiegokolwiek Krassusa.”

Myśl filozoficzna-religijna Reformacji XVI wieku,
opr. Lech Szczucki, Warszawa 1972, s. 16-21

Źródło 2. Wybrane sentencje Ignacego Loyoli

„1. Tak dalece powinniśmy być zgodni z Kościołem katolickim, ażeby uznawać za czarne to, co naszym oczom wydaje się białe, jeśliby Kościół określił to jako czarne.

2. Tak Bogu ufaj, jakby całe powodzenie spraw zależało tylko od Boga, a nie od ciebie: tak jednak dokładaj wszelkich starań, jakbyś ty sam miał to wszystko zdziałać, a Bóg nic zgoła. (...).

6. "Chcę" i "Nie chcę" nie mieszkają w naszym domu. (...).

8. Jest rzeczą wielce niebezpieczną chcieć prowadzić wszystkich tą samą drogą do doskonałości; taki człowiek nie rozumie, jak różne i jak liczne są dary Ducha Świętego.

12. O ileż żarliwiej należy wysilać się, żeby ujarzmić ducha niż ciało i żeby poruszenia duszy łamać nie kości.”

Wiek XVI - XVIII w źródłach,
opr. Melania Sobańska-Bondaruk, Bogusław Lenard,
Warszawa 1997, s. 135

1. Na podstawie **Źródła 1** scharakteryzuj stosunek Marcina Lutra do odpustów i do władzy papieża. Porównaj to z **Źródłem 2**. Na czym polega główna różnica?
2. Przeanalizuj **Źródło 2** i określ, jakimi cechami powinien charakteryzować się dobry jezuita. Czy w świetle tego dokumentu

rozumiesz dlaczego jezuici byli określani jako „żołnierze kontrreformacji”?

3. Sprawdź, kim był Matteo Ricci i znajdź w Internecie jego portret. Następnie określ, jaki był stosunek do jezuitów do obcych kultur i tradycji. Czy w **Źródle 2** możesz wskazać fragment uzasadniający, dla dobra misji, przyjmowanie lokalnych obyczajów? Czy misja Matteo Ricciego w Chinach to było jedyne tego rodzaju przedsięwzięcie?

Zadanie II. Nowy Świat. Wielkie odkrycia geograficzne

Źródło 1. Krzysztof Kolumb o odkryciu Ameryki

„Na trzydziesty drugi dzień po wyjeździe z Kadyksu przybyłem na Morze Indyjskie i odkryłem tam bardzo liczne i gęsto zaludnione wyspy, które bez czyjegokolwiek protestu objąłem w posiadanie naszego najmiłościwszego króla przez uroczystą proklamację i zawieszenie flagi hiszpańskiej. Pierwszą z owych wysp, którą Indowie mianowali Guanahani, nazwałem San Salvador z wdzięczności dla Zbawiciela (...).

Mieszkańcy owych wysp nie różnią się wcale co do wyglądu, obyczajów lub języka i rozumieją się nawzajem. Ostatnia okoliczność jest bardzo pożyteczna przede wszystkim dla spełnienia życzenia Najjaśniejszego Króla naszego, mianowicie, sądzę, dla nawrócenia ich na świętą wiarę chrześcijańską, dla której o ile mogłem wyrozumieć, bardzo łatwo ich będzie można pozyskać.

(...) Teraz więc, Królu i Królowo, wraz z całym szczęśliwym królestwem i ze wszystkimi krajami chrześcijańskimi, złożmy podziękowanie Zbawicielowi naszemu i Panu Jezusowi Chrystusowi, że nas takim zwycięstwem i darem zaszczycił. Należy urządzać procesje, składać święte ofiary i ozdabiać zielenią kościoły. Uraduje się Chrystus na ziemi, jak i na niebie się raduje, gdy zobaczy, że poprzednio utracone dusze tak wielu narodów zostaną uratowane, Lecz także i my będziemy się cieszyć

z wywyższenia naszej wiary, a szczególnie ze wzrostu dóbr doczesnych, w których weźmie udział nie tylko Hiszpania, lecz cały świat chrześcijański.”

Wiek XVI - XVIII..., s. 33-35

Źródło 2. Bertolomeo de Las Casas o zagładzie Indian z wyspy Hispaniola

„Wyspę Hispaniolę, pierwszą, na którą przybyli chrześcijanie, gdy zaczęli dzieło zagłady tych ludów, zniszczyli i wyludnili w ten sposób, że zabierali Indianom kobiety i dzieci, aby się nimi posługiwać i na złe ich używać, zjadali żywność, którą tamci zdobywali w pocie i trudzie, nie zadowalając się tym, co dawali im dobrowolnie, odpowiednio do swych niewielkich możliwości. Indianie bowiem nie zwykli mieć więcej nad to co niezbędne i co kosztuje niewiele pracy, tak że ilość żywności wystarczająca dla trzech domów czy dziesięciu osób na miesiąc zjada chrześcijanin w jeden dzień. Sprawiali im też wiele udręki, popełniali gwałty i akty przemocy. Indianie zaczęli rozumieć, że ci ludzie zapewne nie przybyli z nieba. (...)

Raz widziałem, jak męczyło się na ruszcie czterech czy pięciu znakomitych panów (myślę nawet, że były dwa czy trzy takie ruszt, na których płonęli inni), a ponieważ krzyczeli głośno i przywódca zrobiło się ich żal, albo może nie dawali mu spać, kazał ich udusić. Gorszy od kata strażnik, który ich palił (wiem, jak się nazywał i nawet znałem jego krewnych w Sewilli) nie chciał ich zadusić, wepchnął im ręką kawałki drewna do ust, aby nie wydawali głosu i podsycił ogień aż upiekli się powoli, jak chciał. Widziałem wszystkie tu opisane rzeczy i nieskończenie wiele innych. A ponieważ cała ludność, która mogła uciekać, chroniła się do lasu i w góry, uciekając od tak nieludzkich istot, tak bezlitosnych i dzikich bestii, niszczycieli i śmiertelnych nieprzyjaciół rodu ludzkiego, przeto ci nauczylili i wyćwiczyli psy gończe, wielce krwiożercze, które zobaczywszy

Indianina rozdzierały go w ciągu jednej zdrowaśki, a napadały nań i pożerały jak wieprzka. (...) ustanowili między sobą prawo, że za jednego chrześcijanina zabitego przez tubylców chrześcijanie mieli zabijać stu Indian.”

Wiek XVI - XVIII..., s. 45 - 46

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż na uzasadnienie wyprawy Krzysztofa Kolumba, zarówno ideowe, jak i praktyczne. Omów następnie rytuał objęcia wyspy w posiadanie przez hiszpańską Koronę. Zastanów się, dlaczego mieszkańcy odkrytej przez Kolumba wyspy nie protestowali przeciwko tej uroczystej proklamacji?
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Wskaż różnicę między ideowymi założeniami nawracania Indian na chrześcijaństwo, a tego nawracania praktyczną realizacją.

Zadanie III. Władza absolutna i dominacja Francji w Europie

Źródło 1. „Testament polityczny” kardynała Richelieu (1642 r.)

„Powołany na najpocześniejszy urząd, postawiłem sobie za pierwszy cel uczynić mego władcę najpierwszym na świecie. Chciałem, by był Arcychrześcijańskim i najpotężniejszym: chciałem, by został synem pierworodnym Kościoła i Europy; (...) Pierwszą mą myślą był zatem majestat królewski, drugą: wielkość państwa. Znalazłem Francję mniejszą od samej siebie. Wszystko dawne zmniejszyło się, z wyjątkiem języka, który przekraczając granice Francji pozostał nadal francuskim. (...)

Dwie były choroby, toczące Francję: herezja i swawola. Obydwie uleczył Ludwik swoim orężem a moją radą. Pierwsza choroba tak się wyodrębniła, że w granicach jednego królestwa liczono wiele państweczek. Religia tolerowana przez władców, ledwo raczyła tolerować prawowitego króla. Z dwustu warowni przyznanych gwoli bezpieczeństwu, uczyniono tyleż przedmurzy

buntu: w stu miastach płonęło zarzewie stu republik; w murach Roszelli gnieździł się bunt i sama herezja, stąd panowała nad morzem, wiązała się przymierzem z wrogami Francji, rozszcze-
piała powagę królewską, by zaś nie służyć jednemu królowi, wysługiwała się wielu królikom. (...).

Drugą chorobą Francji była swawola. Kochano godność królewską, ale nie władzę. Król obawiał się poddanych, ci zaś grzeszyli, by wzbudzić postrach: płacił im za usługi, należące się darmo; złotem odkupywano występki, za które należało karać gardłem, dawano pensje, by powstrzymać od rokoszu. Swawola była sumienia, a konieczność zbrodni. Głaskano chorobę podarkami, a ona wzmacniała się dzięki takiej łagodności. By uleczyć tę chorobę, chciałem, by Francja kochała swego króla jako Ludwika, a bała się go jako Sprawiedliwego. Chciałem, by władza była przy jednym, a przy wszystkich posłuszeństwo; by miłowano króla z obowiązku, a nie za pieniądze; by złoto stanowiło nagrodę cnót, a nie zbrodni. Uczylem ślepego posłuszeństwa i chciałem, by było ono dla Francuzów niemal religią.”

Wiek XVI-XVIII..., s. 317

Źródło 2. Jakub Bossuet o istocie władzy absolutnej

„Cztery przymioty są istotne dla władzy królewskiej: jest ona świętą, ojcowską, absolutną i zgodną z rozumem [...]. Wszelka władza pochodzi od Boga [...]. Monarchowie działają przeto jako sługi Boga i Jego zastępcy na ziemi [...]. Przez nich wykonywa On swą władzę. Z tego wynika, że osoba króla jest świętą, a kto się na nią porwie, dopuszcza się zbrodni. Bóg rozkazał swym prorokom, by królów namaszczeni świętym olejem, tak samo jak kazał wyświęcać kapłanów i swe ołtarze. Ale nawet bez tej zewnętrznej oznaki namaszczenia są oni święci przez swój urząd, jako zastępcy boskiego majestatu, jako wysłańcy boskiej Opatrzności dla wykonania bożych planów [...]. Władza królewska jest władzą ojcowską, a jej cechą jest dobroć [...].

Władza królewska jest absolutną. By twierdzenie to uczynić szkaradnym i nieznośnym, wielu ludzi z upodobaniem miesza pojęcie rządów absolutnych z systemem samowoli. Jest to jednak coś zgoła innego.

Monarcha nie potrzebuje przed nikim zdawać sprawy ze swych rozporządzeń [...]. Bez tej władzy absolutnej nie może działać nic dobrego, ani niszczyć złego. Władza jego musi być tak wielką, by nikt nie mógł się spod niej usunąć. Jedyną ochroną człowieka prywatnego przed władzą publiczną jest jego niewinność.

Nad wyrok monarchy nie masz wyroku wyższego [...]. Monarchy należy przeto słuchać jak sprawiedliwości samej, inaczej nie byłoby porządku, ni końca sporów. Monarcha i sprawiedliwość ustanowieni są przez Boga i stanowią niejako części niezależności boskiej. Bóg jeno może sądzić ich wyroki i czyny [...]. Z tego wynika, że kto nie jest posłusznym monarsze, nie może być odsyłany do innego trybunału, lecz nieodwołalnie skazanym jest na śmierć, jako mściciel pokoju i wróg społeczeństwa.

Nie ma władzy przymusu, której by podlegali monarchowie. Władza przymusu jest władzą, która rozkazy prawomocne wykonywa i przeprowadza.”

Wiek XVI - XVIII..., s. 318-319

Źródło 3. Fenelon o roli języka francuskiego

„Francuzom łatwo z urodzenia osiągnąć w rozmowie światowej i zetknięciu z dobrze ułożonymi ludźmi wszystko, co jest im potrzebne dla dobrego opanowania ich języka, jednakowoż cudzoziemcy znajdują to tylko w tych uwagach. Oto czego oczekują oni po Akademii; oto jedyna rzecz, której brak naszemu językowi, by stał się językiem powszechnym całej Europy, i że się tak wyrażę: całego świata. Dał on nieskończone bogactwo wyśmienitych książek z wszystkich dziedzin nauki i sztuki. Cudzoziemcy bez

różnicy kraju, wieku, płci, zawodu poczytują sobie dziś znajomość francuskiego za zaszczyt i zasługę. Naszą jest rzeczą tak urządzić, by nauka ta stała się dla nich przyjemnością”.

Wiek XVI-XVIII..., s. 326

1. Na podstawie *Źródła 1* i *Źródła 2* wskaż najważniejsze cechy monarchii absolutnej. Zastanów się, czy chciałbyś żyć w takim państwie?
2. Przeanalizuj *Źródło 2*. wskaż na związek między religią, kontr-reformacją a powstaniem absolutyzmu we Francji.
3. Porównaj *Źródło 1* i *Źródło 3* i określ, jaką rolę przypisują sobie, swojemu krajowi i językowi Francuzi w czasach nowożytnych. Czy uważasz, że mieli ku temu dobre powody? Odpowiedź uzasadnij odwołując się do wiedzy pozaźródłowej.

Zadanie IV. Rewolucja Francuska i terror rewolucyjny

Źródło 1. Emmanuel Sieyès o stanie trzecim we Francji (1789 r.)

- „1. Czym jest stan trzeci? - Wszystkim.
2. Czym był dotychczas w ustroju politycznym? - Niczym.
3. Czego żąda? Ażeby stał się czymś.”

Wiek XVI-XVIII..., s. 484

Źródło 2. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (26 sierpnia 1789 r.)

„Art.1. Ludzie rodzą się i żyją wolnymi i równymi wobec prawa. Różnice społeczne mogą być jedynie potrzebą publiczną uzasadnione.

Art.2. Celem każdego związku politycznego jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnionych praw człowieka. Prawami tymi są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciw uciskowi.

Art.3. Źródłem każdej władzy suwerennej jest naród. Żadna instytucja ani osoba nie może mieć władzy, która nie pochodziłaby od narodu. [...]

Art.6. Prawo jest wyrazem woli ogółu. Wszyscy obywatele mają prawo udziału w jego tworzeniu bądź osobiście, bądź też przez wybranych przez siebie przedstawicieli. Musi być ono jednokowe dla wszystkich bez względu na to czy broni czy karze. Wszyscy obywatele, będąc równymi w obliczu prawa, mają w równej mierze otwarty dostęp do wszystkich godności i bez jakiegokolwiek różnicy, wyjąwszy tej, którą zawdzięczają swym cnotom i godności. [...]

Art. 10. Nikt nie może być prześladowany za swe przekonania nawet religijne, o ile manifestowanie ich nie zakłóca prawnie ustalonego porządku publicznego.

Art. 11. Swobodna wymiana myśli i poglądów jest jednym z najcenniejszych praw człowieka, każdy więc obywatel może swobodnie mówić, pisać i drukować, z zastrzeżeniem jednak odpowiedzialności za nadużycie tej wolności w wypadkach przez prawo przewidzianych. [...]

17. Własność jest prawem nienaruszalnym i świętym - i nie może być nikomu odebrana, chyba, że wymaga tego publiczna, prawnie uzasadniona konieczność, i to pod warunkiem sprawiedliwego i uprzedniego odszkodowania."

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 2, s. 32-33

Źródło 3. Litania do św. Gilotyny (1794 r.)

„Święta Gilotyno, opiekunko patriotów módl się za nami
Święta Gilotyno, trwogo arystokratów, opiekuj się nami
Machino łaskawa, zmiłuj się nad nami.

Machino cudowna, zmiłuj się nad nami
 Święta Gilotyno, od nieprzyjaciół ocal nas”

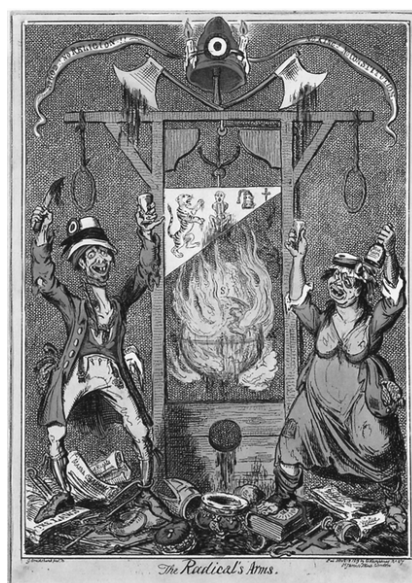
M. Milewska, *Ocet i łzy*, Gdańsk 2019, s. 8

Źródło 4. Karykatura w służbie polityki

a) Karykatura stroju feudalnego

b) Karykatura terroru rewolucyjnego

a) Chłop niosący na swych barkach księdza i szlachcica – satyra polityczna, domena publiczna

b) Satyra angielska wyszydzająca nadmiar kar śmierci, jakie towarzyszyły rewolucji francuskiej, domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1** oraz **Źródło 4a** i opisz relację między tymi źródłami. Czy wyrażają one tę samą myśl? Jak jest przedstawiony stan trzeciej? Przez kogo jest on uciemniany? W oparciu o wiedzę pozaźródłową zastanów się, czy **Źródło 1** i **Źródło 4a** są zgodne z rzeczywistością przedrewolucyjnej Francji.

2. Przeanalizuj *Źródło 2*. Wskaż elementy nowych zasad zgodnych z duchem Oświecenia, a sprzecznych z koncepcją społeczeństwa stanowego. Porównaj *Źródło 2* i *Źródło 3* oraz *Źródło 4b*. Wskaż elementy krytyki rewolucji francuskiej przez jej przeciwników. Jak sądzisz, czy była ona uzasadniona? Zastanów się, które sformułowania *Źródła 2* mogły uzasadniać rządy terroru.

V. Dzieje nowożytne. Historia Polski do 1795 roku.

Zadanie I. Związek z Litwą. Rzeczypospolita Obojga Narodów

Źródło 1. Unia Lubelska (1569 r.)

„3. Iż już Korona i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nierozdzielone i nieróżne ciało, a także nieróżna, ale jedna spólna Rzeczypospolita która się ze dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła.

4. A temu obojemu narodowi, żeby już wiecznymi czasy jedna głowa, jeden pan i jeden król spólny rozkazywał, który spólnymi głosy Polaków i od Litwy obran, a miejsce obierania w Polsce, a po tym Królestwo Polskie pomazan i koronowan w Krakowie będzie, któremu obieraniu wedle przywileju Aleksandrowego niebytność której strony przeszkadzać nie ma, albowiem po-
winnie et ex debito [z obowiązku] rady i wszystkie stany Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego wzywane być mają. [...]

7. A przy koronacyi nowego króla mają być przez króla koronowanego poprzysiężone i zaraz konfirmowane [zatwierdzone] na jednym liście i jednymi słowy na wieczne czasy prawa,

przywileje i wolności poddanych wszystkich obojga narodów i państw tak złączonych.

8. Sejmy i rady tej obój naród ma zawždy mieć spolne koronne pod królem polskim panem swym i zasiadać tak panowie między panami osobami swemi jako posłowie między posły i radzić o spolnych potrzebach tak na sejmie jako i bez sejmu w Polsce i na Litwie.”

Wiek XVI - XVIII..., s. 99 – 104

Źródło 2. Unia Lubelska w malarstwie i herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów

a) Obraz Marcello Bacciarellego
(1785-1786 r.)

b) Herb Rzeczypospolitej
Obojga Narodów

a) Marcello Bacciarelli Unia Lubelska, domena publiczna

b) Godło Rzeczypospolitej od 1569 r, Olek Remesz, CC BY-SA 3.0

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ główne elementy wspólne dla złączonych unię państw. Uzasadnij na podstawie **Źródła 1**, że Unia Lubelska była unią realną.
2. Na podstawie **Źródła 2a** i **Źródła 2b** uzasadnij tezę, że Unia Lubelska była związkiem równych sobie państw.

Zadanie II. Ustrój i polityka Rzeczypospolitej szlacheckiej

Źródło 1. Artykuły Henrykowskie (1573 r.)

(1) Iż za żywota naszego my i potomkowie nasi królowie polscy [...] nie mamy mianować ani obierać, jakiego składać żadnym sposobem ani kształtem wymyślonym króla, na państwo sukcesora naszego sadzać, a to dlatego, aby zawdy wiecznymi czasami po zejściu naszym i potomków naszych wolne obieranie zostawało wszem stanom koronnym; dla czego i tytułu dziedzica używać nie mamy ani potomkowie nasi królowie polscy. [...]

(9) Sejm walny koronny we dwie lecie najdalej ma być składan, a gdzieby tego była pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej, tedy za radą panów Rad obojga państwa jako czas i potrzeba Rzeczypospolitej przynosić będzie, powinni go składać będziemy, a dłużej go dzierżeć nie mamy najdalej do sześciu niedziel. A przed takowymi sejmy w Polsce wedle zwyczaju, a w Litwie wedle statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego sejmiki powiatowe bycmają, jako w Kole i w Korczynie sejmik sławny bywa, także w Litwie i w Wołkowisku główny sejmik być ma; na które sejmiki przez posły swe potrzeby przypadłe zwykłym obyczajem oznajmiać mają. [...]

(17) Osobliwie to warujemy, iż podatków ani poborów żadnych w imionach naszych królewskich i rad duchownych, także cel nowych miast naszych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim, i we wszystkich! ziemiach naszych do Korony należących składać i postanawiać nie mamy bez zwolenia wszech stanów na sejmie walnym; ani też monopola rzeczy tych, które z państw

koronnych tak polskich jako litewskich pochodzą, ustawiać i dopuszczać nie mamy. [...]

(21) A jeślibyśmy (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojga narodu od posłuszeństwa i wiary nam powinnej wolne czyniemy i panowania.

Wiek XVI - XVIII..., s. 108-110

**Źródło 2. Kazimierz Obuchowicz o zerwaniu sejmu
przez Władysława Sicińskiego (1652 r.)**

„Rok 1652 sejm (...) zaczął się, a według propozycji Króla JM securitatis materyja [sprawy bezpieczeństwa państwa – Ł.P.] miała mieć początek, ale się izba poselska daleko uniosła swemi propozycjami (...) Pozwolona była prolongacyja [przedłużenie – Ł.P.] i już rzeczy ku dobremu końcowi się miały, alizci na trzecim dniu prolongowanego sejmu, niejakiś Syciński [Siciński – Ł.P.] z Upity poseł mając pro gravamine [za uciążliwość – Ł.P.] dekret sejmowy względem podymnego szesnaściorga (...) zaniósł protestacyją (...) przeciwko wszystkiemu sejmowi i zaraz z izby zniknął, za Wisłę się przewiózł. I tak z pretekstem wolności, sejm się rozerwał. Lecz były sporsze dudy, które mniejsze nadymały piszczałki.”

Pamiętniki Filipa, Michała i Teodora Obuchowiczów (1630-1707),
pod. red. Andrzeja Rachuby, Warszawa 2003 s. 242-24

**Źródło 3. *Że żaden król Polakom nigdy nie wygodzi.*
Krzysztof Opaliński, *Satyry*. (1650 r.)**

„Prawda-ć to, że się w naszych siła panujących
Znajduje więc defektów naganie podległych,
Jako to w dystrybucie i inszych funkcjach
Publicznych, ale jednak żaden nigdy naszym

Polskim król nie wygodzi humorom, choćby on
Z nieba [z]stąpił i choćby lepszego nie było
Nigdy pana na świecie, znajdziem mu przyganę,
Nie żeby się w nim miała znajdować, raczej w nas,
Którzy tę miłą wolność, tak szeroko chcemy
Rozpościerać i ciągnąć, że i z grzechem wspomnieć”

Krzysztof Opaliński, *Satyry*,
opr. Lesław Eustachiewicz, Wrocław 1953, s. 132

1. Przeanalizuj **Źródło 1** i wskaż na główne ograniczenia władzy królewskiej. Czy zgodziłbyś się z tezą, że od 1573 r. Rzeczpospolita była demokracją szlachecką?
2. Przeanalizuj **Źródło 2** i wskaż na powody zerwania sejmu przez Sicińskiego. Jak oceniasz jego postępowanie? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, jak rozumieć fragment: „leczy były sporsze dudy, które mniejsze nadymały pischczalki”?
3. Określ rodzaj **Źródła 3**. Porównaj ze **Źródłem 1**. Czy uzasadniona jest opinia K. Opalińskiego o przeroście wolności w Rzeczypospolitej? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się czy sam Krzysztof Opaliński w swojej praktyce politycznej stosował się do rad, które dawał innym w swoich „Satyrach”?

Zadanie III. Tolerancja i prześladowania religijne w dawnej Polsce

Źródło 1. Konfederacja Warszawska (28 stycznia 1573 r.)

„(...) w Rzeczypospolitej naszej jest (różność w sprawie chrześcijańskiej), zabiegając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi (bunt) jaka szkodliwa nie wszczęła którą po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie spólnie (za nas i potomków naszych na wieczne czasy pod obowiązkiem przysięgi, uczciwością, honorem i sumieniem naszym), iżktórzy jesteśmy

(różniący się w religii chrześcijańskiej) pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w kościołach krwi nie przelewać, ani (karać konfiskatą dóbr), pocziwością (więzieniami i wygnaniem) i zwierzchności żadnej ani urzędową do takowego (postępowania) żadnym sposobem nie pomagać i owszem, gdzieby ją kto przelewać chciał, (z tej przyczyny) zastawiać się o to wszyscy będziemy powinni, choćby też za pretekstem dekretu, albo z postępkim jakim sądowym, kto to czynić chciał. Wszakże przez te konfederacje naszą zwierzchności żadnej panów nad oddanymi ich, tak panów duchowych jako i świeckich nie (kasujemy) i posłuszeństwa żadnego poddanych przeciwko panom ich nie psujemy.”

Wiek XVI – XVIII..., s. 146-147

Źródło 2. Ustawa o wygnaniu arian z Polski (1658 r.)

„Lubo zawsze sekcie ariańskiej, albo jak ją niektórzy zowią nowochrześcijańskiej, w państwach naszych być i krzewić się prawo pospolite nie pozwalało, iż jednak fataliquidam Reipublicae casu pomieniona sekta niedawnych czasów w państwach naszych (...) szerzyć się poczęła (...) postanawiamy:

Iż jeśliby kto taki znalazł się, który by sektę tę ariańską w państwach naszych (...) śmiał i ważył się wyznawać, krzewić lub opowiadać, albo onej assertores protegere et favore [głosicieli osłaniać i łaskawie traktować – Ł. P.] a byłby o to legitime convictus [prawnie przekonany – Ł. P.], takowy wyżej mianowanemu, statutowi podlegać ma i bez wszelakiej odwołki przez starosty nasze, urzędy ich na gardle ma być karany (...). Chcąc jednak clementiam nostram [łaskawość naszą – Ł. P.] pokazać, jeżeliby się, który takowy znalazł, co by tej sekty swojej wyrzec się nie chciał takowemu na lat trzy do wyprzedania się pozwalamy (...).”

Wiek XVI - XVIII..., s. 156

Źródło 3. Rozmieszczenie wyznań religijnych w Rzeczypospolitej (1573 r.)

Ośrodki ariańskie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów około 1573, Hoodinsky, CC BY-SA 3.0

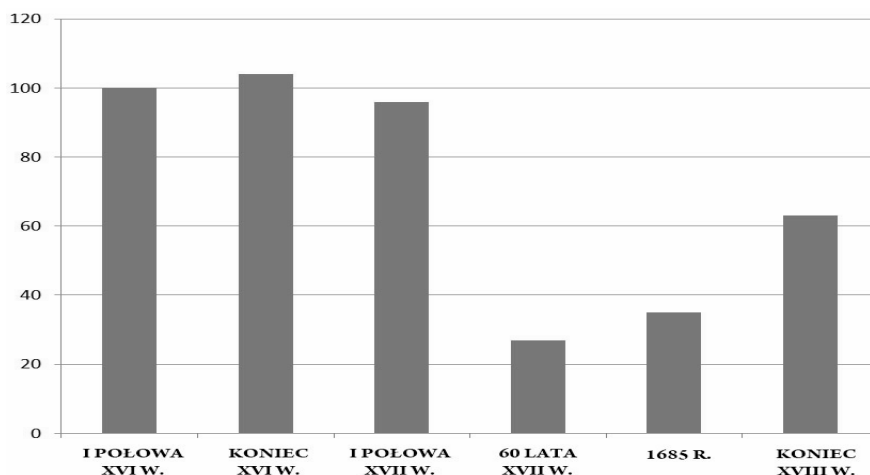
1. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 3** i określ na czym polegała „różność w sprawie chrześcijańskiej”, o czym mowa w **Źródle 1**. O jakich wydarzeniach „po inszych królestwach” mówi **Źródło 1**? Na podstawie wiedzy pozazródłowej zastanów się, jak uchwalenie konfederacji warszawskiej było związane z wydarzeniami pierwszej wolnej elekcji.
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. W jaki sposób zmieniło się podejście do tolerancji religijnej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w pierwszej połowie XVII wieku? Czy zmianę tę uważasz za korzystną dla państwa?

Zadanie IV. Zniszczenia wojenne XVII wieku i ich skutki

Źródło 1. Laudum sejmiku relacyjnego w Chełmnie (16 września 1658 r.)

„A ponieważ starostwo hrubieszowskie nie tylko przez nieprzyjaciela koronnego już po trzykroć funditus [całkowicie – Ł. P.] zrujnowane i popalone, ale też i teraz przez obóz wojska koronnego, który i dotąd w tym starostwie stoi, uniwersalnie obrócone, tak że tylko znaki i rudera, gdzie wsi byli zostają, widząc to dobrze, że teraźniejszym sine abiuratis desertatorum [odprysiężeń zniszczeń wojennych – Ł. P.] uchwalonych podatków żadną miarą to starostwo nie wystarczy i wydać ich z pustych i zarosłych pól i wsi nie może, jeżeliby i na tę tak straszną dezolację skarb słusznego respektu mieć nie chciał, obiecujemy laudo praesenti [obecnym postanowieniem – Ł. P.] wielmożnemu jm. Panu podstolemu koronnemu, staroście hrubieszowskiemu, że na przyszłym da Bóg sejmiku i na sejmie intercedent [będą się przeciwstawiać – Ł.P.] w tym panowie posłowie nasi (...) aby tak ciężki rygor iuris [wymóg prawa – Ł.P.] który na retentores srodze jest obostrzony, na jmci non extenderetur [nie był rozciągany – Ł. P.]”

Akta sejmikowe ziemi chełmińskiej 1572 -1668,
opr. Wiesław Bondyra, Henryk Gmiterek, Jerzy Ternes,
Lublin 2013, s. 432-433

Źródło 2. Produkcja zbożowa w Rzeczypospolitej (XVI – XVIII w.)

Opracowanie własne za: Benedykt Zientara, Antoni Mączak, Ireneusz Ihnatowicz, Zbigniew Landau, *Dzieje gospodarcze Polski do 1939 r.*, Warszawa 1973, s. 232

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż przyczyny zniszczeń w ziemi chełmskiej. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej połącz to z wydarzeniami połowy XVII wieku na terenie Korony.
2. Przeanalizuj **Źródło 2**. Zastanów się na ile wojny XVII i XVIII wpłynęły na różnicę, w produkcji zboża na terenach Rzeczypospolitej, którą możesz zaobserwować na wykresie. Jak sądzisz czy spadek wielkości produkcji mógł się przyczynić, a jeśli tak to w jaki sposób, do słabości Rzeczypospolitej ?

Zadanie V. Czasy saskie**Źródło 1. Książd Wojciech Tylkowski o wszechświecie**

„Niektórzy uczą, że słońce w środku świata stoi, a ziemia koło niego biega, ale to zdanie, jako przeciwne pismu Bożemu, od Kościoła św. jest potępione roku 1616, a ku temu, gdyby

ziemia miasto słońca biegała, rzucałoby budynkami i ludźmi jako kamień młyński, gdy co na nim położą czulibyśmy też szum wielki wiatru zawsze i owszem musielibyśmy się palić, gdyż rzeczy w wielkim biegu grzeją się i nawet zapalają (...).

Kto gwiazdy i planety obraca?

Aniołowie dobrzy, tak człowiekowi służyli, co i sami pogańscy filozofowie uznali, gwiazdy zaś i planety są martwe rzeczy i duże nie mający, i tak same chodzić nie mogą.

Czemu nie wszystkie planety równie prędko obrót własny mają?

Bo nie jeden anioł wszystkie nieba obraca, ale każdy inne; a potrzeba ziemi, aby jedne częściej z gwiazdami łączyły swe dzielności [tu: wpływ – Ł. P.] niż drugie.”

Wiek XV – XVIII..., s. 347-348

Źródło 2. Jędrzej Kitowicz o ucztach czasów saskich

„Panowie – tak w domach, jak na publicznych miejscach przebywając – kochali się w wielkich stołach, dawali sobie (...) nawzajem obiady i wieczerze; do tych zapraszali przyjaciół, obywatelów, wojskowych i sędziackich, zjeżdżali się do nich poblężsi sąsiedzi; rzadki był dzień bez gościa; częste biesiady z tańcami i pijatyką. W całym kraju pędzono życie na wesołości i lusztykach, [ucztach – Ł.P.], wyjąwszy małą garsztkę skromnych w napoju. Stoły zastawiano wielkimi misami, które u wielkich panów były srebrne, u mniejszych – prócz wazów i serwisów – cynowe, talerze także podług pana – srebrne albo cynowe.”

Jędrzej Kitowicz, *Opis Obyczajów za panowania Augusta III*,
opr. Roman Pollak, Wrocław 1970, s. 418 - 419

1. Na podstawie **Źródła 1** uzasadnij tezę, że czasy saskie to okres upadku Rzeczypospolitej pod względem kultury i wiedzy. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej określ, jacy filozofowie i badacze byli czynni w tym czasie w Europie Zachodniej.
2. Przeanalizuj **Źródło 2**. Czy uzasadnia ono obiegowe powiedzenie: „za króla Sasa jedz, pij i popuszczaj pasa”? Jaki stosunek do państwa i dobra wspólnego ma społeczność odmalowana przez J. Kitowicza?

Zadanie VI. Rozbiory i abdykacja Stanisława Augusta

Źródło 1. Manifest Katarzyny II o pierwszym rozbiórze Polski (14 lipca 1772)

„(...) Rosyjski dwór cesarski, będąc zmuszony ze względu na interesy własnego imperium położyć wreszcie własnymi siłami kres zaciekłości, jaką odznaczają się zachodzące w Polsce nieporządki, przeszkodzić upadkowi państwa, jak również zabezpieczyć sobie sprawiedliwe zaspokojenie swych legalnych praw, wszedł w całkowite porozumienie z cesarskim i królewskim dworem oraz z Jego Wysokością królem pruskim, aby na drodze uzgodnionych wysiłków i posunięć osiągnąć te cele, tak nieodzowne ze względu na sąsiedztwo ich państw.”

Wiek XV- XVIII..., s. 411

Źródło 2. Oficjalne uzasadnienie, przez Rosję, dokonania drugiego rozbioru Rzeczypospolitej

„Za dowód, jaki w Polsce panuje nastrój umysłów (...) skoro wojska rosyjskie ustąpią z Rzeczypospolitej, wszystko zaprowadzone pod ich osłoną w mgnieniu oka zostanie wywrócone. Bardziej nas jeszcze obchodziło szerzenie się w Polsce zgubnych doktryn francuskich: w Warszawie rozpowszechniły się kluby na wzór jakobińskich. Propagują one bezecną naukę, która może ogarnąć wszystkie ziemie polskie i dotrzeć do państw sąsiednich.

Nie ma takich środków ostrożności, których by nie usprawiedliwiała potrzeba zabezpieczenia się przed niegodziwością jakobinizmu... Wziąwszy pod uwagę niestałość (...) narodu polskiego (...), osobliwie zaś ujawnioną skłonność do wyuzdania i szaleństw francuskich – przychodzimy do przeświadczenia, że nie możemy w nim mieć sąsiada spokojnego i bezpiecznego dopóty dopóki nie będzie doprowadzony do zupełnej bezsilności i niemocy.”

Wiek XV- XVIII..., s. 446

Źródło 3. Akt abdykacji Stanisława Augusta (1795 r.)

„(...) akt ten uroczysty abdykacji korony i rządu Polski w ręce Najjaśniejszej Imperatorowe[j] Wszech Rosyi składamy dobrowolnie i z tą rzetelnością, która postępowaniem naszym w całym życiu kierowała; zstępując z tronu dopełniamy ostatniego obowiązku królewskiej godności, zaklinając Najjaśniejszą Imperatorową, ażeby macierzyńską swą dobroczynność na tych rozciągnęła, których królem byliśmy i to wielkości jej duszy działanie, wielkim swym sprzymierzeńcom udzieliła.”

Wiek XV- XVIII..., s. 461

1. Przeanalizuj i porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Wskaż na główne argumenty uzasadniające rozbiory Polski. Czy zgadzasz się z nimi? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej określ, o jakich wydarzeniach poprzedzających I i II rozbiór mowa w **Źródle 1** i **Źródle 2**.
2. Przeanalizuj **Źródło 3**. Określ stosunek Stanisława Augusta do carycy Katarzyny II. Porównaj **Źródło 3** ze **Źródłem 2** i **Źródłem 1**. Czy możesz zgodzić się ze sformułowaniem Stanisława Augusta o „macierzyńskiej dobroczynności” Katarzyny II do Polski i Polaków?

VI. Wiek XIX. Dzieje powszechne (do zakończenia I wojny światowej)

Zadanie 1. 100 dni Napoleona. Biała i czarna legenda napoleońska

Źródło 1. Odezwa Napoleona do narodu (1 marca 1815 r.)

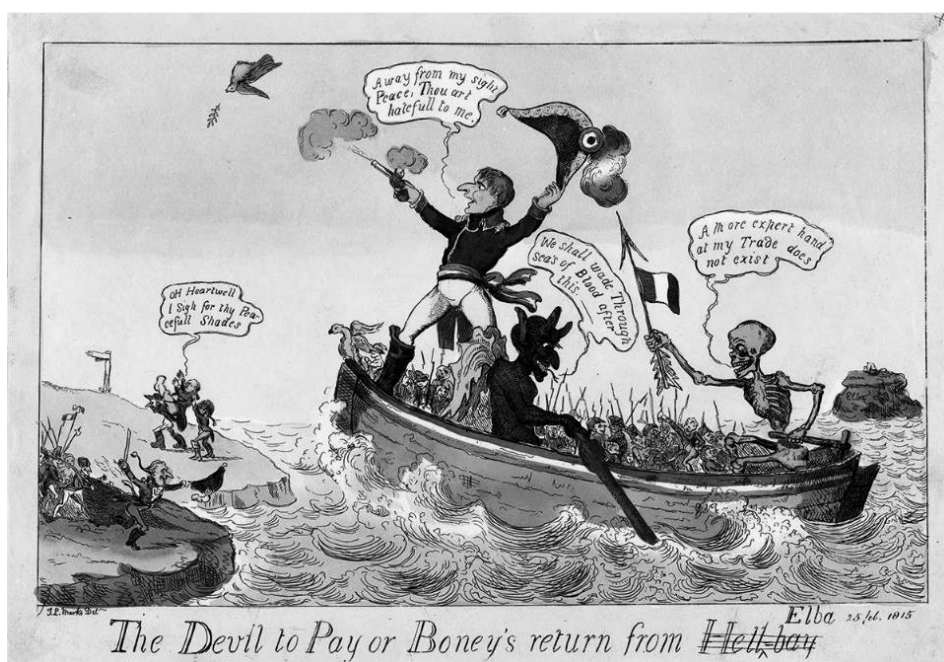
„Francuzi! Na wygnaniu doszły mnie wasze skargi i wasze życzenia. Przyzywacie na powrót przez was obrany rząd, jedynie legalny (...). Wśród niebezpieczeństw rozlicznych przebyłem morze. Obecnie wracam do was, aby moje prawa, które również są waszymi, uchwycić znów w swe ręce. (...) Toteż nie będę się chlubić, że jedynie wam i moim dzielnym żołnierzom zawdzięczam całą moją potęgę. (...) Wasz wódz, który wyborem narodu został powołany na tron, a przez Was na tarczy podniesiony, powrócił! (...) Precz z barwami, które naród wygnał, dookoła których skupiali się od 25 lat wrogowie Francji. Załóżcie kokardę trójkolorową. Nosiliście ją w naszych wielkich dniach. (...) Chwyćcie znowu orły, które nosiliście pod Ulm, Austerlitz, Jeną, Iławą, Frydlandem, Tudelą, Eckmuhl, Essling, Wagram, Smoleńskiem, nad Moskwą, pod Lutzen (...)

Żołnierze! Skupcie się pod sztandarami Waszego wodza! Jego istnienie opiera się wyłącznie na Waszym: jego prawa są jedynie

prawami ludu i Waszymi; jego dobro, jego cześć, jego sława są Waszym dobrem, Waszą czią, Waszą sławą.“

Wiek XIX w źródłach, oprac. Melania Sobańska – Bondaruk,
Stanisław Bogusław Lenard, Warszawa 1998, s. 61-62

Źródło 2. Satyryczne przedstawienie powrotu Napoleona z Elby

Powrót Napoleona z Elby, domena publiczna

[Tłumaczenie. Postaci od lewej:

Ludwik XVIII: **Oh Heartwell, jak mi tęskno do twych zacisznych zakątków** (Ludwik XVIII rezydował w Heartwell podczas swego pobytu w Anglii w czasie wygnania z Francji)

Napoleon: **Precz mi z oczu, Pokoju, nie mogę cię znieść**

Diabeł: **Jak to się skończy, będziemy brodzić przez morze krwi**

Śmierć: **Nie ma lepszego specjalisty w moim fachu**

Podpis: **Przyjdzie drogo zapłacić, albo powrót Boniego z Piekielnej Zatoki/Elby]**

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Do jakich wartości odwoływał się Napoleon w *Odezwie*? Jakie emocje Francuzów próbował wykorzystywać na rzecz swojej propagandy? Jak sądzisz, czy ta strategia retoryczna mogła być dla Francuzów przekonująca?
2. Na podstawie **Źródła 1** określ stosunek Napoleona do Rewolucji Francuskiej. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, zastanów się, czy był on taki zawsze, czy też zmieniał się w czasie, a jeżeli tak to od czego to zależało.
3. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Wskaż elementy w **Źródle 2** krytyczne względem Napoleona. Zastanów się, wykorzystując także wiedzę pozaźródłową, do której postawy Ci bliżej w ocenie osoby i działalności Napoleona.

Zadanie II. Restauracja Burbonów we Francji. Charles Talleyrand na tle epoki

Źródło 1. Nota Charlesa Talleyranda do przedstawicieli mocarstw sojuszniczych w sprawie restauracji Burbonów we Francji. (1815 r.)

„Dwadzieścia sześć lat mija, odkąd Francja, szukając gwarancji przeciw nadużyciom władzy ministerialnej niemającej żadnej przeciwwagi i sprawowanej bez jedności ni kontroli, zabłąkała się i zagubiła w tym rodzaju równości, której nieuchronnym następstwem jest panowanie motłochu, czyli jego tyrania, najpotworniejsza ze wszystkich, ale i dlatego właśnie – najmniej trwała. Tyrania ta ustąpiła miejsca, jak było zawsze i zawsze będzie, despotyzmowi jednego, który – z temperamentu i z wyrachowania – przemieścił rewolucję, zmieniając jej sprężynę i przeniósł ją z wewnątrz kraju na zewnątrz, zastępując ducha równości duchem podboju. Ostatnie wydarzenia dowiodły, jak bardzo osłabł i jeden, i drugi, skoro uzurpator (...) nie zdołał znaleźć w nich oparcia przeciw skutkom pierwszej i jedynej swojej porażki. (...) Doktryna skrajnej równości może wprawdzie mieć jeszcze za apostołów i stronników trochę spekulatywnych umysłów, budujących teorie dla urojonego świata, oraz pewną

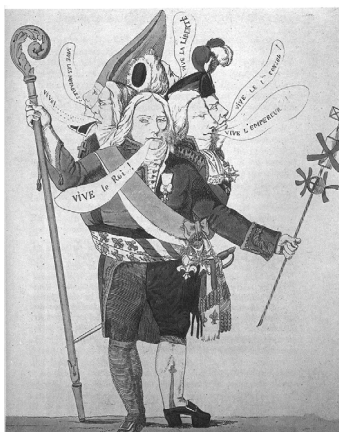
liczbę ludzi, tylko jej zawdzięczających to, że na pewien czas uchwycili władzę, której nadużyli i do której tęsknią... Doktryna ta nie zdoła znaleźć prozelitów [wyznawców], a jej ducha nigdy nie trzeba się będzie obawiać dopóty, dopóki obywatelskie prawa każdego będą zabezpieczone przeciw wszelkiej samowoli (...) konstytucją polityczną (...).

Ze sposobu tworzenia prawa wyniknie najmocniejsze, jakie można mieć, zabezpieczenie jego bezstronnej sprawiedliwości, ponieważ nie będzie ono wyrazem woli jednej tylko osoby lub jednego ciała, lecz woli utworzonej przez współdziałanie woli wpływającej z trzech oddzielnych źródeł.

Nie będzie we Francji dynastii rewolucyjnej, zainteresowanej obaleniem prawowitych władców, by ustanowić podobnych sobie. Nie będzie we Francji dynastii tyranicznej, która by potrzebowała odwracać uwagę ludu od poczynionego przez siebie zła, kołyszając go złudzeniami chwały, opłacanej jego najczystsza krwią. (...)"

Z archiwum Klio..., t. 3. s. 10

Źródło 2. Karykatura Charlesa Talleyranda (1815 r.)

Karykatura przedstawiająca Talleyranda z 1815 roku,
domena publiczna

Zadanie III. Święte Przymierze i Legitymizm. Założenia ideowe i ich krytyka

Źródło 1. Traktat Świętego Przymierza (1815 r.)

„Pod wpływem wielkich wydarzeń ostatnich lat, które znamionowały dzieje Europy, a w szczególności wobec dobrodziejstw, jakimi Opatrzność boska raczyła obdarzyć państwa, których rządy ufność i nadzieję w niej pokładały, doszły ich Cesarskie i Królewskie wysokości (...) do konieczności oparcia stosunków wzajemnych na wzniosłych prawdach, które głosi nauka boskiego Zbawiciela.

(...) W stosunku do swych poddanych uważać siebie będą za ojców rodziny i będą nimi kierować.

(...) przy czym trzej sprzymierzeni monarchowie sami uważają się za wyznaczonych przez Opatrzność do rządzenia trzema gałęziami tej samej rodziny (...) wyznaczając przez to, że naród chrześcijański w którego skład wchodzić oni i ich ludy, ma w istocie jednego Pana, który sam tylko posiada władzę – bo w nim jedynie tkwią wszystkie skarby miłości, wiedzy i mądrości nieskończonej tj. Boga naszego Boskiego Zbawiciela Jezusa Chrystusa.”

Wiek XIX..., s. 76

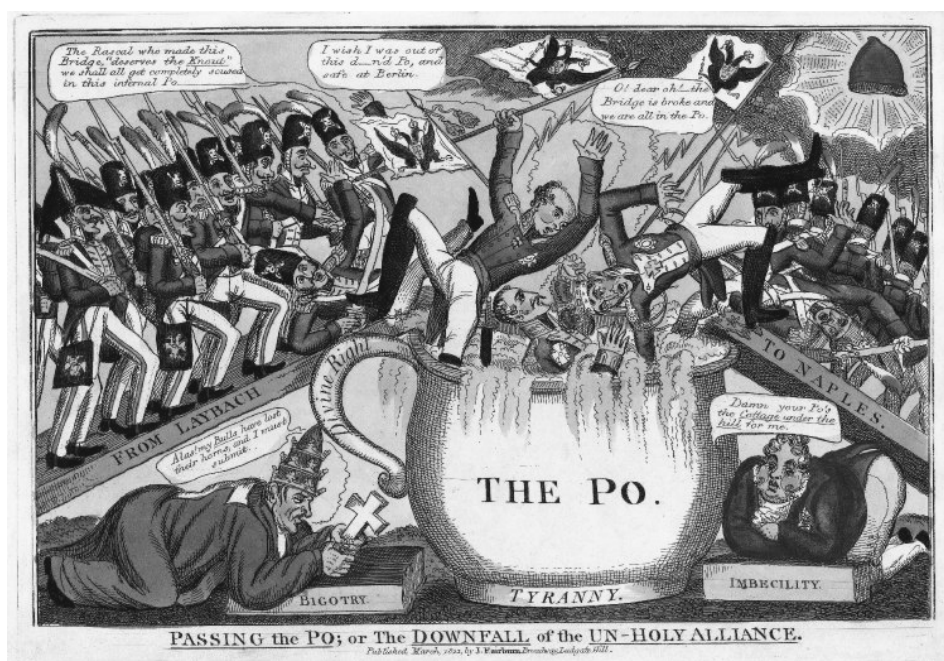
Źródło 2. Instrukcje dla nauczycieli z Królestwa Polskiego (1856 r.)

„Na koniec, nauczyciel powinien mieć na uwadze, że jego uczniowie kształcą się na pożytecznych członków społeczeństwa, że do osiągnięcia tego celu potrzeba nie tylko ich umysł, ale zarazem uszlachetnić serce i skierować wolę do dobrego (...). Oprócz tego nauczyciel powinien przy każdej dogodnej sposobności wpajać w swoich uczniów to przekonanie, że możliwe szczęście ziemskie tak pojedynczego człowieka jak i całych

narodów zależy na ścisłym wypełnianiu praw i na uległości władzy; że głównym warunkiem porządku w każdym państwie jest spokojność i bezpieczeństwo, że ze wszystkich form rządu najdobroczynniejszym jest rząd monarchiczny; że tylko taki rząd utrzymuje należyłą równowagę pomiędzy członkami społeczeństwa i najskuteczniej może skierować władze myślenia i namietności ku temu, co jest trwałem, wielkiem i szlachetnem. (...) Tym sposobem nauczyciel może przyczynić się do ukształcenia wiernych Tronu i poddanych i użytecznych dla państwa obywateli."

*Instrukcje do wykładu nauk w szkołach powiatowych
o pięciu klasach w okręgu naukowym warszawskim,
Warszawa 1856, s. 211-213*

Źródło 3. Święte Przymierze. Karykatura (1821 r.)

Karykatura Świętego Przymierza, domena publiczna

[Tłumaczenie: Napis na książce po lewej stronie: **Dewocja**; Napis pod kubkiem: **Tyrania**; Napis na książce po prawej stronie: **Nieuctwo**]

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Do jakich wartości odwoływali się twórcy Świętego Przymierza? Wskaż te elementy w tekście, które uzasadniają taką nazwę tego sojuszu. Zastanów się, czy idee Świętego Przymierza uzasadniają podział stanowy społeczeństwa, czy też są z nim sprzeczne.
2. Wskaż w **Źródle 2** inne niż religijne elementy uzasadniania nieograniczonej władzy monarszej. Zastanów się, jaki przedmiot szkolny – Twoim zdaniem – służyłby najlepiej do kształtowania takich postaw.
3. Przeanalizuj **Źródło 3**. Popiera ono Święte Przymierze, czy jest przeciw niemu? Odpowiedź uzasadnij, wskazując na poszczególne elementy ilustracji. Spróbuj zidentyfikować postaci wrzucane do kubka. Jakie postawy i instytucje, według autora rysunku, sprzyjają Świętemu Przymierzowi? Czy fakt, że niniejsza karykatura jest angielska mógł mieć znaczenie dla jej wydźwięku ideowego? Z wiedzy pozaźródłowej dowiedz się, jaki był stosunek Wielkiej Brytanii do Świętego Przymierza.

Zadanie IV. Ideologia kolonializmu. Założenia i praktyka.

Źródło 1. Rudyard Kipling, *Brzemie białego człowieka* (1899 r.)

„Dźwigaj białych ludzi brzemie,
wyślij swych synów daleko,
niechaj podbite plemiona
otoczą troskliwą opieką;
niech służą w ciężkim trudzie
nowo zdobytym szczepom,
stworzonym dzikim ludom.
Wpół diabłom, a wpół dzieciom. (...)
dźwigaj białych ludzi brzemie,
prowadź te wojny pokoju,

ujarzmij głód i choroby
w surowym, zaciętym boju. (...)
nie wolno ci się uchylić.”

Maria Kubacka, Katarzyna Panimasz,
Historia. Zadania maturalne dla liceum i technikum,
Gdańsk 2005, s. 105

Źródło 2. Pierre Poul Leroy, *Zalety kolonializmu*

„(...) Kolonie zaofiarowują wolnym klasom i wyższej warstwie klasy robotniczej metropolii rynek zbytu, którego doniosłość powinna być szczególnie wzięta pod rozwagę. W kraju o starej cywilizacji, gdzie wykształcenie, nauki techniczne i wiedza w ogóle bardzo się rozkrzewiły, na rynku praca dla wolnych zawodów panuje tłok. Inżynierowie, architekci, lekarze, urzędnicy z pewnymi zdolnościami, nie potrafią znaleźć zatrudnienia popłatnego w stosunku do ich umiejętności i talentów. Te kadry zawsze wzbogacające życie kolonialne dają mu do dyspozycji niezmierzone źródła. (...) poza handlem i przemysłem we właściwym tego słowa znaczeniu dziesiątki tysięcy Anglików robią fortunę w Indiach, lub przynajmniej zyskują tam dostatek, którego metropolia lub kraje obce nie potrafiły im zapewnić. (...)”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 2, s. 76

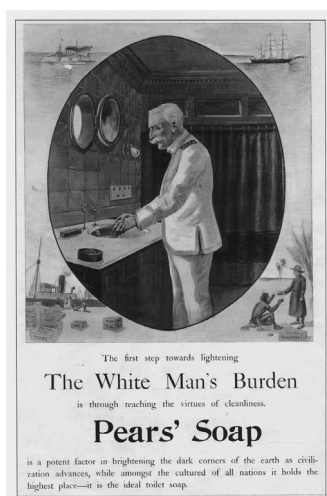
Źródło 3. Kolonializm w karykaturze

a) kolonialny podział Chin (1898 r.)

Kolonialny podział Chin, domena publiczna

b) apoteoza kolonializmu

Apoteoza kolonializmu, domena publiczna

[Pierwszym krokiem w kierunku ulżenia brzemieniu białego człowieka jest nauka cnoty czystości. Mydło Pearsa jest potężnym narzędziem rozjaśniania ciemnych zakątków Ziemi, zaś pośród ludzi kulturalnych wszystkich narodowości zajmuje najwyższe miejsce - jako idealne mydło toaletowe.]

**Źródło 4. Przemówienie Wilhelma II
wygłoszone podczas pożegnania wojsk niemieckich
wyruszających do Chin,
w Bremie (27 lipca 1900 r.)**

„(...) Jak przed tysiącem lat Hunowie pod wodzą swojego króla Attyli pozyskali sławę, która przetrwała jeszcze po dziś dzień w podaniach i bajkach, tak niechaj przez was nazwa Niemiec utrwali się w Chinach na 1000 lat w taki sposób, aby nigdy już żaden Chińczyk nie odważył się nawet krzywo spojrzeć na Niemca. (...)

Błogosławieństwo Boże niech będzie z wami! (...) Otwórzcie drogę kulturze na zawsze! Możecie teraz jechać, do widzenia, Koledzy!”

Wiek XIX... s. 365

1. Przeanalizuj powyższe **Źródła**. Które z nich opowiada się za ekspansją kolonialną, a które przeciw. Wynotuj argumenty, które - według autorów powyższych źródeł -przemawiają za kolonializmem. Czy uważasz te argumenty za trafne?
2. Porównaj **Źródło 1, 2 i 3b**. Wskaż w **Źródle 3b** graficzne odpowiedniki korzyści dla kolonizowanych ludów, o których mowa w pozostałych źródłach.
3. Przeanalizuj **Źródło 3a**. Postaraj się nazwać przedstawicieli (lub państwa), które zasiadły do podziału „chińskiego tortu”. Porównaj ze **Źródłem 1** i **Źródłem 2** i zastanów się, do czego bliżej ukazany na ilustracji państwom: do opieki i troski nad pozaeuropejskimi ludami, czy dbałości o swoje partykularne, narodowe interesy?
4. Przeanalizuj **Źródło 4**. Zastanów się, jaką rolę odgrywa w tekście porównanie do Attyli. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 4**. Czy teksty te są ze sobą sprzeczne, czy się uzupełniają?

Zadanie V. W przededniu I wojny światowej. Rosnąca potęga Niemiec

Źródło 1. Eyre Crowe, Tajne memorandum. Dążenia Niemiec do zdobycia hegemonii na świecie (1 stycznia 1907 r.)

„(...) marzenie o imperium kolonialnym głęboko zakorzeniło się w świadomości Niemców. Cesarz, mężowie, dziennikarze, geografowie, ekonomiści, domy handlowe, przedsiębiorstwa żeglugowe i ogół wykształconej i niewykształconej opinii publicznej woła w dalszym ciągu jednogłośnie: Musimy mieć prawdziwe kolonie, gdzie niemieccy emigranci mogliby się osiedlać i rozpowszechniać narodowe ideały ojczyzny i musimy mieć flotę i stacje węglowe, aby utrzymywać kolonie (...)

Gdy wysuwa się zastrzeżenie, że świat jest obecnie faktycznie podzielony pomiędzy niepodległe państwa i że nie można mieć terytoriów dla kolonizacji inaczej, jak tylko odbierając je legalnemu posiadaczowi – odpowiedź brzmi (...) Świat należy do silnego. Silny naród nie może pozwolić sobie na to, aby jego wzrostowi przeszkadzało ślepe trzymanie się status quo (...) można przyjąć, że Niemcy celowo prowadzą politykę, która zasadniczo przeciwna jest żywotnym interesom brytyjskim i że konflikt zbrojny nie może być odwrócony na dłuższą metę jak tylko przez poświęcenie przez Anglię tych interesów, wskutek czego straciłaby ona pozycję niezależnego mocarstwa.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 2, s. 76-77

Źródło 2. Mowa Ottona von Bismarcka w sprawie zbrojeń (6 lutego 1888 r.)

„Jeżeli mówię, że musimy stale dążyć, by być przygotowanymi na wszystkie ewentualności, tym samym roszczę sobie prawo do tego, że musimy czynić jeszcze większe wysiłki od innych mocarstw, a to z powodu naszego położenia geograficznego.

Znajdujemy się pośrodku Europy. Mamy co najmniej trzy fronty, na których możemy być napadnięci. (...) Poza tym, bardziej niż każdy inny naród jesteśmy wystawieni na niebezpieczeństwo koalicji, a to z powodu zarówno naszego położenia geograficznego, słabego dotychczas związku wewnętrznego narodu niemieckiego, jak i ze względu na tendencje rozwojowe dziejów świata. Bóg nas umieścił w takiej pozycji, w której dzięki naszym sąsiadom, nie mogliśmy popaść w gnuśność.”

Wiek XIX..., s. 359

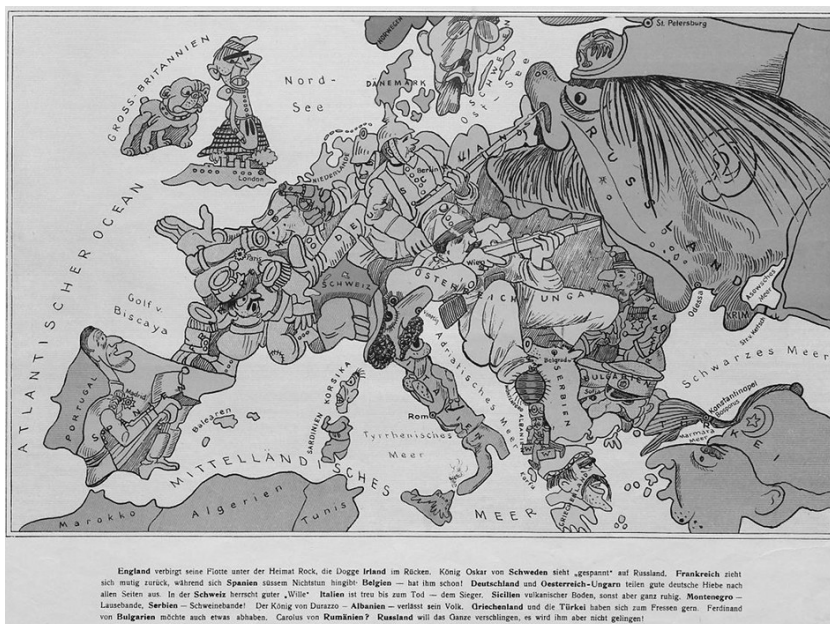
**Źródło 3. Mowa tronowa Wilhelma II
w sprawie powiększenia floty wojennej. (30 października 1897 r.)**

„Rozwój naszej floty wojennej nie odpowiada tym zadaniom, jakich Niemcy od swej siły zbrojnej na morzu domagać się są zmuszeni. Nie wystarcza on, w razie powikłań wojennych, do ochrony i obrony rodzimych portów i wybrzeży przed blokadą (...). Nie dotrzymał on również kroku żywemu rozrostowi naszych interesów zamorskich. (...) I aczkolwiek zadaniem naszym nie może być dorównania pierwszorzędnym potęgom morskim, to przecież muszą być Niemcy postawione w możliwości, również przez swoje zbrojenia na morzu, utrzymania swego znaczenia pomiędzy ludami globu ziemskiego.”

Wiek XIX..., s. 360-361

Źródło 4. Satyra w służbie polityki w przededniu wojny

a) Europa w 1914 roku okiem satyryka

satyryczna mapa Europy 1914 r., domena publiczna

b) propaganda antyniemiecka

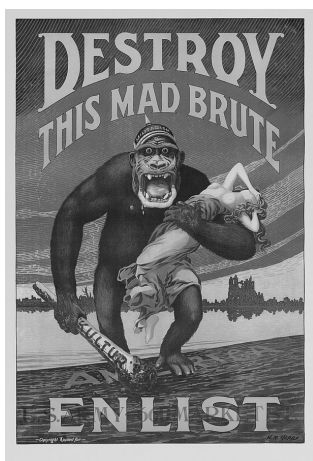

francuska karykatura Wilhelma II. 1915 r., domena publiczna

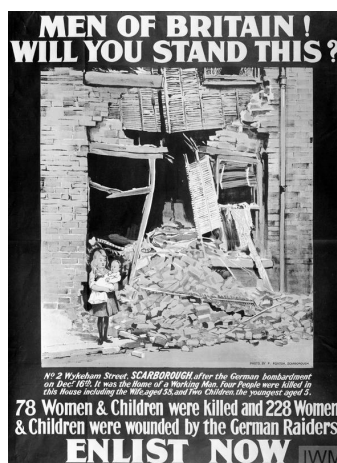
1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż na przyczyny konfliktu między Wielką Brytanią i Niemcami. Zastanów się, czy w rzeczywistości początków XX wieku był on do uniknięcia. Odpowiedź uzasadnij.
2. Porównaj **Źródło 2** i **Źródło 3**. Wskaż przyczyny, dla których, według autorów tych źródeł, konieczne było zwiększenie zbrojeń niemieckich. Zastanów się, o jakim „duchu dziejów” mówi autor **Źródła 2**. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wskaż przyczyny tak późnego włączenia się Niemiec do wyścigu kolonialnego.
3. Porównaj **Źródła 1, 2 i 3** ze **Źródłem 4b**. Czy uważasz przedstawioną karykaturę Wilhelma II i jego imperialnych zamierzeń za trafioną?
4. Przeanalizuj **Źródło 4a**. Wskaż na jego podstawie, jak wyglądała sytuacja polityczna w Europie w roku 1914. Jak sądzisz, po czyjej stronie są sympatie autora tego rysunku? Odpowiedź uzasadnij.

Zadanie VIII. I wojna światowa.

Źródło 1. Alianckie plakaty antyniemieckie

a) Plakat Enlist U.S. Army, domena publiczna

b) IWM(Q70100)

Źródło 2. Niemiecki plakat propagandowy

Art. IWM PST0549

1. Przeanalizuj **Źródło 1a** i **Źródło 1b**. Do jakich wartości i emocji odnosiła się propaganda antyniemiecka państw Ententy? Korzystając z wiedzy pozaźródłowej (atak Niemiec na neutralną Belgię), zastanów się, czy odpowiadała ona rzeczywistości?
2. Porównaj **Źródło 1a** i **1b** oraz **Źródło 2**. Jak sądzisz czy przedstawienie dnia codziennego w okopach I wojny światowej jest prawdziwe? Odpowiedź uzasadnij.
3. Poszukaj w Internecie niemieckich plakatów propagandowych lat 1914-1918; do jakich emocji się odwołują? Czy różnią się od **Źródeł 1a** i **1b**? Zastanów się, dlaczego Niemcy nie wykorzystywali (w odróżnieniu od państw Ententy) w swojej propagandzie zniszczeń wojennych?

VII. Wiek XIX. Polska pod zaborami do 1914 roku

Zadanie I. Napoleon a sprawa polska.

Źródło 1. Odezwa Napoleona do armii (2 grudnia 1806 r., Poznań)

„Żołnierze,

Dokładnie w tej chwili mija dziś rok, odkąd byliście na pamiętnym polu Austerlitz. Przerażone bataliony rosyjskie uciekały w rozsypce lub okrążone oddawały broń swym zwycięzcom. Następnego dnia Rosjanie zapewnili, że chcą pokoju, ale były to słowa zwodnicze. Zaledwie udało się im uniknąć (być może poprzez karygodną wspaniałość) klęsk trzeciej koalicji, już knuli czwartą. Nie mają już jednak alianta, w którego taktyce pokładali swe największe nadzieje. Jego twierdze, stolice, magazyny, arsenały, 280 chorągwi, 700 batalionów, pięć wielkich pól bitewnych jest w naszych rękach.

Ani na chwilę nie powstrzymała was Odra, Warta, pustkowia Polski ani nieznosna pora roku. Wykazaliście najwyższą odwagę, zawsze przeważaliście, wróg z waszym nadejściem pierzchał. Na próżno Rosjanie bronili stolicy dawnej i wspaniałej Polski. Orzeł francuski szybuje nad Wisłą. Widząc was, odważnemu

i nieszczęśliwemu Polakowi zdaje się, że widzi powrót hufców Sobieskiego spod Wiednia.

(...) Kto dał prawo spodziewać się po Rosjanach, że mogą oni odmienić bieg przeznaczenia? Kto im dał prawo do zniweczenia tak sprawiedliwych zamiarów? Czyż my i oni nie jesteśmy żołnierzami spod Austerlitz?”

Wikiźródła. [https://pl.wikisource.org/wiki/Odezwa_Napoleona_do_armii_\(2_grudnia_1806\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Odezwa_Napoleona_do_armii_(2_grudnia_1806)) [dostęp 20.10.2019]

Źródło 2. Odezwa Jana Henryka Dąbrowskiego i Józefa Wybickiego do rodaków. (3 listopada 1806 r.)

„Napoleon Wielki, niezwykły, wchodzi w trzykroć sto tysięcy wojska do Polski. Nie zgłębiajmy, tajemnic, zamysłów, starajmy się być godnymi jego wspaniałości.

«Obaczę (powiedział nam), obaczę, jeżeli Polacy godni są być Narodem. Idę do Poznania, tam moje pierwsze zwiążą się obrażenia o jego wartości».

Polacy! od was więc zawisło istnieć i mieć ojczyznę; wasz zemściciel, wasz stwórca się zjawił.

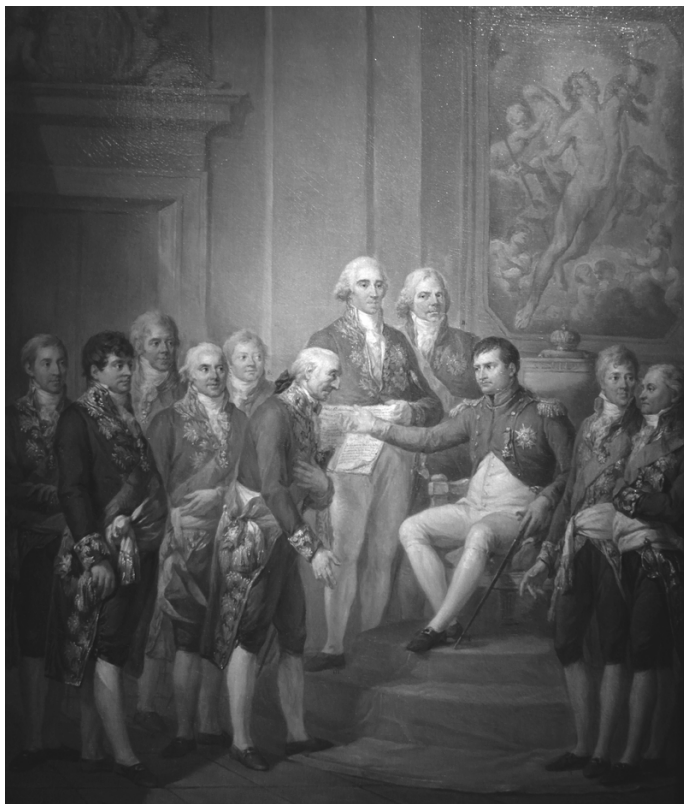
Zabiegajmy mu drogę z stron wszystkich, tak jak osieroczone dzieci rzucają się na łono ojca, przynosząc mu wasze serca i odwagę wrodzoną Polakom. Powstańcie i przekonajcie go, iż gotowi jesteście i krew toczyć na odzyskanie ojczyzny. Wie, iż jesteście rozbrojeni. Broń i oręż z rąk jego otrzymacie.

A wy Polacy przymuszeni przez naszych najeźdźców bić się za nich przeciwko własnej sprawie, stawajcie pod chorągwiami Ojczyzny swojej.

Wkrótce Kościuszko, wezwany przez niezwyciężonego Napoleona, przemówi do was z Jego woli. Na teraz macie od nas rękojmię Jego oświadczonej dla Narodu obrony. Przypomnijcie sobie, iż proklamacja, która was do formowania legionów polskich we Włoszech wzywała, nie była ku waszej zdradzie użyta. Ci to legioniści, którzy niezwyciężonego Napoleona pozyskawszy względy, dali mu pierwsze wyobrażenie o duchu i o charakterze Polaków.”

Wiek XIX..., s. 37

Źródło 3. Marcello Bacciarelli Nadanie konstytucji Księstwu Warszawskiemu przez Napoleona w 1807 roku

Marcello Bacciarelli, *Nadanie konstytucji Księstwu Warszawskiemu przez Napoleona w 1807 roku*, 1809–1811 (replika zaginionego oryginału), fot. Mathiasrex, CC By-SA 4.0

1. Analizując **Źródło 1** i **Źródło 2**, scharakteryzuj stosunek Napoleona do sprawy polskiej. Wskaż w źródle i omów krytycznie zarówno argumenty za, jak i przeciw legendzie napoleońskiej w historiografii polskiej.
2. Wskaż w **Źródle 1** elementy propagandy napoleońskiej. Do jakich argumentów i do jakich emocji się odwoływała? Jak sądzisz, czy była skuteczna? Jak sądzisz, dlaczego Napoleon odwołuje się do Austerlitz?
3. Analizując **Źródło 2**, wskaż, jaki był cel wydania odezwy? Jaki interes polityczny miał w jej wydaniu Napoleon? Wskaż odpowiedni fragment w tekście. W **Źródle 2** jest mowa o Tadeuszu Kościuszcze. Jaki jest stosunek autorów odezwy do Tadeusza Kościuszki? Spróbuj odpowiedzieć, dlaczego właśnie taki. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej odpowiedz, czy Naczelnik spełnił pokładane w nim nadzieje? Jak sądzisz, kto w miał rację jeśli chodzi o stosunek do polityki Napoleona ? Tadeusz Kościuszko czy Dąbrowski z Wybickim ?
4. Na podstawie **Źródła 3** ustal, jaki był stosunek napoleońskiej Francji do Księstwa Warszawskiego. Czy były to relacje partnerskie? Porównaj wynik analizy ze **Źródłem 2**. Osobą, która odbiera tekst konstytucji z rąk Napoleona jest Stanisław Małachowski. Jak sądzisz, dlaczego właśnie on? W odpowiedzi uwzględnij wiedzę pozaźródłową. Czy był to przypadek, czy też krył się za tym jakiś zamysł polityczno-propagandowy, a jeśli tak to jaki?

Zadanie II. Przegrane powstanie.

Sytuacja po Powstaniu Listopadowym

Źródło 1. Konstanty Gaszyński, Czarna sukienka (1832 r. Paryż)

„Schowaj, matko, suknie moje,
Perły, wieńce z róż:
Jasne szaty, świetne stroje,
To nie dla mnie już! —
Niegdyś jam stroje, róże lubiła,

Gdy nam nadziei wytryskał zdrój;
Lecz gdy do grobu Polska wstąpiła,
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka!

Narodowe nucąc śpiewki,
Widząc szczęścia świt,
Kiedym szyła chorągiewki
Do ułańskich dzid,
W ten czas mnie kryła szata godowa;
Lecz gdy wśród bitwy brat zginął mój.
Kulą przeszyty w polach Grochowa —
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka!
(...)

Gdy laur Igań, Wawru kwiaty,
Dał nam zerwać los,
Brałam perły, drogie szaty,
I trefiłam włos.
Lecz gdy nas zdrady wrogom sprzedały,
Gdy zaległ Polskę najeźdźców rój,
Gdy w więzach jęczy naród nasz cały
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka.”

Poezja Powstanie Listopadowego,
wybrał i opracował Andrzej Zieliński,
Wrocław 1971, s. 159-161

Źródło 2. Helena z Wolskich Krukowiecka, *Dziennik 1831-1833*

„[16 września 1832] Niedziela. Mama z Leosią były w kościele.
Potem przyjechała Izabela. Danecki był na obiedzie i powiadał,

że odebrał rozkaz, żeby w przeciągu czterech tygodni wszystkie słupy (...) przemalowane były na kolor czarny, pomarańczowy i biały. [kolory Imperium Rosyjskiego – Ł. P.] Szkoda, że pomarańczowy kolor wchodzi, bo czarny z białym najstosowniejszym byłby kolorem dla naszego biednego kraju.

[25 października 1832] W dzisiaj odebranych gazetach są opisy przyjmowania Paskiewicza w Płocku, a dawniej mieliśmy, jak go przyjmowali w Lublinie. Przechodzi pojęcie, do jakiego stopnia, upodlenia nasi Polacy przychodzą, bo pokonali nas. Siedzmy cicho, cierpmy za nasze winy, ale się nie upodlajmy i nie podawajmy się na urągowisko samych nawet oświeconych Moskali.”

Helena z Wolskich Krukowiecka, *Dziennik 1831-1833*.

Warszawa 2016, s. 299-300, 331

Źródło 3. Żałoba narodowa w Królestwie Polskim lata 60-te XIX wieku

a) Żałoba narodowa w przeddzień Powstania Styczniowego

Józef Simmler, *Portret Julii z Hoeggenstallerów Simmlerowej*, 1863 domena publiczna

b) Biżuteria patriotyczna z XIX wieku

Komplet biżuterii patriotycznej 1861 r., (Zbiory Muzeum Historycznego m. st. Warszawy. Fot. Ewald Pawlak)

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wypisz miejsca bitew wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. Określ, czy były one zwycięskie dla strony polskiej.
2. Na podstawie **Źródła 1** scharakteryzuj znaczenie symboliczne tytułowej czarnej sukienki. Jakie wydarzenia spowodowały przywdzianie przez podmiot liryczny żałoby? Czy postąpiłbyś podobnie? Zastanów się, na podstawie **Źródła 2** i **3**, jakie inne formy mogła przyjąć żałoba narodowa poza strojem? Analizując **Źródło 2**, zastanów się, czy bojkot towarzyski władz rosyjskich po powstaniu listopadowym był skuteczny. Odpowiedź uzasadnij.
3. Analizując **Źródło 3a** i **Źródło 3b**, wskaż na znaczenie symboliczne ukazanego stroju oraz biżuterii. Biorąc pod uwagę datę powstania tych przedmiotów, podaj kontekst polityczny ich powstania. Zwróć uwagę na tło obrazu Simmlera. Jak sądzisz, dlaczego w tle pojawił się motyw wzburzonego morza?

Zadanie III. „Potępieńcze swary” o przyczynach klęski powstania

Źródło 1. Przemówienie Tadeusza Krępowieckiego. (29 listopada 1832 r.)

„(...) oskarżę przed tobą, najbardziej oświecony ludu świata [*narodzie francuski*], postępowanie ludzi, którzy przeszkadzając realizacji koniecznego dobra, unicestwili najpiękniejsze nadzieje i pograżyli na nowo Ojczyznę w otchłani, z której zdołała się ona na krótką chwilę wydobyć. (...)

Pozwolono swobodnie wycofać się wielkiemu księciu Konstantemu i jego armii; odepchnięto tych Rosjan, którzy chcieli współdziałać z powstańcami polskimi. Ogłoszono proklamację w imieniu Mikołaja; wystąpił dyktator, mówiąc dumnie, że chce ocalić naród. (...)

Wódz poskromi rewolucję w Polsce, podczas gdy minister pojedzie do Petersburga, by ją dobić. (...) Sejm zbiera się; władza dyktatora ustaje, sejm ją przedłuża. Lubecki pisze, że car nie chce żadnych układów, żąda poddania się bezwzględne i obiecuje łaskawość. Wtedy to dyktator zdobywa się na odwagę przyznania, że nigdy nie zamierzał złamać przysięgi danej carowi. Dzieło ciemnych sił zostaje odkryte; zdrada jest jawna; głos ludu zrzuca dyktatora, wróg posuwa się, czyni się przygotowania do walki. (...) Co robi sejm? (...) Stworzył on więc pięcioosobowy rząd. (...)

Światli patrioci wzruszali ramionami; nakazano im milczenie, prześladowano ich. Zmuszeni byli chronić się jako prości żołnierze w armii, która miała walczyć. Rząd ten nie funkcjonował dobrze. Bo, panowie, jakżeż mógł funkcjonować? Był tu konflikt wszelkich niezgodnych dążeń: ten szedł na lewo, tamten na prawo; trzeci szedł ciągle, nie zastanawiając się, dokąd idzie; czwarty dzwonił szablą i mówił do innych: „Cicho!”, tak że całość

nieruchomiała. (...) Uzbrojona w panujący w narodzie przesąd, że nieszczęścia Polski sprowadzane są tylko przez niesnaski, tzn. przez niesnaski w łonie szlachty będącej niegdyś narodem, klika ta wywiera wpływ na lękliwych i prostaczków, ucząc ich odpowiadać ustawicznie na każdą zdrową i światłą uwagę łagodnymi słowy: jedność, zaufanie.

Tak więc, kiedy rozum publiczny ukazywał kontrrewolucję wcieloną w dyktatora, wołano: jedność, zaufanie. Kiedy odkrywał pochyłość, na którą wciągali nas nasi amatorzy dyplomacji, wołano: jedność, zaufanie. Kiedy wskazywał błędy, nieudolność, zgubne zabiegi, spiskomanię wodza naczelnego, wołano: jedność, zaufanie. (...) Polska zginęła przez ludzi, którzy pochwycili władzę, a nie umieli począć żadnej wielkiej idei, żadnej myśli rewolucyjnej. (...)

Sprawowali ją i Polska zginęła.”

Z archiwum Klio..., t. 3, s. 24-25

Źródło 2. Gustaw Ehrenberg, *Szlachta roku 1831*

„Gdy naród do boju wystąpił z orężem,
Panowie na sejmie radzili;
Gdy lud krzyczał: „Umrzem lub zwyciężem!”
Panowie o czynszach prawili,
Gdy wiara porwała siekiery i kosy,
W siermięgach z województw ruszyła,
Panowie uczone podnosili głosy,
Gadali wymownych słów siła.

Armaty pod Stoczkiem zdobywała wiara
Rękami czarnymi od pług
Panowie w stolicy palili cygara,
Radzili o braciach zza Buga.

Radzili, prawili i w mądrej swej głowie
Ukuli rozejmy, traktaty
O część wam panowie! o cześć wam, posłowie!
O cześć wam, hrabiowie, magnaty!

Zadrżycie szlachcice! Już naród się poznał
I wyszedł spod waszej opieki;
Wam naród wywdzięczy krzywdy, których doznał,
Lud już was przeklął na wieki.
O! kiedy wybije godzina powstania,
Magnatom lud ucztę zgotuję;
On miecze i stryczki zaprosi do grania
A szlachta niech sobie tańczy!”

Wiek XIX..., s. 194-195

Źródło 3. Helena z Wolskich Krukowiecka, *Dziennik 1831-1833*

„[29 listopada 1831 r.] Dziś 29. rocznica naszej nieszczęśliwej rewolucji, która nic dobrego nie zrobiwszy, tyle nieszczęśliwych ofiar narobiła. Ach, czemuż kiedy miała być ta rewolucja nie była poprowadzona przez dobre i rozumne głowy! Czemu się wszyscy nie przejęli tym przekonaniem, że nie jest nic podobnego pokonać tego Olbrzyma Północy nie siłami fizycznymi, ale moralnymi, duchem czasu i tym, że wszystkie ludy czuć zaczynają swoją godność i nie chcą dłużej być narzędziami despotyzmu, ale chcą mieć prawa i tymi być rządzonymi, chcą równości w obliczu prawa i nie chcą zależności od woli lub kaprysu jednego samowładcy, któren najczęściej bogactwa kraju i krew swoich poddanych głupiej dumie poświęca. Czemu zaraz nie ruszyliśmy na Litwę połączyć się z braćmi naszymi? Czemu tych emisariuszów, którzy nas tyle kosztowali, nie posyłałismo do Rosji, a nie do Austrii, Francji, Anglii, od których chcieliśmy, żeby dla naszych pięknych oczów poróżniły się z Rosją. (...)

Zginęliśmy, ale przez własną winę i głupstwa, samiśmy ułatwiali nieprzyjacielowi wszystkie jego kroki przez niedołążność i nieśmiałość w działaniu! Porwaliśmy się po szalonemu. Tak ciągle działać potrzeba było, tym tylko silnego nieprzyjaciela pokonać można było. U nas systematyczne działania były zgubą. Trzeba było śmiało i dzielnymi, i sprężystymi krokami postępować, żeby odurzyć wszystkich naszym przedsięwzięciem. Dopiero pokazalibyśmy byli światu, co mała garstka może przy całym poświęceniu się i odwadze. Nie możemy się skarżyć, wojsko mieliśmy waleczne i pełne zapału, ale od początku trzeba było w nim karność wprowadzić.”

Helena z Wolskich Krukowiecka, *op.cit.*, s. 157-158

1. Porównaj *Źródła 1, 2. i 3*; czy widoczna w nich krytyka powstania listopadowego jest ze sobą tożsama? W jakich elementach przedstawione w źródłach poglądy różnią się między sobą?
2. Czy autorzy *Źródeł 1, 2 i 3* wierzyli, że powstanie listopadowe miało szansę powodzenia? Jeśli tak, to pod jakimi warunkami, według nich, był możliwy sukces? Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, przeanalizuj stosunek wielkości: terytorium, ludności, wojska, zasobów finansowych Cesarstwa Rosyjskiego oraz Królestwa Kongresowego, następnie zastanów się, czy, nawet przy zastosowaniu się do rad autorów *Źródeł 1, 2 i 3*, istniała realna szansa wygrania wojny 1831 roku?
3. Scharakteryzuj stosunek do sprawy społecznej autora *Źródła 2*. Czy zgadzasz się z jego poglądami? Odpowiedź uzasadnij.
4. Przeanalizuj *Źródło 3*. Jaki stosunek ma autor źródła do powstania listopadowego? Co autor rozumie poprzez wyrażenie „duch czasu”? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, czy autor dobrze oddaje klimat społeczno-polityczny tamtych czasów w Europie?

Zadanie IV. Walka i możliwości ochrony polskości. Różnice między zaborami

Źródło 1. Postanowienia dotyczące nauczania w szkołach ludowych w Poznańskim. (27 listopada 1873 r.)

„I. Językiem nauczania wszystkich przedmiotów, z wyjątkiem religii i śpiewu kościelnego, jest język niemiecki. Językiem polskim można się posługiwać pomocniczo tylko o tyle, o ile jest to niezbędne dla zrozumienia przedmiotu nauczania.

II. Nauka religii i śpiewu kościelnego dla dzieci mówiących po polsku ma być udzielana w języku ojczystym. Jeśli jednak znają one język niemiecki na tyle, że mogą zrozumieć udzielane w nim wyjaśnienia, należy na podstawie zezwolenia rejencji wprowadzić również nauczanie tych przedmiotów w języku niemieckim na średnim i wyższym stopniu nauczania.”

XIX wiek..., s. 400

Źródło 2. Galicyjskie rozporządzenie językowe (5 czerwiec 1869 r.)

„§ 1. C. k. władze i urzędy, podwładne ministerstwom spraw wewnętrznych, skarbu, handlu i rolnictwa, tudzież obrony krajowej i bezpieczeństwa publicznego, dalej c. k. Krajowa Rada Szkolna, i c. k. sądy używać będą tak w służbie wewnętrznej, jako też w korespondencji z sądowymi niewojskowymi władzami, urzędami i sądami w kraju języka polskiego.”

XIX wiek..., s. 392

Źródło 3. Jan Wołyński o rusyfikacyjnej polityce caratu w latach 1868 – 1915.

„Po objęciu władzy w kraju w r. 1883 przez gen.-gub. Hurkę, oblicze Apuchtina od razu się zmieniło. Dzięki temu, że Apuchtin

przestał przyjmować Polaków na posady nauczycielskie, liczba Rosjan nauczycieli gwałtownie zaczęła się zwiększać, a rusyfikacja i ucisk młodzieży w szkołach dochodził do monsturalnych rozmiarów, zwłaszcza gdy w jednym roku (1881) przysłano temat maturalny z języka rosyjskiego i literatury, oparty na powieści Gogoła «Martwe dusze». (...)

Surowo zabroniono czytania i posiadania polskich książek, a kontrola była tak ścisła, że przy odwiedzaniu stancji uczniowskich, przeglądano książki każdego ucznia i przetrząsano sienniki, kufrы z rzeczami, czy tam nie było schowanych książek polskich. W razie znalezienia książki polskiej zapisywano ucznia do dziennika kar, sadzano w więzienie na kilka godzin do kozy, a jeżeli to się powtórzyło parę razy na tej samej stancji, tę zamykano. Gdy zaś u ucznia znaleziono książkę o treści politycznej – tutaj zaliczano zagraniczne wydania naszych wieszczów – lub antypaństwowej treści socjalistycznej, bezwarunkowo wydalano ucznia z gimnazjum, a stancję zamykano.”

XIX wiek... s. 390-391

1. Przyporządkuj *Źródła 1, 2 i 3* do poszczególnych zaborów. Następnie porównaj je ze sobą. Zastanów się, czy widzisz różnicę w polityce w stosunku do Polaków między poszczególnymi zaborcami? Jak sądzisz, w którym zaborze, w drugiej połowie XIX wieku, panowały najbardziej sprzyjające warunki do obrony polskości? Korzystając z wiedzy pozaźródłowej sprawdź, gdzie w tamtym czasie funkcjonowały polskie uniwersytety. Zastanów się, czy istnieje między tym jakaś współzależność?
2. Analizując *Źródło 2*, zastanów się, dlaczego istnieje pojęcie germanizacji i rusyfikacji, a nie ma „austrofikacji”? Odpowiedź uzasadnij.
3. Analizując *Źródło 3*, zastanów się, w jaki sposób młodzi Polacy mogli zdobywać wiedzę o polskiej kulturze i tradycji, o której nie uczono ich w szkole. Odpowiedź uzasadnij, np. odwołując się do lektury szkolnej „Syzyfowe prace” Stefana Żeromskiego.

Zadanie V. Powstanie styczniowe¹

Źródło 1. Manifest powstańczy (22 stycznia 1863 r.)

„W pierwszym zaraz dniu jawnego wystąpienia, w pierwszej chwili rozpoczęcia świętej walki, K(omitet) C(entralny) N(arodowy) ogłasza wszystkich synów Polski, bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu wolnymi i równymi obywatelami kraju. (...)

Do broni więc, Narodzie Polski, Litwy i Rusi do broni! Bo godzina wspólnego wyzwolenia wybiła.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 2, s., 156-157

Źródło 2. Pieczęć przedstawiciela Rządu Narodowego

Pieczęć agenta pełnomocnego organizatora wojskowego zaboru pruskiego (obraz odwrócono dla odczytania napisu) fot. Mathiasrex CC BY-SA 4.0

1. Porównaj *Źródło 1* i *Źródło 2*. Czy *Źródło 2* potwierdza tezę zawartą w *Źródle 1*, że ruch sprzeciwu wobec władzy cara ma wymiar ponadnarodowy i ponadreligijny? Odpowiedź uzasadnij odpowiednimi fragmentami *Źródła 2*.
2. Zastanów się, czy wraz z rozwojem nacjonalizmu (tzw. „przebudzeniem się narodów”) w XIX wieku idee prezentowane przez autorów *Źródła 1* miały szansę powodzenia.

VIII. Wiek XX. Dzieje powszechne

Zadanie I. Kryzys demokracji i powstanie państw totalitarnych

**Źródło 1. Józef Stalin, Wystąpienie końcowe na XVII Zjeździe WKP(b)
(31 stycznia 1934 r.)**

„Towarzysze! Dyskusja na zjeździe wykazała całkowitą jedność poglądów naszych kierowników partyjnych, można powiedzieć, we wszystkich zagadnieniach polityki partyjnej. Żadnych wystąpień przeciw referatowi sprawozdawczemu, jak wiecie nie było. (...) Powstaje pytanie, czy wobec tego potrzebne jest wygłoszenie słowa końcowego? Sądzę, że nie jest potrzebne. Pozwólcie mi więc zrzec się słowa końcowego. (Burzliwa owacja, cały zjazd wstaje potężne «hura», chóralne okrzyki: «Niech żyje Stalin!» Zjazd stojąc, śpiewa «Międzynarodówkę». Po odśpiewaniu «Międzynarodówki» owacja zaczyna się na nowo. Okrzyki: «Hura!», «Niech żyje Stalin!», «Niech żyje KC!»).”

Wiek XX w źródłach,
oprac. Melania Sobańska – Bondaruk,
Stanisław Bogusław Lenard, Warszawa 1998, s. 104

Źródło 2. Opis przemówienia Hitlera w Sportpalast w Berlinie (29 stycznia 1933 r.)

„Siedzi ponury, zamyślony. Może gnębi go los ojczyzny, może wspomina Horsta Wessela. Kiedy muzyka milknie zasłania dłońią oczy, opuszcza głowę i trwa tak nieruchomo przez kilka minut.

«Er sinnt» [on rozmyśla – Ł.P.] - mówi cicho przydzielony mi dla kontroli nazista i na twarzy występuje mu grymas napięcia.

W hali śmiertelna cisza. Cisza dwudziestu pięciu tysięcy osób. Nie słychać ani kaszlnięcia. To, co się tu dzieje, to nie polityka ani partyjny zlot. To religia, nabożeństwo. Po chwili z głośnika rozlega się okrzyk, słyszalny w każdym punkcie hali niczym wystrzał z armaty: «Der Führer spricht» [Führer będzie mówić – Ł. P.]. Hitler powoli podnosi się, odgarnia z czoła ciemny kosmyk włosów i staje przed mikrofonem. (...) Nie sądzę, by wielu ludzi w tej sali zdziwiło się, gdyby przemówienie zakończył słowami «Ja jestem Drogą Prawdą i Życiem». Wyraźnie nie jest to już deklaracja polityczna. To po prostu *credo*. Mesjasz, który nie musi uzasadniać, tylko objawiać, wystarczy, że pojawi się nad wodami i przemówi.”

Sándor Márai, *Mesjasz w Pałacu Sportu*,
Zeszyty Literackie 2010, nr 112, s. 75-77

1. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Jakie widzisz podobieństwa między Stalinem a Hitlerem? Czy podobnie byli odbierani przez zgromadzone audytorium? Czy analizując oba źródła, zgodziłbyś się z opinią o występowaniu elementów religijnych w XX-wiecznych totalitaryzmach?
2. Czy potrafisz uzasadnić tezę, że **Źródło 1** jest pisane z punktu widzenia zwolenników Stalina, a **Źródło 2** jest względem Hitlera krytyczne? Czy zgadzasz się z opinią, że w obu przypadkach mamy do czynienia z „kultem jednostki”?

Zadanie II. Totalitaryzm szuka wrogów

Źródło 1. Poglądy A. Hitlera zawarte w książce *Mein Kampf* na temat ras oraz uzasadnienie antysemityzmu (1925 r.)

„Mówiąc zwięźle, każde skrzyżowanie rasy daje zawsze w wyniku: 1. upadek poziomu wyższej rasy, 2. fizyczny i duchowy regres oraz związany z tym początek, chociaż powolnego, to jednak nieuniknionego, postępującego charłactwa. Przyczyniać się do takiego rozwoju - oznacza grzeszyć przeciwko woli wiecznego stwórcy. (...) Tu, naturalnie, przypomina się czysto żydowski, zuchwały i głupi zarzut wysuwany przez współczesnych pacyfistów: «To właśnie człowiek pokonuje naturę!». (...) Wszystko, co dzisiaj podziwiamy na ziemi - wiedzę i sztukę, technikę i wynalazki - stanowi tylko twórczy produkt niewielu ludów, a być może jednej rasy. (...) Człowiek, który zaprzecza prawom rasowym i lekceważy je, pozbawia się szczęścia, które się przed nim pojawia. Przeszkadza w zwyczajnym pochodzie lepszej rasy, a tym samym pierwszemu warunkowi wszelkiego postępu. W konsekwencji, obciążony wrażliwością ludzką, upodabnia się do bezradnego zwierzęcia.”

Wiek XX..., s. 99

Źródło 2. Program NSDAP (24 lutego 1920 r.)

„1. Żądamy zjednoczenia wszystkich Niemców w Wielkich Niemczech na bazie prawa narodów do samodecydowania.

2. Żądamy równości w prawach dla Niemców w ich stosunkach z innymi narodami i unieważnienia traktatów pokojowych z Wersalu i Saint-Germain.

3. Żądamy ziemi i nowych terytoriów (kolonie), aby wyżywić nasz naród i aby (w koloniach) osiedlić nadwyżkę populacji.

4. Tylko członkowie Narodu mogą być mieszkańcami Państwa. Tylko ludzie niemieckiej krwi, niezależnie od wyznania, mogą być członkami Narodu. Stosownie do tego żaden Żyd nie może być członkiem Narodu.

5. Nie-Niemcy mogą żyć w Niemczech jako goście, ale muszą podlegać prawom dla obcokrajowców. [...]

10. Najważniejszą powinnością obywatela jest praca fizyczna lub umysłowa. Działania indywidualne nie mogą się kłócić z interesem ogółu [...].

21. Państwo musi zapewnić narodowi standardy zdrowotne poprzez ochronę matek i niemowląt, poprzez zakazanie pracy dziecięcej, poprzez promowanie siły psychicznej poprzez legislację osiągniętą przez sport i gimnastykę oraz umysłowe szkolenie młodzieży.

22. Żądamy zniesienia armii najemnej i stworzenia armii narodowej.”

Teresa Maresz, *op. cit.*, t. 3, s. 42

Źródło 3. Totalitaryzmy i jego wrogowie.

a) nazistowski plakat antysemitki

Niemiecki plakat antysemitki, domena publiczna

b) sowiecki plakat wymierzony w kułaków

London School of Economics and Political Science 2007 Coll Misc 0660-2-1

Precz z kułakami! Domena publiczna

[Tłumaczenie: **Precz z kułakiem z kołchozu! Kułacy to bestialscy, prostacy, nieokrzescani ciemieżcy (wykorzystywacze). Nieraz w historii innych krajów przywracali do władzy panów, carów, popów i kapitalistów]**

1. Wskaż na elementy kulturowe i biologiczne rasizmu w **Źródle 1**. Na podstawie tekstu oraz wiedzy pozaźródłowej podaj definicję rasizmu.
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy w programie NSDAP kwestia rasizmu i antysemityzmu znalazła swoje odzwierciedlenie? Na podstawie **Źródła 2** zastanów się, kto według nazistów był częścią Narodu Niemieckiego? Czy znasz jakieś inne koncepcje narodu niż ta prezentowana w **Źródle 2**?
3. Porównaj powyższe **Źródła**. Wskaż na elementy odczłowieczające i wykluczające wrogów rasowych (i odpowiednio klasowych w ZSRR)? Na czym, w tym przypadku, polega podobieństwo między nazizmem a komunizmem?

Zadanie IV. Druga Wojna Światowa. Upadek Francji

Źródło 1. Andrzej Bobkowski o upadku Francji (1940 r.)

24.6.1940

„(...) Przypomniałem sobie, co myślałem o Francji z dawnych lat, Dziś rozumiałem jedno; cechy, które są czarujące w czasie pokoju, które ceni się wysoko – te cechy francuskie są zgubne w tej epoce. W czasie pokoju zapomnieli o wojnie, w czasie wojny nie potrafili zapomnieć o pokoju. Było już szaro, gdy wjechaliśmy do jakiegoś miasteczka. Ulice zapchane wojskiem, przed domami pełno ludzi. Jakiś mężczyzna kiwał ręką do żołnierzy i krzyczał radośnie: *C'est signé, C'est signé!* [jest podpisane – Ł. P.] Podszedłem do niego. Z ożywieniem, jak o jakimś bardzo pomyślnym wydarzeniu, opowiedział mi o podpisaniu zawieszenia broni z Niemcami i z Włochami. Akcja wojenna ma ustać o godzinie 1.35 w nocy. Tymczasem ulicami dalej ciągnęły samochody i wojsko. Wiadomość o zawieszeniu broni, rozeszła się w mgnieniu oka. Zapanował nastrój radosnego podniecenia. Ludność miasteczka siedziała w oknach lub stała w drzwiach i kiwała z uśmiechem rękami do żołnierzy. Oni jechali ze śpiewem, z harmonijkami w ustach. Zawieszenie broni jakby ich wyprostowało, ubuńczuczyło. Miałem wrażenie, jakby w jednej chwili poczuli się rozgrzeszeni. Bohaterowie, którzy do końca wypełnili swój obowiązek. W miasteczku było święto. W bistrach pozapalane światła, otwarte szeroko drzwi, pijatyka i śpiewy. I tylko w snopach światła przesuwały się nadal czarne sylwetki samochodów, dział i bezładnie idących żołnierzy. (...)”

Andrzej Bobkowski, *Szkice piórkim*,
Warszawa 2001, s. 29

Źródło 2. Charles de Gaulle, *Pamiętniki wojenne*

„Francja przeżywa najstraszliwszy kryzys w swej historii. Jej granicom, niepodległości, a nawet samemu duchowi narodu francuskiego grozi zagłada.

Poddając się niewybaczalnej panice przygodni kierownicy naszego kraju przyjęli warunki przeciwnika i podlegają jego prawu. Tymczasem niezliczone dowody wykazują, że naród i Imperium nie zgadzają się na tę haniebną niewolę. Miliony innych czekają tylko na to, aby pójść tą samą drogą, skoro tylko znajdą przywódców godnych tego miana.

W chwili obecnej nie ma już prawdziwego rządu francuskiego. Organ mający swą siedzibę w Vichy, który pretenduje do tej nazwy, jest niekonstytucyjny i podlega najeźdźcy. W swym stanie zależności organ ten może być i istotnie jest jedynie narzędziem używanym przez wrogów Francji przeciwko honorowi i interesom naszego kraju. Trzeba więc, aby nowe władze wzięły na siebie zadanie kierowania wysiłkiem francuskim w toczącej się wojnie. Wydarzenie każe mi wziąć na siebie ten święty obowiązek. Temu obowiązkowi się nie sprzeniewierzę. (...)

Wzywam do wojny, czyli do walki lub do poświęceń, wszystkich mężczyzn i wszystkich kobiet na terytoriach francuskich, które przyłączyły się do mnie. (...)

Spełnimy to wielkie zadanie. Spełnijmy je dla Francji świadomi tego, iż dobrze jej służyliśmy i pewni zwycięstwa.”

Teresa Maresz, *op.cit.*, t. 4, s. 9-10.

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Scharakteryzuj stosunek autora do Francji. Wyraż swoją opinię, czy uważasz wygłoszone przez A. Bobkowskiego sądy za sprawiedliwe? Na podstawie wiedzy

pozaźródłowej wskaż dlaczego klęska Francji w. 1940 była szokiem dla wielu Polaków.

2. Porównaj *Źródło 1* i *Źródło 2*. Wskaż na różnicę między nimi w opisie reakcji społeczeństwa francuskiego na klęskę roku 1940. Określ w obu przypadkach cel i rodzaj źródła. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, które ze źródeł jest bliższe prawdzie.

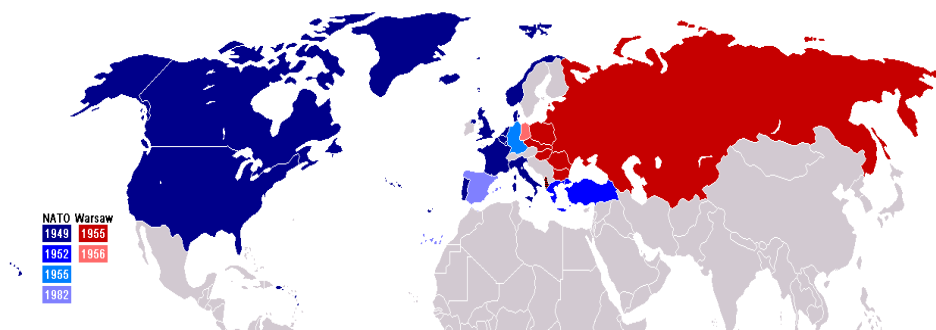
Zadanie V. Zimna wojna i bloki militarne

Źródło 1. Przemówienie Winstona Churchilla w Fulton (5 marca 1946 r.)

„Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem opuściła się żelazna kurtyna w poprzek kontynentu. Poza tą linią znajdują się wszystkie stolice byłych państw środkowej i wschodniej Europy: Warszawa, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Bukareszt i Sofia – wszystkie te sławne miasta i zamieszkująca wokół nich ludność leżą, że tak się wyrażę, w sferze radzieckiej i wszystkie, w takiej czy w innej formie, podlegają nie tylko wpływom radzieckim, ale kontroli z Moskwy w bardzo wysokim, niekiedy rosnącym stopniu.

Rządy policyjne przenikają z Moskwy. (...) Jeżeli demokracje zachodnie będą się trzymały razem i twardo stały przy zasadach Karty Narodów Zjednoczonych, to wpływ ich na popieranie tych zasad będzie olbrzymi i trudno przypuścić, żeby znalazł się ktoś, kto chciałby je dręczyć. Jeżeli jednak będą one poróżnione albo zaniedbają obowiązki i jeżeli pozwolą na to, żeby przeminęły te ważne ponad wszystko lata, to wtedy zaiste katastrofa może nas wszystkich ogarnąć.”

Źródło 2. Państwa Paktu Północnoatlantyckiego oraz Układu Warszawskiego.

Państwa członkowskie NATO i Układu Warszawskiego na przełomie 1989/1990 CC BY-SA 3.0

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ zasięg terytorialny dominacji sowieckiej w Europie w drugiej połowie XX wieku. Wskaż sposoby walki z komunizmem proponowane przez W. Churchilla. Jak można rozumieć określenie „żelazna kurtyna” użyte przez W. Churchilla?
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy **Źródło 2** potwierdza opinię W. Churchilla ze **Źródła 1**? Czy powstanie NATO, Twoim zdaniem, było zgodne z zaleceniami W. Churchilla z wykładu z Fulton?

Zadanie VI. Układ Warszawski.

Źródło 1. Układ Warszawski. Traktat. (14 maja 1955 r.)

„Układające się Strony,

potwierdzając ponownie swoje dążenie do stworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Europie, opartego na udziale w nim wszystkich państw europejskich, niezależnie od ich ustroju społecznego i państwowego, co pozwoliłoby połączyć ich wysiłki w interesie zabezpieczenia pokoju w Europie, opartego

na udziale w nim wszystkich państw europejskich, niezależnie od ich ustroju społecznego i państwowego,

uwzględniając jednocześnie sytuację, jaka powstała w Europie w wyniku ratyfikacji układów paryskich, przewidujących utworzenie nowego ugrupowania w postaci «Unii zachodnioeuropejskiej» z udziałem zremilitaryzowanych Niemiec Zachodnich i ich włączeniem do bloku północnoatlantyckiego, co wzmacnia niebezpieczeństwo nowej wojny i stwarza groźbę dla bezpieczeństwa narodowego państw miłujących pokój. (...)»

Artykuł 8

„Układające się Strony oświadczają, że będą działać w duchu przyjaźni i współpracy, w celu dalszego rozwoju i umocnienia więzi ekonomicznych i kulturalnych, kierując się zasadami wzajemnego poszanowania ich niezawisłości i suwerenności oraz nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne.”

Wiek XX..., s. 336-337

Źródło 2. Godło Układu Warszawskiego i Inwazja na Czechosłowację

a) Godło Układu Warszawskiego

Godło Układu Warszawskiego, wyk. Fenn-O-maniC CC BY-SA 3.0
[Tłumaczenie Źródło 2a: Związek pokoju i socjalizmu Układ Warszawski]

b) czeska ulotka z czasów inwazji wojsk Układu Warszawskiego, Praga 1968 r.

Informace pro občany Prahy

Svobodný vysílací ústředního výboru KSČ vysílá
denně od 4,30 hodin v přerušovaných přestávkách
na střední vlně 490 m, frekvencí 613 khz.
Naše heslo :

Jsme s Vámi, buďte s námi!

antysowiecka ulotka, domena publiczna

[Tłumaczenie Źródło 2b: Kto poprowadzi mnie przez Pragę? Pieszy: tam! (wskazując kierunek na Moskwę)]

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż na oficjalne cele oraz proklamowane zasady funkcjonowania Układu Warszawskiego. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2a**. Czy interwencja w Czechosłowacji w 1968 r. była zgodna z postanowieniami traktatu powołującego do życia Układ Warszawski?
2. Porównaj **Źródło 1** oraz **Źródło 2a** i **Źródło 2b**. Które z nich wydaje ci się bliższe rzeczywistości, a które realizuje jedynie cele propagandowe? Na podstawie **Źródła 2a** i wiedzy pozazródłowej wypisz państwa należące do Układu Warszawskiego.

Zadanie VII. Kryzys Kubański (1962 r.)

Źródło 1. Proklamacja prezydenta Johna F. Kennedy`ego w sprawie blokady Kuby (23 listopada 1962 r.)

„Zważywszy, że pokój świata i bezpieczeństwo Stanów Zjednoczonych oraz wszystkich państw amerykańskich zostały zagrożone wskutek zainstalowania na Kubie przez Chiny i Związek Radziecki ofensywnych baz wojskowych łącznie z bazami dla wyrzutni rakiet, których zasięg obejmuje większą część obszaru Ameryki Północnej i Południowej,

zważywszy, że wspólna uchwała Kongresu (...) stwierdza, że Stany Zjednoczone są zdecydowane – przy pomocy wszelkich środków, jakie mogą się okazać konieczne, nie wyłączając użycia broni – zapobiec rozszerzeniu przez panujący na Kubie reżym marksistowsko-leninowski, przy użyciu siły lub groźby użycia siły, swej agresywnej lub wywrotowej działalności (...).

Każdy statek lub łódź płynące w kierunku Kuby mogą być zatrzymane w celu zidentyfikowania ich bander, sprawdzenia rodzaju ładunku, wyposażenia i zapasów oraz portu przeznaczenia.”

Wiek XX..., s. 347

Źródło 2. Kryzys Kubański w karykaturze

domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1** i wskaż na elementy związane: z zimną wojną, rywalizacją amerykańsko-sowiecką, wyścigiem zbrojeń oraz strachem przed użyciem broni nuklearnej. Sprawdź na mapie odległość między Kubą a Stanami Zjednoczonymi
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy oba Źródła się uzupełniają, czy też są ze sobą sprzeczne? Na podstawie **Źródła 2** odpowiedz, jak należy rozumieć gest Kennedy'ego, przygotowanego do naciśnięcia guzika Czy potrafisz określić z kim sympatyzował autor rysunku? Odpowiedź uzasadnij.

Zadanie VIII. Pierestrojka i rozpad ZSRR

Zadanie 1. Jacek Kaczmarski, *Czastuszki o Pierestrojce*. (1987 r.)

„Odrodzenie państwa w drodze!

Już nie grozi nam agonია!

Wspólnie się radują srodze

Litwa, Łotwa i Estonia.

Pieriestrojka szlaki mości

Do osiągnięć i honorów!

Nie posiada się z radości

Ukraina i Białoruś.

Ekonomia rusza z posad

I oblicze życia zmienia!

Z entuzjazmem w mocnych głosach

Śpiewa Gruzja i Armenia.

Jawność oczy nam odsłania

I w umysłach cuda sprawia!

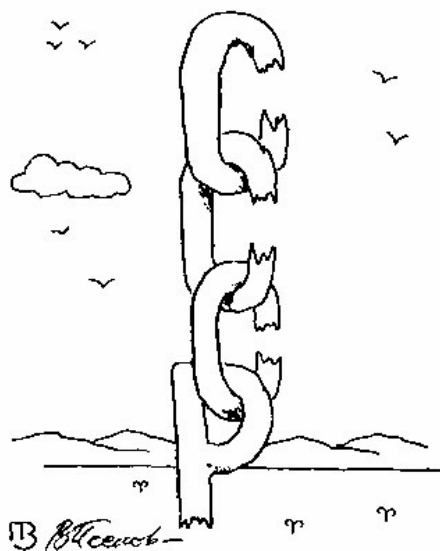
Już do nóg się za to kłania

Azerbejdżan i Mołdawia

Wspólny trud, to wspólne dzieło!
 Partykularyzmom – basta!
 Marszem więc wkraczają w przełom
 Tadżykistan i Kazachstan.

Zbudujemy kraj nad kraje!
 Tylko zechciej chcieć – i potrafi!
 Jak za cara Mikołaja!
 Jak za cara Piotra!”

Źródło 2. Rozpad ZSRR w karykaturze Witalija Pieskowa

rys. Witalij Pieskow GDFL 1.2

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ na jego podstawie główne założenie pierestrojki w ZSRR. Wskaż na elementy ironicznie zawarte w tym utworze. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej określ, które z wymienionych w tekście republik ZSRR ogłosiło w latach 90 XX wieku niepodległość.
2. Na podstawie **Źródła 2** scharakteryzuj stosunek W. Pieskowa do rozpadu ZSRR? Czy **Źródło 2** uzasadnia tezę, że ZSRR był „więzieniem narodów”? Czy fakt rozpadu ZSRR oddziałuje na dzisiejszą politykę światową?

IX. Historia Polski (do zakończenia II wojny światowej)

Zadania I. Sprawa polska w czasie I wojny światowej

Źródło 1. Akt 5 listopada (1915 r.)

„Przejęci niezłomną ufnością w ostateczne zwycięstwo ich broni i życzeniem powodowani, by ziemie polskie przez waleczne ich wojska ciężkimi ofiarami rosyjskiemu panowaniu wydarte do szczęśliwej przywieść przyszłości, Jego Cesarska Mość Cesarz Niemiecki oraz Jego Cesarska i Królewska Mość Cesarz Austrii i Apostolski Król Węgier postanowili z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem. Dokładniejsze oznaczenie granic Królestwa Polskiego zastrzega się. Nowe królestwo znajdzie w łączności z obu sprzymierzonymi mocarstwami rękojmię potrzebną do swobodnego sił swych rozwoju. We własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni we wielkiej obecnej wojnie. Jej organizacja, wykształcenie i kierownictwo uregulowane będą we wspólnym porozumieniu.

Sprzymierzeni Monarchowie, biorąc należyty wzgląd na ogólne warunki polityczne Europy jako też na dobro i bezpieczeństwo

własnych krajów i ludów, żywią niezłomną nadzieję, że obecnie spełnią się życzenia państwowego i narodowego rozwoju Królestwa Polskiego.

Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskiem sąsiadujące mocarstwa z radością ujrzą u swych granic wschodnich wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodowym życiem cieszącego się państwa.”

Wiek XX..., s. 64-65

Źródło 2. Józef Rapacki, 5 listopada, (1919 r.)

Piąty listopada 1916 roku, plansza 1. z teki „Pro memoria. Prusak w Polsce (1915-1918)” Józef Rapacki 1919 r., domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż zawarte w nim przyrzeczenia, złożone polskiemu społeczeństwu. Kto je składał? Co miały na celu? Zastanów się, co mogło budzić ewentualną podejrzliwość lub poczucie niedosytu. Jak zostały określone granice przyszłego państwa polskiego? Czy miały one także objąć ziemię zaboru niemieckiego i austriackiego? Czy uważasz za słuszne stanowisko J. Piłsudskiego, który po Akcie 5 Listopada postanowił zakończyć polityczną współpracę z państwami centralnymi? Jak sądzisz, dlaczego tak postąpił?

2. Porównaj *Źródło 1* i *Źródło 2*. Czy autor *Źródła 2* był zwolennikiem postanowień Aktu 5 Listopada? Określ jego poglądy polityczne, odwołując się do poszczególnych elementów graficznych *Źródła 1*.

Zadanie II. Legiony i polski czyn zbrojny

Źródło 1. Józef Piłsudski, Rozkaz na pierwszą rocznicę wojny (5 sierpnia 1915 r.)

„Żołnierze!

Rok temu z garścią małą ludzi, źle uzbrojonych i źle wyposażonych rozpocząłem wojnę. Cały świat stanął wtedy do boju. Nie chciałem pozwolić, by w czasie, gdy na żywym ciele naszej ojczyzny miano wyrąbać mieczami nowe granice państw i narodów, samych tylko Polaków przy tym brakowało. Nie chciałem dopuścić, by na szalach, na które miecze rzucono, zabrakło polskiej szabli!

Że szabla nasza była małą, że nie była godną wielkiego 20-milionowego narodu, nie nasza w tym wina. Nie stał za nami naród, nie mający odwagi spojrzeć olbrzymim wypadkom w oczy i oczekujący w biernej „neutralności” jakiejś dla siebie „gwarancji”. (...)

I teraz po roku wojny, jak w początku jesteśmy tylko awangardą wojenną Polski, a także Jej awangardą moralną z umiejętnością zaryzykowania wszystkim, gdy ryzyko jest konieczne. (...)”

Józef Piłsudski, *Wybór pism*,
Wrocław 1999, s. 83-84

Źródło 2. *My, pierwsza brygada...*

„Legiony to, żołnierska nuta,
Legiony to, straceńców los,
Legiony to, rycerska buta,
Legiony to, ofiarny stos!

My, Pierwsza Brygada,
Strzelecka gromada,
Na stos, rzuciliśmy,
Swoją życia los, na stos, na stos!

Mówili, żeśmy stumanieni,
nie wierząc w to, że chcieć – to móc,
Lecz trwaliśmy osamotnieni,
A z nami był nasz drogi Wódz!

Nie chcemy dziś od was uznania,
Ni waszych łez, ni waszych słów,
Skończyły się dni kołatania
Do waszych serc, do ciemnych głów.”

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ ogólny ton/nastroj w którym J. Piłsudski zwraca się do swoich żołnierzy. Jak ocenia on ich postawę oraz osiągnięcia pierwszego roku wojny? Czy uważa, że wszystko, co zostało zaplanowane, zrealizowano? Kogo obarcza winą za niewystarczające dla sprawy polskiej wyniki dotychczasowych starań?
2. Przeanalizuj **Źródło 2**. Określ stosunek legionistów do J. Piłsudskiego z jednej strony, a z drugiej do społeczeństwa polskiego? Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, czy słusznie legioniści określali swoją decyzję przyłączenia się do legionów jako „straceńców los”.

Zadanie III. Zabójstwo Gabriela Narutowicza i kultura polityczna II RP

Źródło 1. Józef Czapski o śmierci Narutowicza

„Dżungla to w moich wspomnieniach dzika, nie przebierająca w środkach nagonka na Piłsudskiego, a potem na Narutowicza w latach 1920, 1921 i 1922. Dobrze pamiętam artykuły Strońskiego. (...) Pamiętam ten artykuł w «Rzeczypospolitej», gdzie prezydent Narutowicz jest porównany do kamienia, którym Piłsudski przywalił drogę polskiej przyszłości (cytuję z najdalszej pamięci). Przecie Narutowicza zaledwie parę dni po tym artykule zamordowano i wtedy znów Stroński pisał «ciszej nad tą trumną». I nie pamiętam, by śmierć ta dała powód narodowcom zrewidować, chociażby trochę, swoje metody działania. Dżungłą bym nazwał przemówienia na wiecach, w przededniu zamordowania Narutowicza, w Krakowie, jednego z dzisiejszych [po 1945 r. - Ł. P.], który wołał o Narutowiczu «precz z tym Żydem». (...) jakże nie pamiętać o tym morderstwie u progu niepodległości, morderstwie człowieka szlachetnego, który nie miał osobistych wrogów, zamordowanego przez fanatyka-malarza, którego grób był przez lata ubrany kwieciami przez anonimowych wyznawców.”

Józef Czapski, *Tumult i Widma*,
Kraków 1997, s. 296-297

Źródło 2. Ulotka Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS)

Ulotka PPS, domena publiczna

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ, co rozumie J. Czapski przez określenie „dżungla” w kontekście obyczajów politycznych II RP. Wskaż na główne, zdaniem J. Czapskiego, winy polskiego społeczeństwa i polskich polityków II RP. Czy na podstawie **Źródła 1** możesz określić poglądy polityczne jego autora?
2. Przeanalizuj **Źródło 2**. Określ na jego podstawie stosunek PPS-u do wyboru na urząd prezydenta Gabriela Narutowicza. Kogo PPS obwinia o śmierć pierwszego prezydenta niepodległej Polski? Wskaż pytania retoryczne mające przekonać odbiorców tego komunikatu. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej zastanów się, czy oskarżenia dotyczące stanowiska Endecji podczas rewolucji 1905 uważasz za słuszne.

Zadania IV. Agresja 17 września 1939 r.

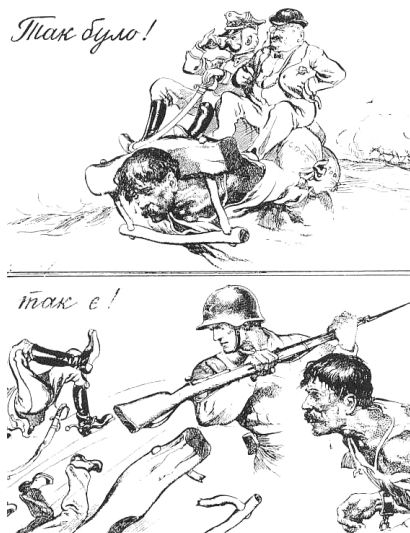
Źródło 1. Nota wręczona ambasadorowi Wacławowi Grzybowskiemu. (17 września 1939 r.)

„Wojna polsko-niemiecka ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego. W ciągu dziesięciu dni operacji wojennych Polska utraciła wszystkie swoje rejony przemysłowe i ośrodki kulturalne. (...) Rząd polski rozpadł się i nie przejawia żadnych oznak życia. Oznacza to, że państwo polskie i jego rząd faktycznie przestały istnieć. Wskutek tego traktaty zawarte między ZSRR a Polską utraciły swą moc. Pozostawiona sobie samej i pozbawiona kierownictwa, Polska stała się wygodnym polem działania dla wszelkich poczynań i prób zaskoczenia, mogących zagrozić ZSRR. Dlatego też rząd radziecki, który zachowywał dotąd neutralność, nie może pozostać dłużej neutralnym w obliczu tych faktów. Rząd radziecki nie może również pozostać obojętnym w chwili, gdy bracia tej samej krwi, Ukraińcy i Białorusini, zamieszkujący na terytorium Polski i pozostawieni swemu losowi, znajdują się bez żadnej obrony. Biorąc pod uwagę tę sytuację, rząd radziecki wydał rozkazy naczelnemu dowództwu Armii Czerwonej, aby jej oddziały przekroczyły granicę i wzięły pod obronę życie i mienie ludności zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi. Rząd radziecki zamierza jednocześnie podjąć wszelkie wysiłki, aby uwolnić lud polski od nieszczęsnej wojny, w którą wpędzili go nierozsądni przywódcy i dać mu sposobność egzystencji w warunkach pokojowych.”

Jerzy Łojek, *Pisma wybrane. Wiek XX*,
Kraków 2014, s. 288

Źródło 2. Sowiecka propaganda „zjednoczenia” zachodniej Białorusi i Ukrainy

a) „polskie panowanie”
w sowieckiej propagandzie

b) znaczek pocztowy ZSRR
z 1939 r.

Sowiecki plakat propagandowy z jesieni 1939 – domena publiczna

[Tłumaczenie Źródła 2a. Napis u góry: **Tak było !**; Napis u dołu: **Tak jest !**]

Znaczek Poczty ZSRR upamiętniający zajęcie wschodnich ziem II RP domena publiczna

[Tłumaczenie Źródła 2b. Napis u góry: **Wyzwolenie bratnich narodów**; Napis na dole: **Zachodnia Ukraina i Zachodnia Białoruś**]

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż, na jakie argumenty powoływała się strona sowiecka, uzasadniając wkroczenie Armii Czerwonej na teren RP? Czy uważasz tę argumentację za zgodną z faktami? Odpowiedź uzasadnij na podstawie wiedzy pozaźródłowej.
2. Przeanalizuj **Źródło 2a** i **Źródło 2b**. W jaki sposób przedstawione jest w nich wkroczenie Armii Czerwonej na wschodnie tereny RP oraz stosunek miejscowej ludności tych ziem do wojsk sowieckich. Przypomnij sobie skład narodowościowy

ziem kresowych II RP. Porównaj **Źródło 1** ze **Źródłem 2a** i **Źródłem 2b**. Czy sowiecka dyplomacja i propaganda odwoływały się do tych samych argumentów w sprawie polskiej?

Zadanie V. Problem wschodnich granic Polski.

Linia Curzona.

Źródło 1. Edward Raczyński o polityce angielskiej w sprawie granic RP.

„Churchill – zdaje się dosyć wcześnie – doszedł do przekonania, że nie może bronić terytorialnej całości Polski. Linia Curzona utkwiła mu w pamięci, miał także doradców, którzy do linii Curzona powracali. Ale wyobrażał sobie, jak sądzę, że wpływ zachodnich sojuszników będzie dosyć silny, ażeby Polsce zabezpieczyć jakiś niepodległy byt i uratować jej suwerenność. W każdym razie Churchill ciągle do tej tezy powracał, prawie do końca.”

Edward Raczyński, Tadeusz Żenczykowski, *Od Genewy do Jałty. Rozmowy radiowe*, Londyn 1988, s. 69

Źródło 2. Oświadczenie rządu polskiego na uchodźstwie w sprawie decyzji jałtańskich (13 lutego 1945 r.)

„Dnia 12 lutego o godz. 7.30 wieczorem brytyjski Foreign Office doręczył ambasadorowi RP w Londynie tekst uchwał, powziętych przez prezydenta Roosevelta, premiera Churchilla i marszałka Stalina w sprawach dotyczących Polski na konferencji odbytej w Jałcie między 4 a 11 lutym 1945. (...)

(...) decyzje Konferencji Trzech zostały przygotowane i powzięte nie tylko bez udziału i upoważnienia rządu polskiego, ale bez jego wiedzy.

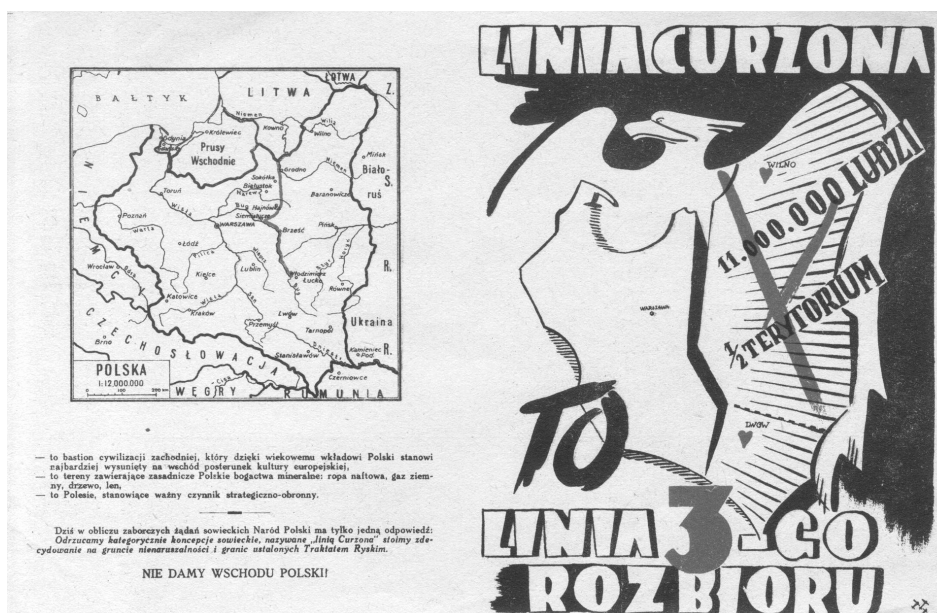
Metoda ta w stosunku do Polski jest nie tylko zaprzeczeniem elementarnych zasad, które obowiązują sojuszników, ale stanowi

niewątpliwie porzucenie litery i ducha. Karty Atlantycznej oraz prawa każdego narodu do występowania w obronie własnych interesów. (...)

Oderwanie od Polski wschodniej połowy jej terytorium przez narzucenie tzw. linii Curzona jako granicy polsko-sowieckiej naród polski przyjmuje jako nowy rozbiór Polski, tym razem dokonany przez sojuszników Polski.”

XX wiek..., s. 280

Źródło 3. Polski sprzeciw względem nowych granic wschodnich po 1945 r.

Ulotka antykomunistyczna z okresu II wojny światowej, domena publiczna

1. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Scharakteryzuj politykę Wielkiej Brytanii względem polskiego rządu w Londynie. Czy uważasz strategię obraną przez W. Churchilla za słuszną i sprawiedliwą?
2. Przeanalizuj **Źródło 3** - do jakich argumentów odwołuje się ta ulotka. Czy uważasz te argumenty za słuszne? Sprawdź, czy

rzeczywiście linia Curzona odpowiada linii 3 rozbioru? Jakie znaczenie ma oznaczenie serduszkami miast Wilna i Lwowa?

Zadanie VI. Życie pod okupacją. Postawy społeczne.

Źródło 1. Kodeks moralności obywatelskiej, czyli 10 przykazań walki cywilnej

„1. Polska walczy z wrogiem nie tylko poza granicami Kraju, ale na swoich obecnie okupowanych ziemiach.

2. Do chwili rozpoczęcia rozprawy zbrojnej – wyrazem wojny na ziemiach polskich jest walka cywilna. (...)

4. Podstawowym nakazem i obowiązkiem jest poszanowanie prawowitych władz polskich na emigracji oraz posłuch wobec zarządzeń czynników miarodajnych w Kraju.

5. Nakazem walki cywilnej w stosunku do okupanta jest bojkot jego zarządzeń i wezwań, utrudnianie mu wszelkiej akcji – w granicach nakreślonych mu przez kierownictwo życia polskiego oraz absolutny bojkot w stosunkach handlowych, kulturalnych i towarzyskich.

6. Obowiązuje konieczność solidarności społeczeństwa, wspieranie bliźniego Polaka wszędzie gdzie grozi mu zguba lub nędza.

7 Utrzymywać należy na najwyższym poziomie poczucie honoru narodowego i zgodnie z tym honorem postępować. (...)

10. Powinnością każdego Polaka jest troska o ocalenie i zachowanie polskości we wszelkiej postaci, a więc ludzkiej, kulturalnej i materialnej, jako sił potrzebnych do wywalczenia wolności i odbudowania Ojczyzny.”

**Źródło 2. List Karola Irzykowskiego do Kazimierza Wyki.
(25 września 1941 r.)**

„Wielce Szanowny Panie!

Pośrednictwo Andrzejewskiego ułatwia mi przystąpienie do rzeczy samej. A więc moje żądania i moje zobowiązania są następujące:

Na wykończenie *Literatury* potrzeba mi będzie po wojnie pół roku czasu, a to dlatego, że wiele źródeł jest mi teraz niedostępnych, biblioteki publiczne są rozbite, wskutek czego nie mogę sięgnąć do czasopism; ponadto, jak Panu zapewne wiadomo, cała moja biblioteka spaliła się, tak, że chcąc uzupełniać swoją lekturę lub sprawdzić ją, będę musiał siedzieć po bibliotekach lub czytelnich (tutaj są tylko dwie małe, uniwersytecka nieczynna). Swoją drogą ten brak źródeł chronić mnie będzie ponieważ przez rozwlekłość, gdyż będę pisać z pamięci, tu i ówdzie jednak zajrzeć potrzeba, aby nie pałać głupstwa. Pewne książki zasadniczo powinienem mieć w domu i gdyby p. Kamiński podjął się *extra* zapłacić [za prawa autorskie do wydania książki po wojnie – Ł. P.] za mnie rachunek księgarski na około 150 zł, to pracowałbym w potrzebnym komforcie.”

Pod okupacją niemiecką. Listy,
oprac. Maciej Urbanowski, Warszawa 2014, s. 119

1. Scharakteryzuj na podstawie **Źródła 1** podstawowe wymagania stawiane społeczeństwu polskiemu w czasie okupacji. Czy uważasz je za wygórowane? Czy, Twoim zdaniem, niektóre z nich powinny obowiązywać także podczas pokoju?
2. Przeanalizuj **Źródło 2** i na tej podstawie przedstaw warunki polskiego życia intelektualnego w czasie okupacji. Następnie porównaj **Źródło 2** ze **Źródłem 1** - czy zamierzenia K. Irzykowskiego można wpisać w walkę cywilną? Na podstawie biogramu K. Irzykowskiego dowiedz się, czy udało się zrealizować powyższe plany.

X. Historia Polski 1945-1989

Zadanie I. Radio Wolna Europa i jej zwalczanie przez komunistyczne władze

Źródło 1. Pożegnanie dyrektora RWE Jana Nowaka Jeziorańskiego ze słuchaczami (1 stycznia 1976 r.)

„Drodzy słuchacze, przyjaciele – niewidzialni, nieznani, dalecy (...). Moje dzisiejsze powitanie Nowego Roku jest równocześnie pożegnaniem ze słuchaczami. Wiecie już, że dziś właśnie na własne żądanie odchodzę ze stanowiska, na którym starałem się służyć wam wiernie przez ubiegłe dwadzieścia cztery lata. (...) W (...) przemówieniu, na samym początku naszej pracy, oceniałem walkę o umysły i dusze młodych jako najważniejszą sprawę. Ci, którzy przyszedli na świat w Polsce w pierwszym roku sowieckiej dominacji, mieli wtedy lat siedem. Dziś oni i roczniki następne tworzą większość narodu (...). Odchodzę (...) z taką samą nadzieją w lepszą przyszłość, z jaką zabierałem się do roboty blisko ćwierć wieku temu. Nie wierzę, by (...) system organicznie niezdolny do radykalnych reform i przemian mógł trwać wiecznie. (...) Żegnajcie!
Polska zwycięży!”

Z archiwum Klio, *op.cit.* t. 3, s. 14

Źródło 2. Janusz Minkiewicz, *Głos*. (1951 r.)

„Halo tu mówi Łąąądyn...”

Znajomy jakiś ton,

Ten głos słyszałem nieraz

„Za chwilę...”

Tak, to on

(...)

Ów Polak (bo go znałem)

Przyzywa polską mową

Do polskiej swej ojczyzny

Wojenkę atomową.

Po polsku wzywa bomby

Na głowę polskich dzieci

Ów Polak...

Już nie Polak

Choć polskie zdanie kleci

Janusz Minkiewicz, *Pigułki*,

Warszawa 1951, s. 14

1. Przenalizuj **Źródło 1** i zastanów się, dlaczego Jan Nowak-Jeziorański określił swoich słuchaczy jako „niewidzialnych, nieznanych, dalekich”. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej przedstaw, w jaki sposób Radio Wolna Europa walczyło o umysły i dusze Polaków. Potrafisz wymienić inne instytucje i organizacje na emigracji stawiające sobie podobne cele?
2. Przeanalizuj **Źródło 2** i scharakteryzuj strategie retoryczne użyte przez autora w celu ośmieszenia polskiej emigracji po 1945 roku. Czy uważasz je za skuteczne?

Zadanie II. Poznański Czerwiec 1956 r.

Źródło 1. Józef Cyrankiewicz. Przemówienie do mieszkańców Poznania przez radio. (29 czerwca 1956 r.)

„Krew w Poznaniu obciąża wrogie Polsce ośrodki imperialistyczne i reakcyjne podziemie, które są bezpośrednimi sprawcami zajść. Krwawe zajścia w Poznaniu nie powstrzymają jednak ani nie osłabiają wysiłków partii i rządu, zmierzających do demokratyzacji naszego życia (...). Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewien, że mu tę rękę władza odrąbie w interesie klasy robotniczej, w interesie chłopstwa pracującego i inteligencji, w interesie walki o podnoszenie stopy życiowej ludności, w interesie dalszej demokratyzacji naszego życia, w interesie naszej Ojczyzny. Z wdzięcznością natomiast witac będziemy zawsze każdy przejaw zdrowej, patriotycznej krytyki naszych braków, błędów i niedociągnięć.”

Teresa Maresz, *op.cit.*, t. 4, s. 134

Źródło 2. Władysław Gomułka, Referat na VIII Plenum KC PZPR (21 października 1956 r.)

„Klasa robotnicza dała ostatnio kierownictwu partii i rządowi bolesną nauczkę, Robotnicy Poznania chwytając za oręż strajku i wychodząc manifestacyjnie na ulicę w czarny czwartek czerwcowy zawołali wielkim głosem: Dość! Tak dalej nie można! Zwrócić z fałszywej drogi! (...)

Nie chciałbym szerzej powracać do smutnych kart przeszłości w której panował u nas system kultu jednostki. System ten gwałcił zasady demokratyczne i praworządność. Przy tym systemie łamano charaktery i sumienia ludzkie, deptano ludzi, opluwano

ich cześć. Oszczerstwo, kłamstwo i fałsze, a nawet prowokacje służyły za narzędzia sprawowania władzy.

Doszło i u nas do tragicznych faktów, że niewinnych ludzi posyłano na śmierć. Wielu innych więziono niewinnie nieraz przez długie lata, w tym również i komunistów. Wielu ludzi poddawano bestialskim torturom. Siano strach i demoralizację. Na glebie kultu jednostki wyrastały zjawiska, które naruszały, a nawet przekreślały najgłębszy sens władzy ludowej.

Z systemem tym skończyliśmy, względnie kończymy raz na zawsze.”

Teresa Maresz, *op.cit.*, t. 4, s. 134-135

Źródło 3. Demonstracja. Poznań 1956 r. Pomnik Poznańskiego Czerwca`56

a) Manifestacja. Poznań 1956 r.

fot. Manifestacja na ul. Czerwonej Armii (obecnie Święty Marcin) domena publiczna

b) Pomnik Poznańskiego Czerwca

Poznańskie krzyże w 1981 roku
fot. Stiopa, CC BY-SA 4.0

1. Przeanalizuj **Źródło 1** i wskaż argumenty oraz określenia jakich używa J. Cyrankiewicz, aby zbagatelizować i osłabić wymowę wydarzeń poznańskiego czerwca 1956 roku? Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2** i zastanów się, czy istnieje rozbieżność między nimi w ocenie protestu robotników i odpowiedzialności politycznej za nie.
2. Porównaj **Źródło 1** oraz **Źródło 2** i **Źródło 3a**. Zastanów się, czy przedstawiona ilustracja bardziej zgadza się z tezami przemówienia J. Cyrankiewicza czy W.Gomułki.
3. Przeanalizuj **Źródło 3b**. Zastanów się nad użytą symboliką. Jak sądzisz, do czego się odwołuje. Omów poszczególne daty widoczne na pomniku - jakie mają, w tym kontekście, znaczenie?

Zadanie III. PZPR i przewodnia rola Partii

Źródło 1. Konstytucja PRL-u w brzmieniu po nowelizacji w 1976 r.

„Art. 3.

1. Przewodnią siłą polityczną społeczeństwa w budowie socjalizmu jest Polska Zjednoczona Partia Robotnicza.
2. Współdziałanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego stanowi podstawę Frontu Jedności Narodu.
3. Front Jedności Narodu jest wspólną płaszczyzną działania organizacji społecznych ludu pracującego i patriotycznego zespolenia wszystkich obywateli - członków partii, stronnictw politycznych i bezpartyjnych, niezależnie od ich stosunku do religii — wokół żywotnych interesów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.”

Internetowy System Aktów Prawnych <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19760070036/O/D19760036.pdf> [dostęp 20.10.2019]

Źródło 2. PZPR. Plakaty propagandowe.

a) Logo PZPR

a) Logo PZPR, domena publiczna

b) Plakat „Partia”

b) Wł. Zakrzewski. Partia, ze zbiorów Muzeum Etnograficznego w Krakowie

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Określ na tej podstawie rolę Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zastanów się, czy taki zapis w konstytucji spełnia wymogi demokratycznego państwa prawa.

2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2a** oraz **2b**. W jaki sposób została, w obu przypadkach, graficznie ukazana przewodnia rola partii?

Zadanie IV. Radom 1976 r i powstanie Komitetu Obrony Robotników

Źródło 1. Jacek Kuroń o powstaniu Komitetu Obrony Robotników

„Kiedy po czerwcu ‘76 zaczęła się akcja pomocy represjonowanym robotnikom z Radomia i z Ursusa, uznaliśmy, że potrzeba do niej ludzi obdarzonych ogólnokrajowym autorytetem, którzy będą chcieli publicznie występować. Więc zaczęliśmy zbierać te autorytety i powstał KOR – przedziwny skład, myślę, że już

takiego drugiego się nie zbierze. Na początku wszyscy, i my samy uważaliśmy, że to jest czyste wariactwo, że to jest zbiorowe samobójstwo. Mówiono «jak podpiszecie tę deklarację KOR-u w czternaście osób, to jedyne wasze osiągnięcie będzie takie, że będzie w Polsce o czternastu więźniów politycznych więcej». Wtedy Lipiński [prof. Edward Lipiński, ekonomista, jeden z założycieli Komitetu Obrony Robotników] powiedział: «I to będzie prawdziwy sukces. Czternastu intelektualistów, którzy na ochotnika chcą siedzieć z robotnikami więzionymi za demonstracje, to jest to, o co chodzi, prawda?». Może jeszcze ktoś z nas się wahał, ale po takim oświadczeniu już nie dało rady...”

Jacek Kuroń, *Edward Lipiński (1888 – 1986)*,
Zeszyty Literackie 2004, nr. 88, s. 31

Źródło 2. Jan Kelus, *Szosa e7*

„Czerwony Radom pamiętam siny
Jak zbite pałką ludzkie plecy
Szosę E7 na dworcach gliny
Jakieś pieniądze jakieś adresy

Czerwiec nas zastał z dala od miasta
Jesienią Konrad już na nas czekał
Pierwsze pieniądze właśnie zebrano
Pojechaliśmy - ktoś musiał jechać.

Naprawę trzeba było coś zrobić
Naprawdę gliny były na dworcach
I stąd to całe nasze jeżdżenie
Szosą E7 - dziwny autostop
Strach w ludzkich oczach upokorzenie
W spotniałych palcach świstki wyroków
Pamięć odbitą na ścieżkach zdrowia
Listy z więzienia lekarz adwokat

Nadziei miałem bardzo niewiele
Że na coś przyda się to jeżdżenie
Mówiąc po prostu raczej myślałem
Że to się znowu skończy więzieniem

Sto kilometrów - to niedaleko
Można się było w końcu pocieszać
Logicznie biorąc mógł ktoś im spalić
Miejski komitet w miasteczku Cieszyn”

1. Przeanalizuj **Źródło 1** i określ na jego podstawie znaczenie w Komitecie Obrony Robotników postaci prof. Edwarda Lipińskiego. Na podstawie jego biogramu (wiedza pozaźródłowa) zastanów się, jakie czynniki się do tego przyczyniły. Wskaż na podstawie **Źródła 1**, co prof. E. Lipiński uważał za sukces Komitetu. Czy zgadzasz się z jego poglądem?
2. Na podstawie **Źródła 2** określ, jakie cele stawiali sobie członkowie i sympatycy Komitetu Obrony Robotników. W jaki sposób starali się pomóc poszkodowanym robotnikom? Czy postawy moralne, którymi kierowali się prof. E. Lipiński (**Źródło 1**) oraz bohater utworu ze **Źródła 2** różnią się od siebie, czy są do siebie podobne?

Zadanie V. Marzec 1968 r. Zakaz wystawiania „Dziadów” A. Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka

Źródło 1. Profesor Zbigniew Raszewski o „Dziadach” w reżyserii K. Dejmka

„7 XII 1967 r. Po południu rozchodzi się wiadomość, że *Dziady* zostały zakazane. Powody: fideizm, antyrządowa, do tego antyradziecka wymowa przedstawienia. Podobno do awantury miała się przyczynić jakaś rosyjska dziennikarka. Ale to nic pewnego. Zażądano zmian w inscenizacji? Dejmek odmówił? Przerwę

w przedstawieniach umotywowano rzekomą chorobą «aktora». Dejmek w szpitalu? Wieczorem na *Ryszardzie III* w Teatrze Dramatycznym (wizyta Teatru Polskiego ze Szczecina). Publiczność złośliwie oklaskuje fragmenty dające się odnieść do naszej dzisiejszej sytuacji, a trzeba przyznać, że ma po temu słuch absolutny. Na przerwach wszyscy rozmawiają o Dziadach (...).

1 II 1968 W południe. Osoby, które słuchały radia, dodają jeszcze trochę szczegółów. Wedle *Wolnej Europy* studenci poszli spod teatru pod pomnik Mickiewicza. Tam już stały budy, ale do starcia z milicją doszło gdzieś dalej. Aresztowano podobno pięćdziesięcioro studentów, z których większość zwolniono (...).”

Zbigniew Raszewski, „*Dziady*” 1968. *Z raptularza*,
Zeszyty Literackie 2008, nr 101, s. 109-111

Źródło 2. Władysław Gomułka o zjściach marcowych i zdjęciu *Dziadów* (19 marca 1968 r.)

„Droży i szanowni towarzysze! W ciągu ostatnich 10 dni zaszły w kraju ważne wydarzenia. Niemała część młodzieży studenckiej w Warszawie, a także w innych ośrodkach akademickich w kraju została oszukana i sprowadzona przez wrogie socjalizmowi siły na fałszywą drogę. Siły te zasiały wśród studentów ziarna awanturniczej anarchii, łamania prawa. Posługując się metodą prowokacji, wzburzyły umysły części młodzieży, parły do wywołania starć ulicznych, do przelewu krwi. (...)

Dziedzina ta jest mi daleka. Nie wiem po prostu, co wolno, a czego nie wolno robić reżyserowi, który dostaje w swe ręce materiał twórcy dla plastycznego ukształtowania go na scenę teatralną. (...) Ale nawet gdyby jakiś autorytet orzekł, że Dejmekowi wolno było dokonać tych wszystkich zmian w *Dziadach* Mickiewicza, władze sprawujące zwierzchnictwo nad działalnością kulturalną nie mogłyby zamknąć oczu na to, co się działo na przedstawieniach *Dziadów* w inscenizacji Dejmka. Przedstawienia te stały

się bowiem odskoczną do politycznych demonstracji o wymowie antyradzieckiej. (...)

(...) słowa wypowiedziane przez rosyjskiego oficera do dekabrysty Bestużewa:

*Nie dziw, że nas tu przeklinają,
Wszak to już mija wiek,
Jak z Moskwy w Polskę nasyłają
Samych łajdaków stek.*

Te zwłaszcza strofy, odpowiednio wyreżyserowane, były przyjmowane przez część widowni demonstracyjnymi oklaskami. Ciągłe powtarzanie się tych demonstracji politycznych musiało się zakończyć zdjęciem ze sceny *Dziadów*. Nie można bo w Niemczech pozwolić na to, aby w imię jakiegś abstrakcyjnej wolności i inscenizacyjnej dowolności przekształcać antycarskie ostrze *Dziadów* w oręż antyradziecki.”

Wiek XX..., s. 401-403

1. Porównaj **Źródło 1** oraz **Źródło 2** i wskaż w obu źródłach na sposób odbioru przedstawienia przez publiczność Jak myślisz, czym taki stan rzeczy był spowodowany?
2. Przeanalizuj **Źródło 2** - kogo obwiniał W. Gomułka za zajęcia Marca'68. Porównaj to z opinią tego samego Gomułka dotyczącą wypadków poznańskich'56 (Zadanie II. **Źródło 2**. w bieżącym rozdziale). Jak sądzisz, czym była spowodowana widoczna różnica w ocenach obu wydarzeń?

Zadanie VI. Propaganda sowiecka o wprowadzeniu stanu wojennego.

Źródło 1. Sowiecka „Prawda” o stanie wojennym (22 grudnia 1981 r.)

„W kraju następuje dalsza stabilizacja, bez względu na pojedyncze wysiłki kontrrewolucjonistów, którzy podburzają młodzież

do nieporządku – tak wygląda ogólna sytuacja w Polsce na dzień dzisiejszy. Przy wielu gminnych i wojewódzkich komitetach partii powstają oddziały robotniczej samoobrony, które w dziele normalizacji życia społecznego udzielają aktywnej pomocy funkcjonariuszom sił porządkowych. (...) Według oficjalnego przedstawiciela Ministerstwa Górnictwa i Energetyki PRL prawie wszystkie kopalnie i zakłady tej gałęzi przemysłu pracują normalnie. (...) Organy prasowe PRL poinformowały o skróceniu godziny milicyjnej w 43 województwach (...). Tych środków nie zastosowano w województwach elbląskim, katowickim, lubelskim, szczecińskim i wrocławskim, gdzie elementy wywrotowe z «Solidarności», korowcy i «konfederaci» kontynuują nieposłuszeństwo (...) wobec przepisów stanu wojennego. Zabarykadowawszy się w kombinacie metalurgicznym «Katowice», wojacy z «Solidarności», jawnie szantażując robotników, grozili wysadzeniem (...) głównych pieców. (...)

Coraz częściej na łamach polskiej prasy z gorzkimi wyznaniem występują byli aktywiści «Solidarności», którzy pojęli, że byli tylko marionetkami w rękach kontrrewolucjonistów. K. Bogaczewicz, członek prezydium «Solidarności» w Rzeszowie, wyjawiał otwarcie: «Energia władz regionalnych [związku – Ł. P.] skierowana została na politykę, na ogłupiającą propagandę. Interesowały ich kryzysy i anarchia. Robotnicy często nie chcieli tego czytać. (...) Myślę tak: tylko praca i społeczna dyscyplina przyniosą nam ratunek i spełnienie nadziei».

Z archiwum Klio..., t. 3, s. 172-173

**Źródło 2. Jacek Kaczmarski, *List do redakcji Prawdy*
(3 marca 1982 r.)**

„Nie chciałbym być Polakiem,
Tam z brudnych swoich nor
Wypełzło trzech łajdaków
I założyło KOR.

Demagogiczne hasła
Zalały cały kraj
I proszę: nie ma masła, (...)
A nawet kurzych jaj!
Te wszystkie nasze dary
Braterską zwodząc dłoń
Sprzedali za dolary
Kupili za to broń. (...)

Polacy! My – Słowianie!
Wszak wspólny mamy pień!
I dla was słońce wstanie!
I do was przyjdzie dzień! (...)
I chyba na tym koniec.
Papieros w ręku drga...
A, jeszcze podpis: pionier –
Iwan, let szest' [lat sześć – Ł. P.], Moskwa.”

1. Przeanalizuj **Źródło 1**. Wskaż na elementy, które mają na celu dyskredytowanie „Solidarności” w oczach czytelnika „Prawdy.” Czy opinia o postępującej w Polsce stabilizacji odpowiada prawdzie?
2. Porównaj **Źródło 1** i **Źródło 2**. Czy literacka wizja artysty odpowiada rzeczywistym materiałom zamieszczanym w sowieckiej prasie? Wskaż na elementy ironiczne wykorzystane przez J. Kaczmarek w swoim utworze.

Zadanie VII. Propaganda PRL i sposoby walki z cenzurą

Źródło 1. Piotr Wierzbicki w prasie oficjalnej w PRL-u

„Wyobraźmy sobie, że mamy przed sobą następujący obraz: obywatel kraju realnego socjalizmu wziął rano do ręki gazetę, nowy numer centralnego organu swej komunistycznej partii. Numer

ten przynosi kolejną wyrywkową lub przynajmniej skrótową realizację funkcjonującego w tym kraju systemu kłamstw. (...)

Jego gazeta nie wspomina najmniejszym słowem o tym, że radzieckie miasto Taszkient zostało zniesione z powierzchni ziemi w wyniku trzęsienia ziemi. Gdyby człowiek, którym się w tej chwili zajmujemy, był Amerykaninem i gdyby gazeta, którą właśnie odłożył to byłby amerykański dziennik «New York Times», to stwierdzenie przez niego, że w tej gazecie nie ma wzmianki na temat zniknięcia z powierzchni ziemi miasta Los Angeles, upoważniałoby do pewności: Los Angeles z powierzchni ziemi nie znikło. (...) Ale nasz czytelnik miał w ręku organ centralny, który mógłby zostać zlikwidowany za podanie wiadomości świadczącej o podatności przodującego kraju świata na występowanie klęsk żywiołowych. Toteż przeczytał i nie wie: Taszkient istnieje jeszcze albo nie.”

Piotr Wierzbicki, *Struktura kłamstwa*, Warszawa 2009, s. 215, 217

Źródło 2. Alegoria cenzury komunistycznej (1989 r.), Jacek Halicki, praca własna CC CY-SA 3.0

1. Na podstawie *Źródła 1* określ, na czym polega strategia czytania urzędowej prasy w państwie autorytarnym, jakim była Polska Rzeczpospolita Ludowa? Zastanów się, czy zgadzasz się z przewrotną tezą, że istnieje cenzury rozwijało intelekt zarówno u odbiorcy, jak i nadawcy komunikatów?
2. Porównaj *Źródło 1* i *Źródło 2*. Czy uważasz *Źródło 2* za dobrą alegorię problemu poruszanego w *Źródle 1*? Odpowiedź uzasadnij.

Finis coronat opus czyli zakończenie

Szanowny Czytelniku

Książka, którą właśnie oto przeczytałeś stanowi jedynie mały wycinek z ogromnej wiedzy historycznej. Zachęcamy Cię bardzo gorąco do dalszych starań, studiów, lektur i zadań. Pod każdym ćwiczeniem, w naszej książeczce, masz umieszczone odesłanie bibliograficzne do pozycji z których zaczerpnęliśmy cytaty i źródła. Warto tam zawsze zajrzeć a znajdziesz tam inne teksty, które ze względu na szczupłość miejsca nie pomieściły się w niniejszym tomie. Poza tym serdecznie polecamy Ci stronę Centralnej Komisji Egzaminacyjnej <https://cke.gov.pl/> - znajdziesz tutaj zadania maturalne z poprzednich lat.

Obszerną bibliografię przedmiotu oraz wskazania na doskonałe podręczniki znajdziesz na stronie Polskiego Towarzystwa Historycznego <http://liceum.olimpiadahistoryczna.pl/informacje-ogolne/wykaz-lektur-i-podrecznikow>

Poza tym czytaj wiele, rób notatki, powtarzaj co przeczytałeś, przepisuj swoje notatki i ponownie czytaj. A wszystko będzie dobrze...

Powodzenia!